

21

Ballagi Erőse

1842

1842

MI AZ OKA,

HOGY NEM VAGYUNK OTT ES UGY,
A HOL S MIKÉP LENNI OHAJTANOK?

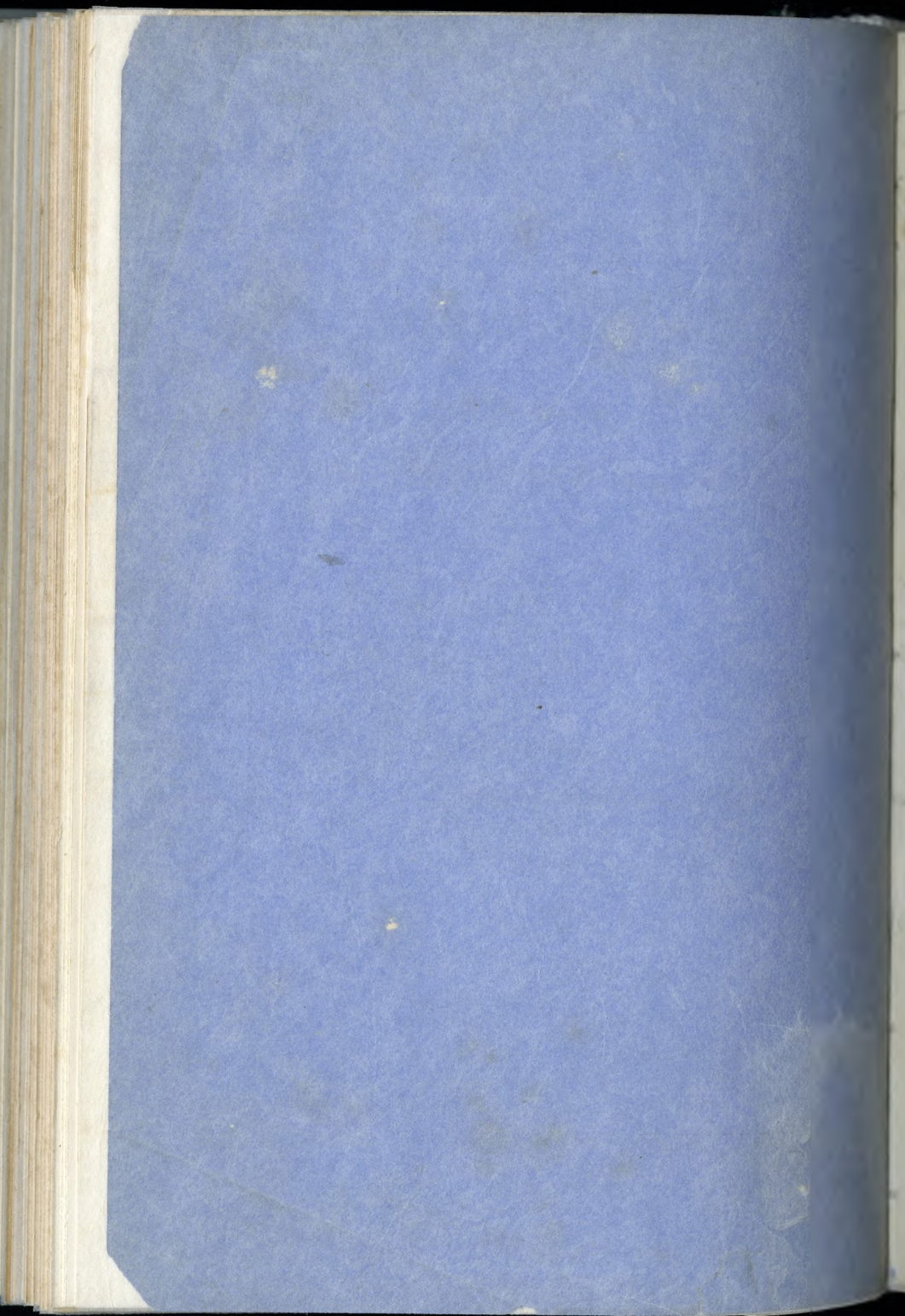
BŐNCSZTE

GÖZONY GYÖRGY

1842

4.

(A sobentilt harcönök javára.)

MI AZ OKA,

HOGY NEM VAGYUNK OTT ÉS UGY,
A HOL S MIKÉP LENNI OHAJTANÓK?

BÖNGÉSZTE

GÓZONY GYÖRGY.

4.

SZÉKES-FEHÉRVÁROTT,
ÖZV. SZÁMMER PÁLNÉ BETŪVEL. 1866.

MIASOKA

A HOD S MERNY LENNI OHTANOKY
BOGY NRM YAGYUK OTT EZ OGY

DE BALLAGI GEZA

NY. 1000

Bevezetés.

Boldoglét! mily varázserővel bírsz te a földön.—
Mióta a világ folyamát ismerjük, keres tégedet
mindegyik: ur, szolga, gazdag, szegény, öreg,
fiatal, felebbvaló, alantos, hatalmas, gyöngé,
szellemivel úgy, mint anyagival foglalkozó, föld-
szint, föld alatt, népek, nemzetek, államok, egyes
polgárok, társulatok és magányzók, szóval min-
denki sovárogyva utánad törekszik, s ha olykor
bámulatos futócsillagként látszatol feltűnni: sebes
távoztodat annál komolyabb bú kíséri.— De talán
csalódom szigorú véleményemben; lám! itt is
ott is, halljuk rebesgetni: nem úgy van már, mint
volt régen, nem az a nap süt az égen. Haladunk!
a sajtó szabadabban mozoghat, s már is láthatni,
mit tehet a magára hagyatott halandói ész?

Térjünk be tehát kissé, boldog vággyunkkal,
egy hirtelmes könyvtárba, mely az ó és újabb világ
elmeszüleményeit gondosan összeszedegette, s ku-
tassuk őszintén: mit adnak előnkbe ama jelesbek,

kik ritka tehetségeiket érezvén, szakadatlan hévvel küzdének az eszmék testesítésén? Akár merre tekintek a hosszabb éveken át összegyűlt tömerek tusakodók közt: jobbadán egyéni felfogás, burkolt elbizottság, anyagi érdek, pártszeszély, heves támadás, tényferdítés, ámitás, hizelgés, vagy irigykedő kenyérkereset, surlódás és alacsony személyeskedés mutatkozik majd mindenfelől. Bölcsészet a történet ellen, politika a nemzet és népjog ellen, anyag a szellem ellen, álszép a valódi ellen, terv terv ellen, vélemények az igazság ellen táboroznak. Hányan szerettek már maguknak nagy nevet, hányan imádtattak istenek gyanánt, kiket a későbbi kor kicsinyeknek kiáltott! Itt áll például, ugyanazon szakmából, egymás mellett két hirneves férfiú, elveket, szabályokat tűzők ki, azon merész követeléssel, hogy kortársaik másképp ne is merészeljenek gondolkozni, csak mint ők. Ennél az erkölcs minden, amannál csupán hiu ábránd. Itt a polgárzatot vallásra építék, megkedvelve különösen a keresztény religiót úgy, mint isteni küldetéssel díszlő ültetvényt, és a valódi lelki szabadság terjesztőjét, mely, eddigi tapasztalat szerint is, legképeesebb megnyitni a boldogabb polgárisodás s műveltség üdvös forrásait, melynek magasztos rendszerében a legdicsőbb eszmék, nézetek, érzületek és jogok biztos, tartós életre viradhatnak; amott a valláso-

kat különbség nélkül úgy tekintik, mint rendőri intézményeket, pártok lapdáit, s a polgárzat szolgálóit, melyeken tetszés szerint túladhathatni. Vajmi külön fogalmak merülnek fel nehányaknál a civilisatióról, mintha az csupán a divat változásainak majmolásában állana, vagy ha valaki, ön-hittség s kalandos képzelmeektől elragadtatva, magát túlteszi minden hitvalláson és erkölcsigazságokon. Pedig a tapasztalás is mutatja, hogy nehéz ez ösztön ellen rugdalódnai. Elhagyják némelyek a keresztény világ dicsőülteit, szégyenlik termekben ama páratlan s utánzásra méltó önmegtagadás, feláldozás, törhetlen szellemi hűség, kitünőbb jámborság, és emberszeretet remek példányinak képeit; helyettök inkább, az állatiság iránti gyöngéd rokonszenvből, kedvelt lovakat, kutyákat, macskákat, madarakat s más testi érzéktárgyakat föstetvén, lerontják a vallásalkotta ős-szobrokat, s helyettök ábrándos regélőknek emelnek pazarfényű emlényeket. Fitymálva lenézik a valláskegyelte járdalatoikat, midőn ők, merő anyagi szempontból, többnyire minden cél nélkül, végzik kéjutazásikat. Így bocsátkozik a materialis ember is vándor vállalatokba, így találkozik a művelt világ elismerésének néminemű kifejezésével!

Itt egyenetlenséget, szakadást láthatni, és csak hát mögött alattomban nyilatkozik az egyezés utáni sovárgás; ott meg a szünteleni háboru-

nak átellenében van az örök békeszék. Az egész világ hallatára, s ohajára végbement alkuk, sark-törvények, szerződések, eskük, s oly nagy horderejű békekötések is, melyek a népnyugalom örökös támaszainak nyilvánítottak, vagy megerőtlenítvék vagy egészen odahagyatvák. Itt egy fortélyos férfiú, bizonyos hajdankori világhirűnek módjára, fölverte kard, szurony és ágyuk közt, szabadságot kürtöl a népeknek, s mégis erőnek erejével el akarja velök hitetni, hogy a meggyőzések többé nem alakulnak a legcsekélyebb lehelletre. Majd minden nyelven zöngnek világszerte, s ígértetnek csábhangon egy állítólag jobb országlat szabályai, holott mégis itt az ingatag nép pártos kedélye, ott pedig egyetlen uralkodik határtalan önkénynyel. Rejtélyes alakokban karrikaturák által, s a gúnynak hitvány foszlányi alatt szóratnak ki az ábránd mérges magvai, s minthogy a könyelműek s hiszékenyek kebléből némi csirát, sőt hajtásokat látnak: szerzőik azt vélik, miszerint világhódítók, világboldogítók.

Ebben a könyvben mutatkozik amaz óriási mesterség, minő oknál fogva, s mily uton módon lehet szervezni tartósan egy állammá több polgárzatot, amabban pedig: mikép s mily ürügy alatt bonthatni szét azokat. Olvasom a ministerek hosszadalmas sujtásos terveit, a diplomaták ügyes kanyarodásait, s kegyes huzavonáit, az államja-

vak és pénzügy életingerlő tudományát, az ő százféle szabályaival együtt, zárszavaik élesen aggasztók; majd mindenkor így hangzanak: ismét deficit, a statusadósság nőttön nő. Távolról ugy, mint közelről nem kevéssé erősödött szellemnek is hallatszik Siréne hangja: „hm! most már lassankint kitűnik, azaz: titkos erőszakkal vallatja a szabadkőművesség*). mennyi bünt követtek el

*) Szabadkőművesek (lásd: Közhasznu Ismeretek Tára XI. köt. lap 296—99.) egy, a föld kerekiségének minden részében, az europai műveltséggel együtt, elterjedt s különféle rangu és vallásu tagokból álló társaság, melynek tagjai, atyafiak neve alatt, titkos gyűlésekben avagy páholyaikban (Logen) bizonyos mesterséget, ábrában kőműveséget, üznek, melynek a társasághoz nem tartozók előtti eltitkolását mindenik tag felvételekor szentül fogadja. Honnan vette legyen ez a társaság eredetét? e felől sokfélekép vélekednek. Lawrie az ő szabadkőművességről irt historiájában (1804) előadja, hogy a szabadkőművesek eredetöket azon építő társaságoktól vették, melyek a rómaiaknál *collegia* és *corpora* (céhek) név alatt léteztek. — — — Minthogy pedig a római *collegiumok* gyűléseiket bezárt helyeken tartották, ennél fogva azok nemcsak a köznéptől elrejtett titkok, titkos beavatások s mindenféle tudomány, hanem a polgári pártok menedékei is lettek. — — Irásbeli emlékeik közül legrégibb az a *constitutio* vagy alkotmány, melyet Athelstan király adott (926.) minden Britanniában lévő építő-társaságoknak, s az öcsce Edw in által Yorkban megerősítettett, melynek eredeti kéziratát angol-szász nyelven még most is lehet Yorkban látni, törvényesen hitelesített fordítása pedig ki

VIII

előzőink, jelesen a természet és népjog ellen! egyedül a democratiának homlokán ül a valódi bol-

is van nyomtatva. Ez a documentum (oklevél) egy keresztény vallást tárgyazó bevezetéssel kezdődik, melyet az építés mesterségének historiája követ Ádámon kezdve, előadván Babel tornyának, Salamon templomának stb. építtetését. — — — — A szabadkőművesek társaságának több időszakai különböztetnek meg. Második időszakban a társaság alkotmánya némi részben új alakot kapott, melynek időhözképesti megváltoztatása, a társaságnak egy Anderson James nevű tagjára bízott, ki azt, a yorki constitutio sarktvényeit tévén alapköví, el is készítette, s 1722. a nagygyűléstől, mely évenként egyszer szokott tartatni, megerősített. Így mindazáltal nem maradt, mivel némely bővítésekkel és változtatásokkal ez a munka több ízben újra kidolgoztatott, legújabbán pedig 1813. Ezen alkotmánykönyvben foglaltatik azon hat főkötelesség is, melyek minden angol, hollandi, dán, svéd és német alkotmánykönyvekbe következőleg vannak beiktatva: „A kőműves, mint kőműves, köteles az erkölcsi törvénynek engedelmeskedni, és ha mesterségét jól érti, sem tompa-érzetű istentagadó, sem vallástalan zabolátlan életű ember nem lehet az. Jólehet, a régi időkbeli kőművesek mindenütt köteleztettek azon tartomány- és nemzetbeliek lenni, melynek kebelében a társaság fenállott; most mindazáltal csak azon valláson kötelesek lenni, melyben minden ember megegyez, azaz: arra a vallásra köteleztetnek, miszerint hű, becsületes és feddhetlen életű emberek legyenek, a különös vallásbeli vélemények követése ellenben a tagok tetszésére hagyatik. Ez által a kőművesség oly egyesület központjává és hű barátság eszközévé lesz, melynélfogva, az olyan személyek is, testvérekké lehetnek, kiknek kü-

dogság, ki sem kell többé Isten kegyelméből, népkegye és szavazata minden.“ Pedig csekély

lönben egymástól örökre távol kell lenniök. A kőműves a polgári hatalmaknak békés alattvalója, akárhol lakik, s nem szabad közhékeség és nemzet java elleni össze- szövötközésbe keverednie, avagy a felsőség iránti köte- lességeiről elfeledkeznie. Semmi különös gyűlölségnek és pörlekedésnek se szabad a gyűlde (Loge) küszöbén át vitetnie, annyival kevésbé vallás, nemzet vagy polgári alkotmány felett akárhol is veszekedni, mivel mi kőmű- vesek mindnyájan a felebb említett katholika vallás tagjai, minden nemzet és nyelv barátai, ellenben minden polgári zendülésnek, mint a melyek még sohasem voltak, s nem is lesznek a társaság javára, ellenségei vagyunk.“

Célja a szabadkőművességnek törzsökös eredete, s időnkinti fejlődése szerint, az emberiség pallérozása és a tökélynek mentől magasabb polcára emelése lévén, meny- nyiben éri el az ezen nemes célját? ennek feszegetésébe, valamint a szertartások leírásába ereszkedni nehéz. — A Religio lapjain 1865-iki I. félévi folyam 4. sz.—13-ig, egy avatott toll által, terjedelmesb ismeretek közöltetnek a szabadkőművességről. „Ha már a felhozottak fölött, így szól a tudós értekező 12. sz. alatt, szemlét tartunk, a következő lehozások kétségtelenek: a) a szabadkőműves- társulat, mely kezdetben építészek, ügyes kőművesek és más művészek kiképzésére alakult, később teljesen el- ejtette a célt, és más célokat tűzött ki, melyeket azonban titokban tartott; b) a társulatot illető iratok többször el- égettettek, nehogy az avatlanok kezébe jussanak, mi semmiesetre sem tanuskodik arról, mintha e társulat mindig jóban törte volna a fejét; c) a kőművesek több-

látnoki ihlettséggel kimondhatjuk róla, hogy sa-
játkép e szózat sem más, mint egy divatszerű
Pythia (jósnő). Volt idő, mikor a madarak repü-
léséből, az áldozatra szánt állatok beleiből, a szent
tölgyek lombjainak susogásiból, csermely csör-
gedezéséből, vagy a réztányérok széllokozta ősz-
szekoccanásából szokták meríteni a jó tanácsot.

ször kivonták magukat a hatóságok tekintélye alul, sőt
oly páholy, mely elhatározta, hogy gyűléseiben lázító
beszédeket nem fog tűrni, más páholyok által, mint nem
igazi köműves-páholy, megrovattatott; d) minden tagadás
dacára, mintha politikába nem avatkoznék, csakugyan
politikába is vegyült; e) a fölavatási szertartások közt
oly kritikus jelenetek is voltak, melyekhez nem csekély
bátorság volt szükséges; f) félni lehetett, hogy valaki
sokat kiföcsöghetne, elárulhatna abból, mi a fölvételnél
mondani s közölni szokott; azért az illetők borhoz
folyamodtak, hogy álomba ejtsék azt; ki különben a
mellékteremben mindent, vagy legalább sokat hallhatott
volna; g) a fejedelmek többször eltiltották a társulatot,
mint veszélyest; h) elvetve a positiv kereszténységet, oly
vallást vett alapul, mely kívül a dogmaticai keresztény-
ségen, minden ember vallásának mondható; i) célja nem
kereszténységet, hanem humanitást, általános emberszeret-
etet terjeszteni, s gyakorolni. Azonban a tapasztalás
elégge bizonyítja, hogy az általános emberszeretet, mely-
lyel a szabadkőművesség, s a hozzá hasonló egyéb titkos
társulat kérédik, legkevesebbé általános; mert csak tag-
jaira szorítkozik, vagy olyanokat részesít jótékonyágaiban,
kiket céljainak meg akar nyerni, s kiket terveinek kivi-
telére eszközül akar használni stb.

Delphiben, ép a görög köztársaság idejében létezett egy földnyílás, ebből fojtó gőz tolula ki, mely mindenkit elkábitott, s vonaglásba ejtett. Ha már valaki kételyeiben eligazodni ohajtván oda folyamodott: a pythia erőszakkal a nyílás fölé helyezett három lábu székre ültetett, hol a felhatott gőz miatt, kábultságában iszonyatos vonaglásokat kapván, végre kinjában néhány érthetlen hangot adott, melyből azután készült a felelet.

Ugy tetszik, mintha a gőzösök részint azért hasitanák sebesen folyaminkat, a gőzkocsik a végett is robognának vaspályáinkon, hogy fejünk a sok gőz és szapora közt, feledni tanulja a körültekintő okos, higgadt és mérsékletes haladást. Hiába csak van reánk befolyása mindennek!

De nyomozzuk őszinte nyíltsággal: mi az oka, hogy népek és nemzetek, annyi küzdelmek után sem birtak eddigelő oly boldog állapotra vergődni, mely szívök szerint óhajtandó? Mit szól ehhez az idő, Sibylla?

Annak több okai vannak :

I.

Az emberi nem gyöngéje, s kivált a tilosra nézve ellenkedni szerető nagy hajlama.

Akarod tudni: mi légyen az ember? — tekints önmagadba, vagy ha tetszik, az egész világra; látni fogod, hogy mindenütt és mindenkor igen rövidlátó, gyarló, különféle szenvedélyek, tekintélyes befolyások s érdekek sulya alatt nyögő lény. Míg az ember csak némileg is megokosodik, éltének legszebb s legnagyobb részébe kerül, a megöregültek pedig többnyire másod gyermekek; azért mondá Pindar is az öreg Hesiodról: „Üdv neked Hesiod! ki másodszor levél gyermek, s ez által ütötted meg a halandói bölcsesség mértékét.“ — Schillernek ily című versezetében „A Filozofusok“ bizonyos tanítvány szerepel, ki egy közönségesen elfogadható s általában fontos elvet óhajt nyerni. Nyolc kiváló bölcslet léptet föl, kiknek azonban feleleteik inkább rejtvényeknek s talányoknak illenek be, semhogy fölvilágosító s irányadó tételeknek.

Számnélküli felelettel maradunk adósak magában a látható természetben, hát ha még kilépünk a tapasztalás köréből?! Szépen jegyzé föl egy helyütt tudós Kazinczyknk:

„— Istenekkel
 Össze ne mérje
 Ember magát.
 Ha felkapaszkodik
 S homlokával elér
 A csillagokig,
 Ingó talpa neki
 Meg nem áll sehol,
 S kedvekre játszanak
 Szél és felleg vele.“ *)

Fussuk át bár a találmányokat, mily hosszas idő, néha mily véletlen s csekély okok és eszközök által jöttek létre! Nálunk nélkül, sőt nem ritkán ellenünkre a physikai világban úgy, mint a politikai és erkölcsiben is mutatkoznak változások és viharok, melyeket csak annyiban vagyunk képesek megfejteni, hogy hitmeggyőződéssel kísérleteknek tartunk. A ki a történeteket józan figyelemmel tudja forgatni: az egy főlebbi Gondviselést tanul ismerni, melynek terveiben nincs helye a vakesetnek, — nála nélkül a népek és nemzetek mozgalmi nem egyéb, mint megfoghatatlan zürzavar. Nem csekély vigaszunkra az is tények által bizonyult igazságként lebeg szemünk előtt, hogy a sok boru után bizonyosan derült nap következik, és hogy végre a roszt soha fölül nem multhatja a jót.

Legbiztosabb horgonyunk marad mindenben az okos türelem és jó remény; ezek érlelik meg a várt eredményt. A halál nem egyszer legtöbb bajaink írja. Sajtó, gőz, villanysodrony, központosítás (centralisatio) s nemzetiség magányan nem képes bizalmat előteremteni, — valamint szabad iparverseny, szegényadó, váltópad, különféle pénzspeculációk és mesterséges gépek sokasága sem fogyasztják a szegénységet. Egy-két roppant székváros keletkezhetik

*) Post. Berek.

ugyan általok, önkényes uralmat gyakorlók a vidékieken, néhány szivtelen nyereszkedőknek majdnem mesés pénzüzetek szolgálhatnak rendelkezésükre, míg milliók éhen, sápadtan s inségek közt futják le rövid földi pályájokat.

Már az ősz hajdanban pogányok közt is elhiresült, sőt népmondává vált a tilosrai törekvés „nitimur in vetitum;“ a kereszténység előidejében pedig maga a nemzetek Apostola ily vallomást tesz: „Magam sem értem, a mit cselekszem, mert nem a mely jót akarok, azt cselekszem, hanem a mely gonoszt gyűlölök, azt művelem. Midőn pedig a mit nem akarok, azt művelem; megegyezésemet nyilatkoztatom a felől: hogy a törvény jó.“ — A világ szinpadjáról részint már letűnt, részint míg élő s mozgó népek és nemzetek majd egész történelmi folyamattá kellene itt elősorolnom, ha mindazon eseményeket felhozni akarnám, melyekben különböző viszonyok közt és célok miatt, az emberiség ellenkedő nagy hajlama gyakorlatiabb körömszakadtig viaskodott, s viaskodik még folyton. Ki hitte volna honunkban például: hogy midőn a törvényhozók számtalanokat, kik azelőtt vagy megyei vagy urodalmi pártfogás alatt vihetvén ügyeiket, itt-ott egy-két alacsony lelkiületének visszaélése miatt néha keserű méltatlanságokat tűrni kénytettek, midőn, mondom, effélek gátlása végett, merő humanitásból személyes pörlekedési tehetséggel felruháztak: ép ez által mindinkább növekedjék az ellenkedési viszketeteg annyira, hogy jelen helyzetben sokkal többen, mint előbb, szabadon választott, s nem egyszer busán megfizetett védőik mellett, végkép tönkre jussanak! Vagy midőn szabadság és egyenlőség érzetében a követválasztási törvény minél többekre kiterjesztett: ép ez által egyszersmint tágasb mező nyíljék a más véleményűek becstelentetésére, nyugtalanítására, vérengző vere-

kedésekre sőt agyonütésekre?! Korunkban, úgy látszik, mintha az ellenkedés készakarva szerveztetnék. Vagy mire mutatnak inkább a népes tartomány-, ország- és nemzetgyűlések divatos folyama, a jobb, bal oldal és központiak hosszas parlamentár csatározásai, s a kegyelt zajlógó pártos hallgatóság? Így szülemlik meg gyarlóságunk miatt egyik túlság a másik után!

II.

Államok alaptörvényeinek időtlen, s erőszakos változtatása vagy elhanyaglása.

Népek és nemzetek élete igen hasonlít az egyes emberekéhez. Ennek, hogy tartós legyen, jó alkotással és okos kormányzattal kell birnia. Igaz ugyan, hogy egy tökéletes egészségtű ember, valamint polgári egyesület is, valami ritkaság a föld kerekiségén; bajokban sinlődhetik mindkettő, melyeknek forrása nem csupán a jelenben, de a multban is keresendő. Azonban valamint az ember mindenestre önmagát főleg természeti sajáttságainak megőrzése, ereinek okos összhangzó kimélése, s mérsékelt használata mellett képes legtovább fenntartani: úgy az egész állan is csak ott számíthat szilárd állapotra s biztos jövőre, hol a polgárzatnak életébe vágó feltételek voltaképp becsültetnek, vagy legalább készakarva háttérbe nem nyomatnak, sőt azok szellemében történnek koronkint a haladási lépések. A bölcs, uj alkotásának csak úgy ígérhet állandó jövődőt, ha, mint hármás homloku Jánus, a multat, jelenvalót és jövődőt híven szeme előtt tartja *).

*) Egyházi értekezések és Tudósítások. 1822. IV. köt.

Állítson bármit a jelen merész politika; józan gondolkozók mélyebb belátása s évezredes tapasztalat után a Sibylla váltig vitatja, hogy a boldogabb államoknak mulhatatlanul következő talpköveken szükség nyugodniok: egyszerű tiszta erkölcsökön — kevés de jó és világos törvényeken — észszerű, szellemit úgy, mint anyagit felkaroló igaz egélyen — személy- és vagyon biztosításon. Világszerte elismert és bebizonyult tény az, hogy a hol jó erkölcsök lélekismeretesen virágzanak: ott a rendőrségre kevés szükség van — religio kedvelteti meg egyedül igazán a rendet, és tisztelteti a törvényt, általa nyer a kormánygazdálkodás is; fentartatik a hitel és hűség. „Nyomor éri az embert, bölcs szavai a Religio Szerkesztőjének, — ha vétkezik, csapás az államot, ha az erkölcsi törvényt megszegi. Nincs példa, hogy a jog és erkölcs romlásra vitt volna valamely nemzetet; nincs példa, hogy a bűn állandóan boldogította volna azt. A büntetés megjön, ha későn is.“ *) Különben az emberi törvények pusztá szaporodtával növekszik azoknak elégtelenségök is; összehozott rendelvények végre gyárművekké válnak. Már régibb időkben, de kiváltkép a közelmúlt század végén, valamint azóta ugyszólván folyton oly külön terveket és tanokat látunk fel-fel tünedezni a képzelgés régióiban, hogy szinte szánakodnunk kell a kivihetlen halandói erőködésen; mert néhány politikus bölcsészek az embereket és államokat egészen új alakba óhajtának önteni, mint gépműveket; de a helyett hogy új lelket kölesönöznének, merev alakot csinálnak, melynek rugói s tollai ha felhúzódznak, végre önmagukat akadályozzák. Faraghatni, igen, elméletileg új alkotmányt, mely valamely nemzetnek okkal-

*) Religio 1865. II. félév 1-ső szám alatt.

móddal nyakába kerítettetik — felőle még azt is mondhatni, hogy általa az emberiség, haza s nemzet dicsősége és jóléte századokra megalapítatik; igaz-e azonban az efféle hizelgő számítás? az élet felel reá legvilágosabban. Sohasem kell felednünk, hogy a régihezi szítás bennünk főszerepet játszik, és hogy általában minden ujításnak az a sajátsága, miszerint előbb-utóbb ismét hajdani alakát ölti fel. „Érezzük a visszaéléseket, ugymond Montesquieu, s javítgatjuk azokat, de a javításban ismét csak visszaéléseket látunk. Ne bántsuk a rosszat, ha rosszabbaktól félnünk kell, hagyjuk meg a jókat, ha jobbakról kételkedünk.“ A történet több országot s nemzetet említ, melyek forradalom, háboru s mostohább időviszonyok által hanyatlásnak, sőt enyészetnek is indultak, mely eseményeknél legjobban jártak még azok, hol a réginek megtartása vagy némünemü szükségelt ujítása terveztetvén, mindenek előtt azon kutforrások és módokra ügyeltetett, melyekből egykori virágzásuk származott. Nem csupán a jog, de a jogfolytonosság is pártolandó.

Szabad legyen itt az általánosságból részletesre kitérnünk, nevezetesen Magyarország alkotmányára, mely habár alapszerkezete lényegében kezdet óta a korlátolt egyedországlat jellegét viselte, és azt változatlanul meg is tartotta: részleteiben mindazáltal több századok műve, s nem egyrendü változáson ment keresztül. Lássuk közelebbről röviden jelesb történéseink s jogtudósaink buvárlati után néhány nemzeti viszonyainkat*).

*) Egyebek közt vezérszövétnekül állott előttem: Kelemen *Historia Juris Hung.* 1818. — Közhasznu ismeretek tára 1844. — Horváth M. *A magyarok története* 1842. — Lányi *Magyar nemzet történetei* 1816. — Egyetemes m. *Encyclopaedia* 1860.

Eleinknek Ázsiából Európábai költözésük közben csakhamar létrejött az ismeretes vérszerződés. Öt pontjai a Béla király névtelen jegyzőjének hagyományában következők:

1) Hogy azontúl a fejedelem mindig Álmos családjából választassék. 2) A mit közös erővel szerzendenek: abban mindenki közölük érdem szerint részesüljön. 3) Hogy a vezérek, kik Álmost fejedelmökül és urokul szabadon választották, s az ő utódaik a fejedelem tanácsából s a haza kormányából soha ki ne zárassanak. 4) Ha utódaik közül valaki a fejedelem iránti hűséget megszegné, vagy közte s a törzsfők közt meghasonlást támasztana: annak vére ontassék, valamint a szerződők vére ontatott az eskünél, melylyel magukat Álmos iránt lekötötték. 5) Ha valaki a fejedelem vagy a törzsökfejek utódai közül ezen esküt megszegné: örökre átkozott legyen, s kizárassék a nemzet kebléből. Ezen öt pont teszi közvélemény szerint alapvázlatát a magyarok alkotmányának.

Árpád vezérfejedelem (895—907) hódításai bevégeztével Tisza vidékén, a most is ugynevezett Pusztaszeren népe színét összehívá, s ezen első nemzeti gyűlésen a törzsök- és nemzetségfejekkel harmincnégy napig tanácskozáék. Részletes tudósítást emlékeink nem adnak e gyűlés eredményéről; a névtelen Jegyző csak azt mondja: hogy ott a jogok és kötelességek, a nép, főrendek és fejedelem közti viszonyok szorosabban meghatározottak, s bírák rendeltetvén a törvénykezés s büntető törvény szabályoztatott.

Sz. István, magyarok I. apostoli királya (1000—1038), miután új királyi méltósága és a népnek kereszténység által lassankint átalakuló erkölcsi állapota mulhatlanul szükségessé tette az eddigi alkotmány- s igazgatás-

modornak részben változtatását, részben pedig bővebb kifejtését; koronáztatása folytán a törzsök- s nemességfejek és püspökök tanácsában népével új frigyet, új szerződést kötött, s annak a régi alapjára épített új alkotmányt és kormányformát adott. Egyházi — polgári — törvénykezés — birtok és honvédelem tekintetben több korszerű intézkedéseknek veté alá ekkor magát nemzetünk. Az új alkotmány körülbelül így adatik elő: 1) A trónbirtok jogát Árpád nemzetségének biztosítván, a fölségi jogokat, minők: az egyház ügyeinek rendezése, hatalomviselőinek kinevezése, a törvényhozásbai legfőbb s elhárító befolyás — a végrehajtó hatalom, béke- és hadjog, nemesek kinevezése, jószág-ajándékozás stb. bővebben kifejtette s megerősítette. E mellett, hogy a közigazgatást könnyítse, egyszersmint pedig a külföldiek példájára, udvarának nagyobb fényt kölcsönözzön, több udvari főtisztviséget alkotott. Első ezek közt volt a nádor. 2) Három országrendet alkotott: a főpapságot, főnemességet és a köznemességet. Mind e három rend résztvett a nemzeti gyűléseken gyakorlott törvényhozásban. Az országot több politikai kerületre vagy megyékre osztotta, s azokat a közügyek elintézése végett időről-időre meglátogatni magának s utódainak kötelességül tette. Minden vármegyében a vár a királyé vala, s oly várhoz sok telek tartozott, melyeket a király vára katonáinak szokott kiosztogatni. Ezen katonák ugyan nem nemesek, de mégis szabadok lévén, várjobbágyok nevét viselték; katonáskodáson kívül minden más szolgálat alul fölmentettek. Ily várjobbágyok más királyi telkeket is kaptak haszonbérbe. Hogy ezek közé számos keresztényeket fölvelt, nagyon hihetővé teszi azon körülmény, mivel ő — a keresztény hitvallás behozatala miatt — népével még akkoron feszült állapotba helyez-

tetvén, keresztényekben a kitörhető lázadások alkalmakor többet bizhatott. 3) Az igazságszolgáltatásról keveset foglal magában Sz. István törvénykönyvének töredéke; hihető azonban, hogy mikről a későbbi királyok rendelkeznek, nagyrészen már ő alatta tétettek gyakorlatba. A büntető törvényt a középkor szellemében a viszonzás, sarc vagy birság és vérpénz eszméire alapította: Menedékjog, kivéve a honárulókat, minden bűnre kiterjesztett, ezzel pedig birtak a templomokon s más szentelt helyeken kívül a király és várispánok udvarai. 4) A honvédelmet illetőleg, két egymástól lényegesen különböző sereget állított föl a haza bel- és külbékéjének biztosítására: egy nemzetit, s egy királyit. A várjobbágyokon kívül, kik a királyi sereg főalkotó részét tevék, még más elemeket is fölvelt a seregbe. Tudniillik a kereszténység terjedése óta számos szerencse-lovagok jövének részint egyedül, részint zászlóaljakkal az országba. Sz. István ezeknek, valamint több magas származásuaknak is, a terjedelmes királyi uroalmakból gazdag bérbirtokokat vágott ki, melyeket azok örökösen ugyan, de oly föltétel alatt bírának, hogy a királyt hadmeneteiben fegyveres csapattal kísérik, s e hadszolgálatokat tekintve, mind magok mind népeik egyedül a király korlátlan akaratától függjenek. Hogy ilyenmü országszabályzás alatt Sz. István kiváló működést tanusított legyen a fiatal kereszténység megerősítésére is, mondani sem kell. Az esztergomi érsekségen kívül tíz püspökséget alapított, u. m. kalocsait, csanádit, egrit, erdélyit, győrit, nyitrait, pécsit, váczit, nagyváradit és veszprémit.

Az erényei- s vitézségért közkedvességü Sz. László valamint Könyves Kálmán (1077—1119) törvényei általában a XII. század évkönyveinek fényes lapját teszik.

Alattok az ország szellemi és anyagilag gyarapodott. Ez időszakban említi a történelem Horvát- és Dalmátország, ugyszinte Galicia és Lodomeria elfoglalását, és a magyar korona jogának e tartományokrai megalapítását. Kálmán érdemei közé különösen a zsinati törvényszékek elrendezése, melyek a nép védelmére szolgáltak, az udvarnokok intézetének bővebb kifejtése, a földművelés hadügy körüli jeles intézkedései tartoznak. Sz. László a zágrábi püspökséget alapította.

III. Béla (1173—1196) hiányosnak s királyi méltósággal meg nem férhetőnek látván a közigazgatásnak eddigi módját, miszerint minden nyilvános és magánügyek egyedül élő szóval tárgyalattak, minden panaszok a felektől a királynak is személyesen adattak elő: a konstantinápolyi kormány példájára udvari cancellariát állita fel, melyben azontúl minden országos és magánügyek, jószágbevallások, panaszok, folyamodványok stb. írásba foglaltatnának, s így írott szó bizonyítaná az ítéleteket s biztosítaná a birtokot. Efféle intézkedés által az ázsiai kormányformák megszüntetvén, egyszersmint a királyi tekintély is erősödött s az igazgatás europaibb szint ölte magára. A modrusi püspökség hihetőleg már általa alapított.

II. Endre (1205—1235) királyaink közül első volt, kinek magát a nemesség jogai és szabadalmi, a korona méltósága s érdekeinek föntartására esküvel köteleznie kellett. 1222-ben megszülemlt a híres aranybulla, mely a magyar alkotmányos szabadságnak második alapjául szolgál. Főbb pontjai ezek: 1) Mind az országos nemeseknek, mind más, föltételes szolgálat alatt levő szabadoknak, sz. Istvántól nyert jogait és kiváltságaikat helyreállította. Nevezetesen: hogy évenként egyszer sz. István napján Székesfehérvárott a nemesség ügyeinek

elintézésére és sérelmeinek orvoslására a király, vagy ha ő fontos okoknál fogva nem jöhetne, a nádor elnöksége alatt, gyűlés tartassék, melyre minden nemes, kinek tetszik, megjelenhessék. 2) Az elajándékozott királyi s várjavak, azokat kivéve, melyek a valódi érdemért adattak, mind visszavétessenek. Idegeneknek az ország tanácsa nélkül a király javakat se ingyen, se pénzért ne adjon. 3) A főnemesek, midőn a királyhoz vagy a királylyal utaznak, a szegényebbeket el ne nyomják, két hivatalt s méltóságot a nádoron, horvátországi bánon, a király és királyné udvarbiróin kívül senki se viselhessen. Továbbá többen hiányok pótoltatni, a zsidók és izmaeliták (mohamedvallású bolgárok) által megkísértett zsarolások is fékeztetni kezdtek. Végre a király 31-ik cikkben még arra is rászorított: „hogya ezen törvényeket maga, vagy utódai közül valaki megsértené, a nagyok s nemesek hűtlenség vétke nélkül ellenmondhassanak s ellenszegülhessenek.“ — Alatta, 1231-iki országgyűlésben van első említése az indigenatusnak „Idegen, ha meg nem honosul, országos tisztséget ne viselhessen.“ Ő adott a szászoknak is szabadíték-levelet, melyben jogaikat s kiváltságaikat némileg szaporítván, beligazgatásukat célszerűbben szabályozá. A szerémi és boszniai püspökségek II. Endre uralkodása alatt keletkeztek, melyek később Mária Theresia által a diakovári püspökségben egyesítetttek.

IV. Béla (1235—1270) alatt, kit a tatárpusztítás után az ország második alapítójaként tisztel a hálás utókor, 1267-iki országgyűlésen kiemelendő azon módosítás, miszerint jövőben az országgyűlésre ne minden nemes, kinek kedve tartja; hanem minden megyéből csak két vagy három követ jelenjék meg, az egész nemességet képviselendők.

III. Endre (1290—1301) a sürübb sürgető panaszok megszüntetése végett 1298-ban Pestre nagy országgyűlést hirdetett, melyen a nemeseken kívül, a kunok és szászok is jelen voltak. Hol, noha szigorú törvények hozattak, nagyrészen az oligarchák hatalmának csökkentésére; az ohajtott siker még sem eszközöltetett. Főbb pontjai következők: 1) A királynak, mint az ország természetes urának, kellő tisztelet adassék, a jogtalanul elfoglalt királyi javak visszavétesse. 2) Hasonlóképen a nemesség és egyháziak erőszakosan elfoglalt jószágai is három hó elteltéig egyházi átok büntetése alatt visszaadassanak tulajdonosaiknak. 3) Az országos ügyekben s tisztségek betöltésében a király ezután, a főnemesség befolyása mellett, csak két püspök, s a köznemességből az országgyűlésen választott néhány tanácsos hozzájárultával intézkedhessenek. 4) A püspököknek joguk legyen magánjavaikról haláluk esetében intézkedni. 5) A nádor más tisztséget ne viselhesse. 6) A pénzügy szabályoztassék, s a pénzrontás és kamrai nyereszkedés megszűnjék. Ez időben a városok országos befolyásának első jelei is már mutatkoznak.

Midőn III. Endre, az Árpádnemzetség utolsó férfia, elhunyt: Cseh Vencel, bajor Ottó és Anjou nemzetségű Robert Károly trónzavargásai közt országgyűlésen első nyoma van a személyesen meg nem jelent főrendek követőinek.

Robert Károlyival (1309—1342) a kir. ház története különválni kezdett a nemzetétől, miáltal az ország kül- és belviszonyai nagy fordulatokon mentek át. Kormányzatában az akkor Európában legnagyobb tekintélyre vergődött római jog elveiből indult ki. A megyék katonai szerkezetét az ország védelmére nézve zászlóalj (banderium) rendszere váltotta fel. A királyi sereget minden-

kép szaporítani s erősíteni iparkodott, élénk lovagi szellemet s vetélkedést keltvén föl a nemességben harcias játékok által, melyekben ő maga is személyesen résztvett. Kincstár érdekében az arany- és ezüstmányákat mindjárt kormányának elejétől fogva szorgalmasan kezdé miveltetni, szóval: minden eszközt, pénz- és fegyvererőt, mozgásba tett családá hatalmának megalapítására s emelésére. Károly kormánya sokban megbarátkoztatá a magyarokat a nyugati országtan-eszmékkel.

I. Lajos (1342—1382) nagy névvel ékeskedő. Az aranybullát ellenállási záradékával, melyet 1231-ben az egyházi kiközösítés fenytékével cseréltek fel, újra megerősítette, kivévén a szabad birtokjogot magában foglaló negyedik cikket, melyet ő olaszok módjára előbbi erejétől megfosztott annyiban, hogy nemesi jószág eladására senkinek joga ne legyen, hanem ha a nemesnek magzata nincs, javait testvérei s ezeknek maradéki fogják örökölni; ha pedig rokon nincs, a nemesi jószág a királyra száll, ki azt valamely érdemes hazafinak ajándékozza. Alatta keletkezett testületekre, városokra, községekre, egyházak- s kolostorokra nézve a szerzés-tiltás. A jobbágyok szabadköltözése ujjal megerősítettett. A nemességet, hogy könnyebben viselhesse a háboruk terheit, jobbágyföldjei kilencedével ajándékozta meg. Nevezetes az is, hogy az ártatlan gyermekek és rokonok, szülők vagy rokonok büneiért soha se bünhödjenek. A műipar részint egyenes királyi pártolás — részint az udvarból nemesség közé is átszivárgott fénytűzés s kereskedelem élénkülése által, jelentékeny előlépést tön, a céhintézetek e korban terjedtek el és szabályoztattak célszerűbben. Nagy Lajos pártfogása alatt a munkácsi püspökségnek első alapjait egy Oroszországból hazánkba megtelepedett főúr vetette meg.

A közbeszövődött belvizsontagságai után Mária Theresia jövődelemmel, káptalannal és papnöveldével látta el.

Zsigmondnak (1387—1437) több tekintetnél fogva gyászos korszaka közjogi szempontból a nevezetesebbek közé tartozik. Egyházi és polgári törvényhatóságok határai szorosabban kijelöltettek. Szabad királyi városok szaporodtak, szerkezetük biztos fejlődésnek indult, s követeik országgyűlésre küldettek. Alatta első nyoma van a királyi tetszvénynek Romára nézve, ugy szinte a címnemességnek avagy armalistáknak és zsoldos katonaságnak is. 1428-ban a török által zaklatott szerbek közül sok család vándorlott be Magyarországra. E tájban Szerbország viszonya a sz. koronához szabályoztatott, annak fejedelme az ország zászlósa közé soroltatván. Erdélyben egyesült a három nemzet, hogy magukat könnyebben védhessék. A jobbágyok szabadköltözése nemcsak kimondatott; de terheik rendeztetni kezdtek. A kereskedés-üzlet tetemes előmozdítása végett az adásvevésben szükségelt pénz, mérleg- s mértékek egyenlősítetttek. Könnyen elgondolhatni: mennyi bajt okozhatott hajdan, sőt okoz jelenben az ily különféleség! Kila, szapu, köböl, vasas véka, ozmák, pozs. mérő, pesti mérő, csöbör, vödör, kis akó, nagy akó, sopronyi akó, pápai akó, magyar forint = 45 kr. kurta forint = 50 kr., vonás forint = 51 kr., német avagy rhénes forint = 60 kr., Felső-Magyarországon egy garasban hat denár, Alsó-Magyarországban pedig öt denár stb.

Hunyadi János kormánya alatt 1447-ben említésre méltó azon rendelet, mely szerint a királyválasztások ezután ne egyedül a főrendek tanácsában; hanem a nemesektől is meglátogatott országgyűléseken történjenek — országgyűlés évenként pünkösöd táján tartassék, s azon minden hivatalviselők, maga a kormányzó is letegyék új választás

alá bocsátandó tisztségeiket stb. Ez azonban soha sem teljesült. Csakhamar átlátták a rendek, mily zavaroknak lett volna ez forrása; különben ilyenmü törvény az alkotmány egyik alapkövét támadta meg; mert az országos tisztségek betöltése annak elvei szerint a királyi hatalom joggyakorlata.

I. Mátyás Hollós (1458—1490) ismerte jól nemzetét; tudta országát mindenkép europai nagy hirre emelni. Alatta ügyes politika által nem egyszer, törvényes formák mellözésével is, sokban újítás történt. 1467-ben új adó- s vámrendszer alkotottatott, jövedelmezőbb mint az előbbi időkben, a rendkívüli adó ekkor gyakoribb volt mint máskor, mi több ízben keserü panaszokra szolgáltatott alkalmat. 1485-ben az eddig dívott határozatlanság megszüntetése végett, a nádori hatalom s méltóság tárgyában következő törvények hozattak. 1) Ha a király törvényes örökös nélkül hal meg, a nádornak a királyválasztásban első szava legyen. 2) Ha a koronaörökös kiskoru, annak gyámja, az országnak pedig kormányzója a nádor legyen. 3) Mind a király magvaszakadása, mind az örökösnek ki. korusága alatt országgyűlést egyedül ő hirdethet. 4) A nádor az ország főkapitánya. 5) Az urak közt támadt viszályokban ő bíraskodhatik, a királyi hatalom s tekintély sértetlenül maradván. 6) Ha a király s nemzet közt valaha viszály támadna, a nádor leend a közbenjáró, békebiró. 7) Ő hallgatandja ki az idegen hatalmak követeit, ha a király együgyü vagy hanyag lenne. 8) A jogtalan adományzások miatti panaszokat ő hallgatja ki, s orvoslás végett viszi a királyhoz. 9) Király után ő az ország legfőbb bírása, s nemcsak jöszágfoglalási hatalmaskodás pörökben ítélhet; hanem a birtokjogiakban is, s a király csak különös kegyelemkép engedheti el az általa kirótt

birságot. 10) A király távollétében a nádor a kormányzó mindenben, adományozásokat s kegyelemleveleket kivéve. 11) Ő a kunok ispánja s birája, kiktől évenként 3000 aranyat nyer díjul. 12) Ő birája Dalmátországnak is, miért némely szigetek jövedelmét húzza. — 1486-ban az előbbi eljárások visszaélései miatt a megyei rendes törvényszékek állítottak fel. Az igazságszolgáltatás általában szemefénye volt Mátyás kormányának; miért maig fennmaradt az erre vonatkozó közmonda: „Meghalt Mátyás király, oda az igazság.“ Királyi kegyursága jogait még a római Curia ellen is erőteljesen védte. Szóval hatalmát benn mint künn, főkép állandó adó és rendes állandó katonaság által, iparkodott biztosítani s terjeszteni. Efféle politika eszmékre azonban kora még éretlen volt. Kiváló tudományszeretetének zálogát hagyta a páratlan budai könyvtárban, melybe szinte 50 ezer arany, ezüst s bársonyba kötött részint írott, részint nyomtatott könyvet gyűjtött össze, szaporítására pedig folyton harminckét irnokot tartott.

II. Ulászló (1490—1516) alatt először fordul elő törvényeinkben a négy kerület megkülönböztetése, mi azután az országgyűlési tanácskozások elrendezésébe is átment. Egy huszonnégy tagból álló, s minden harmadik évben újra választandó országtanács és főtörvényszék állítottatott fel, ugy azonban, hogy rendesen csak fele legyen ezen egymást felváltandó tagoknak jelen a királyi udvarnál. Kimondatott határozottan a szerzést tiltó cikk is: „Egyházi személyek maguknak s egyházaiknak világi jogu jószágokat se pénzükön, se a királytól ajándékul ne szerezhessenek, sőt zálogban se bírhasanak.“ Az igazságszolgáltatás könnyebbitésére rendeltetett még, hogy az ország törvényes szokásai írásba tétessenek. Ez adta lételét

a Verböczy Hármaskönyvének (Tripartitum). Nevezetes benne egyebek fölött az I-ső rész 9-ik címe, mely a magyar nemesség kiváltságait adja elő. II-ik rész 3-ik címe, mely az ország és kapcsolt részeinek országlati és kormányformáját fejtegeti. II-ik rész 14-ik címe, mely az arany-bullát Magyarország alaptörvényei legfőbbikének tartja. A finánc-ügy, s ennek rendezése sok surlódást szült a kormány és nemzet közt.—1514-ben kegyetlen vérszomjas kurucháboru miatt a parasztok és jobbágyok minden előbbi kedvezményektől és statuspolgári jogoktól megfosztattak.

II. Lajost (1516—1526) belzavar, pártzajongás és külveszély fogadta a királyszéken, melyek közt bekövetkezett a szerencsétlen mohácsi csata. Örökké gyászos marad minden magyar előtt a mohácsi vérnapi emléke. Ott eddigi dicsőségünk a pogány nyers erő előtt ugyszólván porba hullt elannyira, hogy a jobb jövőnek reménye is sok időre eltávozni látszott. Mig más nemzetek a fejlődés pályáján fokról-fokra haladtak, a szerencsétlen magyar addig vagy az öt zaklató török ellen, vagy a mi még szomorítóbb, vallási s polgári elvekben különböző vérei ellen szüntelen csatázni kénytetvén, tudományban, művészetben, sőt erkölcsökben is hátramaradt.

I. Ferdinánd (1527—1564) megnyitja a fölséges habsburgi házból származott királyok sorát, miután az ország szabadságinak tiszteletben tartását ünnepélyesen megigérte. Noha Szapolyai János ellenkirály miatt tömredék bajok keletkeztek, alatta mégis több törvények alkottattak, melyek közt nevezetesbek: A király benn lakjék — távollétében pedig a helytartó, s hat,—részben egyházi-, részben világi tanácsos kormányozzon. Törvényszék az országon kívül ne tartassék. A király a hadnál a fegyelmet

szigoruan fentartassa. Banderiumot csak az erre joggal bíró urak tartsanak.

Miksa alatt (1564—1576) újabb lendületet nyert a bányászat. Magyarországnak főleg számos vészterhes viszonyai miatt a német birodalomhozi kapcsoltatása megpendült. Vallási viszályokra nézve lelkületének ritka nemes vonása tűnik ki abból, mit Schwendi egyik hadvezérének íra: „Vallásügyeket nem lehet karddal eldönteni. Krisztus és az apostolok másként tanítottak. Az ő kardjok volt a nyelvtanítás, Isten ígéje, s a keresztényi élet... Francia- és Spanyolország tegyenek, mint tetszik, úgy fognak Isten, ez igaz bíró előtt számolni. Én, mi személyemet illeti, ha az Isten is úgy akarja, keresztényileg őszintén és jámborul akarok cselekedni.“

Rudolf és II. Mátyásnak (1576—1619) kormánylatát a zaklatott Erdély változatos viszonyai, többféle zsoldosok hatalmaskodási, nemzeti s vallási szabadságért vívott harcok fölöttébb nehezíték. Ekkor létesült a hírneves bécsi békekötés, melyben a két evang. vallásuak szabad gyakorlata engedtetett meg Magyarországbán a rom. kath. religio előitélete nélkül. Számosak óhajtására Mossóczy Zacharias nyitrai és Telegdy Miklós pécsi püspök kinyomtatta legelőször törvénytárunkat (1583). Nevezetes továbbá a zsitvatoroki békekötés, mennyiben a fényes porta gőgje alkonyodásnak tartott. II. Mátyás alatt különösen a királyválasztó országgyűlés, midőn az elébe adott cikkeket megerősítette, úgy azonban, hogy előbb a király, a nádor pedig csak utána, de mégis a koronázás előtt választassék. Itt heves vitára adott alkalmat a jezsuiták elleni cikk is, a rend érdekében hatalmasan szónokolt a lángbuzgalmu nagy Pázmány Péter, ki nemcsak hazánknak, de az egész kath. egyháznak fénycsillaga marad

örökké. Szorgoltatott e tájban, hogy ha a nádor meghal, egy év lefolyta alatt ujnak választására országgyűlés tartassék.— A tárnok s illetőleg a kamra a bécsi kamrától ne függjön.— A jószágok a királytól ne pénzért, hanem érdemekért adassanak. A városokban a magyarok a hivatalokból ki ne zárassanak. A rendiség és országgyűlési részvét köre szorosabban meghatározottatott stb.

II. Ferdinánd (1619—1637) korszakában kezdődött a harminc éves vallási háboru. A sopronyi országgyűlésen egyebek közt a zágrábi prépostnak és egy szlavoniai követnek szavazat és ülés adatott a főrendi táblán. Ugyanez évben 1625-ben diplomájával óhajtotta megszüntetni azon civódást, mely végrendekezési ügyre nézve már régóta a főpapság és kincstári fiscus közt mutatkozott. Noha t. i. sz. István első király által alkotmányilag megállapított az egyházi rendnek személy- és birtokszabadsága; különféle ürügy és szín alatt mégis nem egyszer érezte súlyos sarcoltatását. Ebbeli kellemetlensége növekedett főleg a mohácsi szerencsétlenséggel. Csorbát, igen is nagy csorbát szenvedett jogaiban, birtokában és személyzetében a magyar kath. egyház *). Mohácsnál két érsek és hat püspök esett el a hazát életökkel védők sorában. Az egri, nyitrai, váradi, erdélyi, csanádi, pécsi és győri püspökséget; több káptalanok, monostorok s apátságok javait néhány hatalmas világi nagyok magukévá tették. Számítsuk ide még Magyarország alsó részeinek a török által időjártával tovább s tovább terjedő elfoglalását. Az ugynevezett „*juris Regalium*“ elmagyarozásával a királyi kincstár meg nem

*) Lásd erről bővebben: Pálma P. II. — Pázmány Péter Kalauz Lib. 3. — Pethő Gergely Krónikája. — Szegedy Rubricae Juris P. II. és III. — Péterffy Sacra R. H. Concilia. P. II. — Katona Hist. Critic. R. H. T. XXXI. Kazy Francisc o S. J. Hist. R. H. L. 3.

elégedvén a megürült püspökségeknek időközbeni jövedelmével, oda is terjeszkedett, hogy a megholt főbb egyháziak minden ingó vagyonát eltulajdonítaná. Ily zavaros, üldözöttetett bizonytalan s megfogyott állapotában a magyar egyháznak nem csoda, ha elegendő számmal s tudós papjai már alig voltak. Nem csoda, miért szólnak törvényeink oly számosan az elhagyott templomokról és monostorokról, — miért kellett Perényi Pétertől I. Ferdinándnak fegyveres erővel visszafoglaltatni az egri püspökséget, — miért hozattak I. Ferdinándtól egész I. Leopoldig szinte minden országgyűlésen az egyházi javak bitorlói ellen törvények, — miért hatalmaztatnak fel a püspökök az elsajátított javak visszafoglalására, — miért adta ki I. Ferdinánd diplomáját az egyházi birtokok biztosítására, — miért szorítottak az egyházi kegyurak (Patronusok) joguk bebizonyítására, — miért semmisítették meg egyházi s világi javak elajándékozásai. Megilletődve nézték a magyar főpapok egyházuk ebbeli borús viszonyait, és hogy jobbra forduljon minden: ügyükön papnöveldek fölállításával igyekeztek segíteni. E célra egyik választott eszközük volt: miszerint kiki az egyházi főbkek közül úgy, mint tehetsége engedte, már életében a kérdéses intézetekre áldozzon, mit a trienti közönséges egyházi gyülekezet is ajánl. A másik pedig abban állott: hogy az elhunyt egyháziak hátrahagyott vagyona ugyanazon célra fordíttassék. De mivel a nemes óhajok teljesítésére ezen eszközök nem voltak elegendők, részint a magyar papságnak akkori általános szegénysége miatt, részint a kincstári fiscus kapzsisága miatt, midőn például 1625-ben Balázffy Tamás pozsonyi prépost és pécsi püspök halála után annyira elkörmölte minden vagyonát, hogy temetés-költséget se hagyott; Pázmány Péter érsek hosszabb fürkészés folytán

sem találván ily hatalmaskodó szokásnak törvényen alapultát, igazságos ügyét a magyar főpapságnak legfelsőbb helyre terjesztette föl. Nem is foganat nélkül; mert ugyanazon 1625-diki december havának 11-én, II. Ferdinándtól Sopronyban az országgyűlésen, a magyar főpapság végrendekezési jogát illetőleg, a fenn tisztelve említett diplomát kieszközölte. Tartalma ebben áll: 1) Hogy ha káptalannal bíró, vagy káptalanban lakó főpap (sokan a főpapok közül azon időkbén, hogy püspöki méltóságukat fentarthassák, a káptalanokban kanonokságot viseltek egyszersmind, p. o. a kalocsai, pécsi, szerémi, váradi és csanádi) meghal, akár hágy testamentumot, és rendel végrehajtókat, akárnem: a káptalan tartozzék három tagot kebeléből kiküldeni, kik közül az egyik királyi névben küldessék ki, s jöjjön közbe, hogy a temetést elrendeljék, az ingó jószágot összeírják és leltárba véve lélekismeretesen megőrizzék, egyházi kiközösítés, javadalom és becsületvesztés alatt gondot viselvén, hogy semmi el ne idegeníttessék.

2) Az ingó vagyomból mindenekelőtt tisztességes, de nem pompás temetésnek költségei pótoltassanak, és a megholt lelkéért tehetséghez képest alamizsnák adassanak. Azután a cselédek és hitelezők elégíttessenek ki, kivévén a közpapnöveldének kárára kötött adósságokat, melyek tekintetbe ne vétessenek.

3) A könyvek a káptalani könyvtárra, az egyházi szerek a püspöki egyházra, a házibútorok pedig az utódra maradjanak.

4) A mi ezek után ingó javakból, ideértvén a majorságokat is, fenmarad, annak fele papnöveldek felállítására, vagy ha ezek már tökéletes karban levők, a plebaniák javadalmazására félretétessék, hogy a kamatra ki-

adott tőkék jövedelméből növendékpapok neveltessenek, a mint az esztergomi érseknek vagy az illető püspöknek látszani fog. A végrehajtók azonban, nemkülönbén az illető káptalani küldöttek, köteleztetnek az esztergomi érseknek, vagy más megyékben az illető püspöknek a leltárt bemutatni, s előttük számolni.

5) A vagyonnak másik feléről kánonok értelmében szabadon rendelkezhetnek a főpapok. Ő Fölsége mindazáltal reményli, hogy a végvárakról, mint a hazának és az egész kereszténységnek védfalairól, következőleg legajátosabb ügyről végrendeleteikben meg fognak emlékezni.

6) Ha pedig az egyházi főszemély sem káptalannal nem bír, tagja sem a káptalannak: akkor a püspök, kinek megyéjében a megholt állandóan lakott vagy hivatalát birta, — vagy a legközelebbi káptalan és hiteles monostor fogja a mondottakat végrehajtani, kiküldött egyházi férfiak által.

7) Szigoruan meghagyatik az ország hatóságinak, hogy a papságot ezekben gátolni vagy akadályozni ne merészeljék, sőt inkább annyiszor, a hányszor megkeresetnek, nekik segédkezet nyújtani kötelesek.

Ferdinándnak e nagybecsü királyi levelét a magyar papság hódolattal nem csupán kegyajándéknak, hanem kölcsönös egyezkedésen alapult ünnepélyes szerződésnek tekintette; miért is Pázmány Péter, Lósy Imre és Lippay György érsekek alatt tartott 1633—1638. és 1648-ki zsinatok Concordatumnak nevezik, és mint törvényes erejű szabadszerződésnél fogva, az egyház önmagáról akadék nélkül rendelkezett, úgy, hogy annak törvényes szokásba ment tekintetéről kétkedni nem szabad. Így például: Pázmány Péter idejében 1633-ban meghalálózván a veszprémi püspök Dávid Pál, azonnal kiküldetett Páz

mány érsek által Sümeghre Püsky János szkalkai apát és esztergomi kanonok, hogy II. Ferdinánd privilegiuma értelmében, a hátrahagyott ingó vagyon iránt, a kamrának befolyása nélkül, rendelkezék, — a veszprémi nagyprépost és káptalanbeliekkel egyetértve. — Midőn Dallos Miklós győri püspök halála közbejött, a győri káptalant hivatalosan megintette, hogy II. Ferdinánd diplomája szerint kötelesegeit teljesítse, és a mi a nevezett püspök ingó vagyonából bejönne, azt a zsinatnak bemutassa, teendő célszerű alkalmaztatás végett. A magyar püspökök t. i. már 1630-ban megegyeztek az iránt, hogy a mi csak ilynemű vagyonokból bejövend, az a pozsonyi káptalannál letett vasládába gyűjtessék mindaddig össze, míg tizezer forint tőke ki nem kerül, melyet aztán három püspök felügyelete alatt, a fölállítandó papnöveldek javára, kamatozás végett ki lehessen adni. A körösi püspökség a svidniczi g. e. püspökségből keletkezett, ez utóbbit Domitrovics Péter zágrábi püspök közremunkálása folytán II. Ferdinánd alapítá.

III. Ferdinánd alatt (1637—1657) újra fölmerülvén a heves vallási villongások; létrejött a linci békekötés, a mikor az 1608: 1. tc. valamint a koronázási oklevél 6. cikke teljes épségben hagyatván; a protestansok vallásának az egész országban mindenütt, városok- és falukban szabadsyagkorlat engedtetik, templomok, harangok és temetők használatával. A protestans papok ezután sehonnán el ne üzessenek, az eddig elüzöttek pedig visszahelyeztessenek stb. A végintézetek szentszéken csak külkellékek hiánya miatt tárgyalhattnak.

I. Lipót (1657—1705) dicső hadviselése által Budavár s vele Magyarország a török iga alól kimentetvén; 1687-ben a pozsonyi országgyűlésen tartozó hálaérzetből,

ugymint a magyar földnek jövődjé békéje s boldogsága tekintetéből is, határozottatott: miszerint a magyar királyi méltóság örökösödése, az elsőszülöttség rendje szerint, a fonséges habsburgi ház német — annak kimultával pedig II. Károly spanyol király férfiágára szálljon, s ezentúl a magyar fejedelmek örökös királyoknak neveztessenek. Ez volt az első pont. A második: mivel eddigelő a zenditők, mikor fegyvert ragadtak a király ellen, mindenkor azt mondták, miszerint ezt a II. Endre aranybullájának 31-ik cikke értelmében szabad cselekedniök, hogy ilykép a lázadások törvényesek ne lehessenek, a kérdéses ellenállási záradék az aranypecsétes levélből kitöröltetett. A régi magyar közjog több cikkeben föléledt, a magánjog pedig gyarapodott, például: a főrendüeknek megengedetett, hogy szerzett jószágaiból hitbizományt (majoratust vagy senioratust) állithatnak — a Jézus-társaság közakarattal bevétetett stb. Erdélynek Lipót alatt újabb korszaka kezdődik, függésbe kerülén tőle, de különválva Magyarországtól. A Kollonich-féle egyezkedés szinte ekkor készült. — A magyar papságnak t. i. II. Ferdinánd király levelén nyugvó s függetlenebb állása időjártával változást szenvedett. A változásnak okait többnyire magában a Diplomában, a magyar papság viseletében, a királyi kincstár és rokonok törekvéseiben kell keresni. Ott, hol kételyek vannak, hamar értelmezések támadnak, és pedig nem ritkán olyneműek, minőket a felek részletes haszna ajánl. A főpapok szabadságaikat továbbterjeszteni — a királyi kincstár ellenben a papság jogait szűkebb korlátok közé szoritani, az atyafiak pedig a papokon jószágaiban osztozkodni ohajtottak. Találkoztak egyháziak, kik az egyezkedés ellenére ingó vagyonuk felén túl is rendelkeztek, a mint ezt Lippay György érsek huszonkét évvel az egyez-

kedés után az 1648-ik n.-szombati zsinaton nyilván bepanaszolta. Továbbá II. Ferdinánd királyi levele mitsem rendelt azon esetre, ha a főpap végrendelet nélkül halna meg, csupán azt mondja, hogy ingó vagyona feléről testálhat a főpap a kánonok értelmében. Már mivel itt a testálás esetében elv gyanánt a kánonok vannak kitűzve, a magyar egyház főpapjai a nemtestálás esetében ugyanazon kánonokat vévén zsinórmértékül, oly magyarázatát adták a diplomának: hogy hierarchiai ranghoz képest az érsek vagy püspök a káptalannál kegyes célokra fordíthatja az el nem testált vagyonnak másik felét is. Azonban e magyarázattal nem elégedtek meg a rokonok, valamint a fiscus sem. Ugyanazért a végrendelet nélküli vagyonon kereskedtek a rokonok, de még jobban kereskedett a fiscus is; mert a kir. kincstár tanácsosai általában az egész diplomát nem kedvelték. — Végre II. Ferdinánddal kötött egyezkedés nem kötelezvéen világosan a főpapokat, hogy testamentomban hagyjanak valamit szükségkép a végváraakra, hanem csak reményt fejezvéen ki ebbeli jószándékuk iránt; a papság magát ezen remény által lekötve nem tekintette; a kincstár ellenben a reményből szoros kötelmet kovácsolt. Mindezen körülmények s okoskodások béke okáért azon eredményhez vezettek, hogy már 1700-ban I-ső Lipót alatt új szerződésre lépett a papság, illetőleg az akkori bibornok-érsek és primás gróf Kollonich Lipót, a királyi kincstárral. Közvetlen okot pedig az új szerződésre Fenessy György egri püspöknek 1699-iki mártius 4-én végintézet nélküli halála és Telekessy Istvánnak Fenessy helyében püspökké történt kinevezése szolgáltatott; mert a kincstári fiscus a tisztelve említett főpapok vagyont és jogait kelletén túl megtámadta. Kollonich Lipót bibornok-érsek közbenjárása által tehát mint

a meghalt Fenessy püspök vagyonának, mint az egri püspökség birtokainak ügye a fejedelem elébe terjesztett. Minekfolytán I-ső Lipót bizottmányt nevezett ki, mely fenforgott nehézségek és kételyek megszüntetésére bizonyos; és II. Ferdinánd Diplomáját részint erősítő, részint változtató szabályokat hozott, melyeket I. Lipót a magyar cancellariához bocsátott legkegyelmesebb rendeletében helybenhagyott*). Harmadik évre reá, azaz 1703-ban I-ső Lipót ismét Kollonich bibornok-érsek és primás közbenjárására egy más, és az előbbinél hosszab- világozabb nyilatkozványt bocsátott közre e tárgyban, de a mely lényegében az elsőtől nem különbözik. Ezt a második nyilatkozmányt szoktuk közönségesen Kollonich egyezkedése alatt érteni**). Kollonich egyezkedése a magyar papságnak tetszését sok tekintetben nem nyerte meg; mert az csak a fiscusnak volt kedvező, II. Ferdinánd Diplomáját csupán a könyvek, házi bútorok és egyházi szerek iránt találjuk megőrizve, a többiekben inkább korlátolja az egyházirend szabadságait. Alatta a fogarasi püspökség alapíttatott. — 1600-ban pedig a zengi, mely a magyarok bejövetele előtt már az ötödik században létezett, a corbávai és modrusi püspökségekkel egyesíttetett.

III. Károly mint császár IV-ik (1712—1740) alatt 1715: 3. törvénycikkben a királyi trónörökösödés, valamint Magyarországnak kormányzati önállása biztosíttatik. — 8. t. czikk által a zsoldos katonaság állandósíttatott, csupán szükség esetére tartatván fenn a nemesek fölke- lése. — 16. t. czikk szerint a püspökök és királyi neve- zéstől függő praelatusok hátrahagyott vagyonuk iránt a már előbb kiküldött bizottmány munkálatának folytatására

*) Katona Hist. Critic. XXXVI. kötetében.

***) Episcopatus Nitriensis, ejusque Praesulum Memoria. p. 371 376.

utaltatott. Azon közben pedig az illetőknek vagy a Kollonich-féle s ő Fölsége által megerősítendő egyességet kell követni, vagy ő Fölségéhez végrendeleti szabadság végett kegyes királyi engedélyért folyamodni. Mely esetben Ferdinánd király diplomáját is, és az érintett kötelező záradékot (a végváratokat illetőleg) maga ő Fölsége, kit annak magyarázata egyedül illet, fogja kegyelmesen kifejteni. A kincstári fiscus, t. i. a Kollonich-féle egyezkedés által sikerülvén neki igényeit hasznára fordítani, a főpapok végrendeletei s javaira nézve messzebb és messzebb terjeszté hatását, mire Matyassovszky László nyitrai püspök és cancellár esete is tanubizonyság, ki 1705-ki május hó 10-én elhunyván, noha még I. Lipót császár alatt megerősített testamentumában tíz ezer forintot hagyományozott a végváratokra: a fiscus ezt megkeveselvén, az örökösöket pörrel támadta meg. — Két évig tartó pörlekedéseknek I. József császár alatt 1707-iki május hó 29-én helybenhagyott barátságos egyesség vetett véget. A mi ezen egyezésben figyelmünket különösen magára vonja, azon körülmény, miszerint — fiscusnak a vádra, az esztergomi érseknek és kamarának pedig a bíróságra jog adatik a főpapok vagyona ellen, valahányszor sérelmesnek találná a fiscus azoknak végrendeleteit a végváratokra nézve, és pedig a mi legkülönösebb, efféle jog Ferdinánd diplomájának és Kollonich egyezkedésének magyarázatából folyni állittatik, holott sem egyikben sem másikban nemcsak szó nincsen, de Ferdinánd diplomája ép a kamarának befolyása ellen hozatott. Ilyenmü panaszok következtében keletkezett az említett 16. tcikk. Ha az eredmény minősége felől tudakozódunk, az idő értésünkre adja: a nélkül, hogy a megholt főpapok vagyonán új törvény vagy új szerződés módosított volna, még az élőkre is évről-évre kötelező

adóztatás rovatott, mikép ezt a főpapok adománylevelei és jövedelmök kamarai összeírása mutatják.

Ugyanazon évi 17. és 18. tcikkek szerint a magyar cancellaria és kamara akármelyik udvari főkormányászék irányában nem függ, csak levelez. 1723-ban elfogadtatott és megállapított a *pragmatica sanctio*, melynek nyomán az ország és kapcsolt részeinek viszonyzatát a többi örökös tartományokhoz, a férfiág megszakadása esetére III. Károly leánya és utódaik, azoknak kimultával pedig I. József és I. Lipót nőágu ivadékaiknak öröklési jogát az elsőszülöttség s ágörökösödés rendje szerint meghatározván, annak törvényes kellékeit írja körül, jelesen: hogy a király mindig kath. vallásu legyen, koronáztatásánál az ország jogai s szabadságai biztosítására felavatási oklevelet adjon s esküt mondjon; kihalván pedig a leányág is, a királyválasztási jog az országra visszazálljon stb. E tájban a magyar királyi helytartótanács személyzetére úgy, mint működésére nézve újabb alkotványt nyert, — szabályoztatott egyszersmint az igazság kiszolgáltatására a négy kerületi törvényszék, királyi tábla — Horvát- és Tótország számára a báni, a legfőbb főlebbviteli hét-személyes törvényszék biráinak száma pedig 15-re emeltetett. Nemkülönben az ipar és kereskedelem előmozdítása végett sok célszerű intézkedések történtek.

Maria Theresia (1741—1780) nagylelkű fényes tettei halálával említettnek. 1741-ben koronázási hitlevél készült, melynek öt pontjai ekint hangzanak: a) Hogy mi a régtől fogva leszármazott trónöröködéson és koronázáson kívül Magyarországnak s a hozzá kapcsolt részeknek és tartományoknak mint egyetemes, mint különös szabadságait, rendszabályait, kiváltságait, közjogait, törvényeit és szokásait, melyek kezdet óta a magyar királyoktól, dicső

emlékü elődeinktől a jelenig adattak és megerősítettek, vagy jövőben adatnak s általunk megerősítettek, kivéve mindazonáltal II. Endre 1222-ki decretuma 31-ik cikkének záradékát e szavaktól: „Quod ei vero Nos“ e szavakig „in perpetuum facultatem“ — többnyire minden pontjaiban, záradékaiban, cikkeiben úgy, mint azok alkalmazása és értelme a király és ország rendei közös megegyezésével országgyűlésileg elhatároztatik, mind magunk szilárdul és szentül megtartandjuk, mind másokat is ezek sérthetlen megtartására kötelezendünk. b) Hogy az ország szent koronáját bizonyos, a rendek köréből velük egyetértőleg, vallásrai tekintet nélkül, választandó világi személyek által az országban őriztetendjük. c) Hogy mint a márig visszafoglalt, mint az ezután visszafoglalandó tartományait és részeit Magyarországnak és a hozzá kapcsolt tartományainak, a fenemlitett országhoz és hozzátartozó tartományaihoz visszacsatolandjuk. d) Hogy azon esetre (mitől a Mindenható őrizzen meg), ha az austriai főhercegház mindkét nemen lévő, névszerint 1-ször VI. Károly majd I. József s végre I. Lipót római császárok és magyar királyok maradékai kihalnának, az 1723: 1. és 2. törv. cikkei rendelete szerint is, a szabad királyválasztás és koronázás előbbi állapotára visszaessék, s ezen országnál s koronájához tartozó tartományainál és részeinél, a régi törvényes szokásnál fogva érintetlenül fenmaradjon. e) Valahányszor új koronázás adandja magát elő, az ország határai közt, s rendes országgyűlésen, mindannyiszor örököseink s maradékaink, mint újonan koronázandó örökös királyok kötelesek leendnek ezen koronázási hitlevél megerősítését előrebecsátani, s reá az esküt is letenni.

Ugyanazon évben a hiteles helyeknek azaz káptalanok és conventeknek, melyek nem csupán Isten dicsői-

tésére és zsolosmák éneklésére; de a haza törvényszerű szolgálatára is rendeltetvék, közhitelű pecséttel és nyilvános levéltárral bírnak, műköruk és miheztartásuk IV. Béla, I. Lajos, Hollós Mátyás, II. Ulászló és III. Károly alatt hozott szabályzások folytán, határozottabbá lön.

A magyar nemzet páratlan hű ragaszkodásának hatása Maria Theresia kedélyére dús következményü volt. A Jász-Kun kerületeknek megengedettett, hogy magukat a pesti katonai kórház urasága alól, melynek a német rendtől átadattak, a beiratás fél millió tizenötezer forint lefizetése után kiválthassák, mi megtörténvén, a nádorhatósága alá visszahelyeztettek. Lengyelországi zavarok alkalmával a régi magyarjogu Gácsországot és Lodomért, a negyedfél századig zálogban volt 16 szepesi városokkal együtt visszafoglalta. — Nemkülönben a temesi bánásgot, mely mindedig a bécsi kamra-hatósága alatt állott. Fiumét, melyet az osztrák hercegek már rég idő óta mint különvált uradalmat birtak, s mely, kerületével együtt, előbbi intézkedés szerint némüleg Horvátországhoz tartozott, újabb ünnepélyes okirattal közvetlenül Magyarországhoz csatolta. Általában a tudományok és népnevelés tárgyában kiadott bölcse, és új korszakot alkotó rendeletei, — a királyi egyetem, selmeci bányász-akademia, hét új püspökség, (besztercei, székesfehérvári, rozsnói, szepesi, szombathelyi, g. sz. munkácsi és nagyvárad), a királyi testőrsereg, — urbér, melylyel az adózó nép állapotát sokkal türhőobé tenni igyekezett, katonatartás rendszere, melylyel a befürakodott visszaéléseknek gátot vetni akart, a budai királyház, sz. István és Theresia nevü vitézrendek, valamint a királyi bizalmas udvarnokok is, mind megannyi emlékei kedvelt anyai uralkodásának.

II. József császár, a Lothringen-habsburgi házból

származott I-ső örökös király (1780—1790) emberszere-
tettől, sokoldalú tapasztalástól, és előítéleteken túlható
lélektől vezéreltetve, nagyobb buzgalommal, mint okos
alkalmazkodással sokfélélt indított és intézett egyházi ügy,
mint polgári ügyekre nézve, azon erős hitben és remény-
ben, hogy országának minden osztályu lakosait boldogí-
tandja. De mivel a törvényesség és a nemzeti érzelem
sértésével jártak törekvései: a nemzetnek már-már kitörő
neheztelésétől indítatva 1790-iki január 28-kán elállott
véggép azoktól, és a törvényes utra szándékozik térni,
midőn a halál véget vetett jó szándékának. Visszavonó
oklevelének ritka nyíltságú szavai egyebek közt így hang-
zanak: „Onként, tulajdon szívüinktől indítatva kegyel-
mesen határoztuk, miszerint az ország s az igazságügy
igazgatását a jövő május 1-jétől kezdve egészen azon
állapotba helyezzük vissza, melyben 1780-ban volt, midőn
a Főlséges özvegy császárné s apostoli királyné, felejt-
hetetlen anyánk halála után az ország kormányát át-
vettük“ . . .

Egyébiránt elhatároztuk, hogy az ugynevezett vallás-
türelmi (tolerantia), valamint azon rendeleteink is, melyek
a lelkészségek szabályozását s a jobbágyokat és azoknak
földesuraik iránti viszonyait illeti, teljes épségben s erőben
megmaradjanak; mert czekeket mind a törvényekkel meg
lehet egyeztetni, mind a természeti igazság követeli. A
lelkészségek szabályozását tőlünk főkegyuri tisztünk is
megkivánta, s különben is azt hisszük, hogy ti igazság-
érezetetőknél fogva ezen rendelményekben teljesen meg-
nyugodtok.“ Talán egy fejedelem fölött sem hangoztak
még különfélebb ítéletek, mint II. József fölött.

II. Lipót (1790—1792) kibékítő kormánylatát fölötté
emlékezetessé teszik az alatta hozott törvények, melyek

Magyarország függetlenségét és önállóságát biztosítják, mint: 1791: 3. cikk „midőn a király halála által a trón megürül, az örökös királyság törvénye szerinti utóda trónralépésétől kezdve, hat hó alatt köteles magát megkoronáztatni, noha azonközben is örökös király ő, de adományokat nem oszthat.“ — 6. cikkben „A szent korona Buda várában őriztessék, honnan azt veszély idején csak az ország rendei megegyeztével szabad máshová vitetni.“ — 9. cikkben „A királynak Magyarországbán hosszab lakásáról szóló előbbi törvények megújítatnak.“ — 10. cikkben „Magyarországot a hozzákapcsolt részekkel együtt, mint független országot, saját törvényei és szokásai, nem pedig örökös tartományok módjára rendeletek által kell kormányozni.“ 11. 12. 13. 61. 62. 63. cikkek Magyarország épségben tartásáról — a Fölség hatalomköréről a kormánygyakorlatban és az országgyűlési jogokról szölanak. — 16. cikkben „A király megigérté, miszerint idegen nyelv a közügyekben ne hozassék; a magyar nyelvet terjeszti mivelleti, az alatt pedig a latint használja.“ — 26. cikkben „A bécsi és linzi békekötések nyomán, hogy az egy haza fiai közt béke és egyetértés meghonosuljon, az határozatott: miszerint a protestans lakosok isteni tiszteleteiket szabadon gyakorolhassák, legyenek templomaik — tornyaik harangokkal együtt, tanodáik és temetőik. Protestans polgárokat meg kézműveseket szentmisére vagy egyházi menetekre kényszeríteni nem szabad. Eskü alkalmával nem tartoznak „a boldogságos Szüz s Isten minden szentjeit“ megemliteni. Ha talán valamely katolikusnak eszébe jutna hitétől elszakadni, s protestanssá lenni, hat hétig plebánusához tartozik járni oktatás végett, az átmenés csak a király tudtával történjék. Protestans lelkészeknek senkitem szabad vallásukra csalogatni. A vegyes

házasságokból magzatok, ha az apa katolikus, mindnyájan; ha pedig az apa protestans, csak a leányok neveltetnek katolika vallásban. Katholikusok ünnepeit protestansoknak nem szabad háborgatni. A protestansoknak egyházi gyülekezeteket tartani, ott törvényeket szabni maguknak szabad, de a királytól kell megerősítést kérni reájok stb.“ 27. tcikk a görög-nem-egyesült honfiak vallásszabadságát biztosítja. 35. cikkben a Mária Theresia-féle urbér ideiglenesen meghagyatván, az örökös jobbágyság eltöröltetett, és a jobbágyok szabadköltözhetési joga megerősített. Nevezetesen ez időszakban azon 9 rendbeli országos kiküldöttségek, melyeknek föladata volt, megdöntött javallatokat készíteni az ország állapotának minden tekintetbeli javítására.

I. Ferenc örökös austriai császár és magyar apostoli király (1792—1835) a koronázási hitlevélnek I-ső pontjába betéttette az 1791 : 3. tcikket is. A mely kételyek II. Lipót után fölmerülni látszottak, azokat ő szétoszlatni törekedett, miáltal alattvalói iránta nemcsak örömmre, de határtalan ragaszkodásra buzdultak. A franciákkal igen nehéz s változó szerencsével folytatott háboruk dacára, 1804-ben I. Ferenc ünnepélyesen kinyilatkoztatta, hogy az austriai császári cím fölvétele miatt, Magyarország alapjogai semmi változást sem szenvedhetnek. 1813-ban Napoleon ellenében az europaui fejedelmek nagyszövetsége föllállott, szinte két év mulva Bécsben nagygyűlést tartottak, Európának fölizgatott dolgait rendezgetvén, mely közjó rend hogy tartós legyen, s ezentul bárki által se zavartassék meg, Ferenc császár, Sándor orosz cár s Fridrik Vilmos porosz király, szent s örök szövetségbe léptek minden háboru eltávoztatása végett.

1827: 3. tcikk Magyarország alapjogait ujabban

megerősíti, 4. teikk pedig korábbi törvényekre hivatkozva, jelesen az adó és ujoncok megajánlási jogát a magyar országgyűlésnek biztosítja. Egyébiránt Ferenc császár, számos koronák ura, sok utazást tett tartományban, s célja mindazon eszközök kitudása volt, melyek valami javítást vagy fölségélést szülhetnének. Mindenütt különösen pártolta s ápolta a vallásosságot. Az egri püspökséget érsekséggé emelte. Szatmárban, Kassán s Eperjesen új püspökséget alapított. Bence, cisterci s premontrai szerzeteket, az ifjuság oktatására birtokaikba visszaállította. Kegyes rendieknek pedig ugyan e célból a hajdani székesfehérvári társas káptalan örkanonokságával összekötött javakat adományozta. Pesten középponti papnöveldét állított. A bécsi egyetemenél a magyar nyelv tanítását megparancsolta. Pázmány-intézetét a magyar koronához tartozó egyházmegyékre kiterjesztette. Alatta keletkezett a magyar tudós társaság 1825-ben, gőzhajózás kezdődött a Dunán, a Duna és Tisza közt csatornát ásatott, melyen a só s gabonának szállítása két-három hét helyett, csak két-három nap alatt történik stb.

I. Ferdinánd örökös austriai császár, e néven V. magyar apostoli király (1835—1848). Még fölséges atyja éltében 1830-ban koronáztatott meg. A szokás szerint koronázási ajándokul neki ajánlott ötven ezer aranyat, részint az adózó nép fölségítésére, részint pedig a magyar nyelvet mivelő tudós társaság alapjának növesztésére szánta.

Magasztos érzelmeket költ minden loval gondolkozóban az 1832²/₆-dik évi teikkekre vonatkozó előbeszéd: „Miután Istenben boldogult dicső emlékezetű császár és apostoli király, fölséges első Ferenc, a hű magyar nemzet iránt viseltetett atyai indulatából, s abbéli kegyelmes ígéretének teljesedésétől, hogy az 1790¹/₄: 67. és 1827: 8.

teikk következtében rendelt országos kiküldöttség által megkésztett rendszeres munkának, országgyűlési tanácskozásba vételével és használatával alkotandó törvények által, a közjó további megerősödéssel gyamolittatván, örök évekig biztosittassék, és naponként virágzóbbá tétessék, s eképen a lefolyt századok számtalan viszontagságai között szerencsésen megtartott ősi alkotmány, és a hazának, a mennyiben szükséges, új törvények hozásával megörökítendő boldogsága, a maradékra legbecsesb örökség gyanánt, átbocsáttassék:—az ur eljövételének 1832-ki karácsony hava 16-ra esett III-ik vasárnapjára, Pozsony szab. kir. városába az ország karait és rendeit országgyűlésre egybehivta; s ezt ön fölséges személyében megnyitotta és vezérlette, mult 1835-ik böjtnás hava 2-kán történt halála azonban ama közremény és várakozás teljesítésétől, melyet ezen országgyűlésnek egybehivatása gerjesztett, a néhai fejedelmet elzárta: még életében szerencsésen megkoronázott első szülött fia, és közvetlen örököse, fölséges V. Ferdinánd apostoli király, mindjárt az ország és ehez kapcsolt részek kormányának átvételekor, ugyan az 1835-ki böjtnás hava 2-án az országosan egybegyülve volt rendekhez bocsátott királyi kegyelmes levelében tett nyilatkozata szerint, a megdicsőültek közé fölemelkedett fölséges atyja hamvai iránti tisztelkedésének legméltóbb nemét ebben helyeztetvén, a jelen országgyűlésnek szakadatlan folytatását rendelte, stb. stb.“

III. teikkben ő fölsége kegyelmesen kinyilatkozta: hogy a törvények magyar szerkezete eredeti, és a két szerkezet (magyar és latin) között támadható kétséges értelem eseteiben elhatározó legyen stb.

Több urbéri törvény által körülményesen és határozottan rendeltetett: mit kell tenni a jobbagynak. ha

falujából ki akar költözni? — mily nagy a jobbágytelki állomány vármegyékint? — mi tartozik a jobbágyok hasznai s jogaihoz? — mivel kötelesek ezek fejében a földesurnak, vármegyének, papnak és a királynak? — miként történik a község beligazgatása? stb.

XIII. teikkben a nem-nemeseknek pörlekedési tehetség engedtetik: „Minden nem-nemesek, akár földesuri hatalom alatt álljanak, akár nem, mindennemű követeléseiket vagy személysértést, ezentul akárki ellen tulajdon fölperességek mellett keresetni fogják. Szabadságukban marad azonban az ő nevökben munkálandó tisztü ügyészeknek, vagy ha földesuri hatóság alatt levők volnának, az eddigi gyakorlat szerint az urodalmi ügyészek partfogásával — ha kívánnák, ezentul is élni.“

Erélyes mozzanatokat tanusít még a XXVI. teikk is „egy állandó hidnak Buda és Pest között építéséről, melyen hidvámot kivétel nélkül mindenki fizetni tartozik.“ — XXXVI. törv.cikk: „Az egyesek költségein készitendő vizimunkálatoknak előmozdításáról.“ — XXXVII. és XXXVIII. teikkek „a nemzeti muzeumról.“ XXXIX-ki „a Ludovicea magyar katonai intézetre folytatott adakozásokról.“ XLI-ki „a Pesten országos költségen felállitandó nemzeti játékszinről.“ XLII-ki „a tébolydára tett nagylelkü ajánlatokról.“

1840-ki országgyűlésen. A vizáradásokból származni szokott tetemes károsodások meggátlására, a Duna s más folyamok partjainak szabályozása rendeltetett. — A kertek, szőlők, erdők, vetések biztosítására mezei rendőrök állitattak. — Behozatott a váltótörvénykönyv. — Az elhunyt egyházi személyek által hátrahagyott örökség összeírására s felosztására nézve határozatott: hogy az ilyenmü örökségek összeírása és felosztása ne kirekesztőleg a kamarai

és egyházi illető személyek által, hanem az illető örökösöknek közbenjöttével is hajtassanak végre. — A zsidókról határozottat, miszerint, ha erkölcsi magaviseletök ellen kifogás nincsen, az egész országban, csak a bányavárosokat kivéve, különben szabadon lakhatnak, gyárakat állíthatnak stb.

1840-iki országgyűlésen a II. tcikk által a magyar nyelv használata a közügyekben kirekesztő, valamint idővel a tanodákban is. III. tcikk szerint vallás dolgában azok, kik 18 éves koruk eléréseig az evangélika vallásban neveltettek, a nőszemélyek pedig férjhezmenetelök után, habár még ezen időkort el nem érték is, sem maguk sem maradékaik vallásos kérdés alá többé nem vétethetnek. — Vegyes házasság protestans lelkész előtt is köttetetik. — A romai kath. hitvallásból az evangélika vallások bármelyikére leendő átmenet bizonyosságlevelék előmutatásával teljesen befejeztetett. — IV. tcikk szerint: „Az országban s kapcsolt részeiben született, állandón lakó s törvényesen bevett bármely vallásu nem-nemes honfiak, általuk bármi címen eddig szerzett, vagy jövőben szerzendő nemesi javakra nézve, nemesség hiánya miatt, nembirhatási ügytön ezentúl nem háborgattathatnak. — V. tcikk szerint: „A nem-nemeseknek minden közhivatalokra leendő alkalmazásokban az, hogy a nemesi osztályhoz nem tartoznak, akadályul nem szolgálhat.“ — IX. tcikkben a közmunkák szabályoztatnak.

1847³/₈. A jóval előbb terjengeni kezdett forradalmi eszmék s kívánatok Magyarországra is behatottak; ám-bátor a felfogás különfélesége szerint különbözőn hangultak a kedélyek. — Egy nevezetes történészünk után, II. József fejedelem elhunytával, három pártra akadunk az országban, egyik: mely a forradalmi eszméket sajá-

taivá nem tette; másik : mely oly egyénekből állott, kik a forradalmi eszméket magukba egészen fölvtették, s azok szerint a párt, democratiai irányt vévén, különösen a teherviselésben és törvény előtt egyenlőséget követelt. A harmadik párt, a megyei középnemességnek majdnem egész tömegét magában foglalta. Volt ugyan erre is a francia szellemnek hatása, s eddig soha nem tapasztalt forrongást keltett föl keblében; de ez a forradalmi eszméket csak annyiban fogta fel, mennyiben azok saját gondolkodásával, nemzeti alkotmányos eszméivel egybeolvaszthatók voltak. A népfönséget csakis emlegették, mindazáltal a nép nevezet alatt csak a nemességet értették. A szabadság ezeknek is jelszava volt ugyan; de a kik alatta nem mást értettek, mint a nemesi osztály korlátlan hatalmát, kizáró előjogait s befolyását az ország ügycinek igazgatásába, minden más néposztályok mellőztével.

A pártok tusái folytán történt, hogy az 1847₈-iki teikkek zajlángóbb körülmények közt, a kor szükségerei és a változott viszonyok igényei miatt, országunk szerkezetét s alaptörvényeit részint kifejték, részint átalakíták.

A) Helyén lesz itt az 1848. teikkek, s előbbiekre figyelve, Magyarország szerkezetével rövid vázlatát felmutatni.

Fejedelmünket királyi cím és méltóság illeti, mely sz. Istvánnal kezdődik, ki a II. Sylvester romai pápától Atrik kijelölt kalocsai főpap követsége által küldött koronával, Esztergomban Krisztus urunk születése után, ezredik évben Nagyboldogasszony-napján nyilvánosan, az országrendeinek forró üdvkivánati között, első magyar apostoli királylyá kenettetett föl és koronáztatott meg. 1804 óta egyszermint austriai császár is. Személye szent és sértetlen. Ahhoz pedig, hogy valaki Magyarországi törvény-

szerü királya lehessen, megkivántatik: 1) hogy az austria-habsburgi házból származzék, a megállapított elsőszülöttségi rend és ágörökösödési elv szerint. 2) a romai kath. hitvallást kövesse. 3) szokott ünnepélylyel megkoronáztassék. — Hajdanában a magyar fejedelmeknek sokáig nem volt állandó lakásuk, országos dolgaik miatt ide s tova utaztak, és csak nagyobb ünnepek közbenjöttével vonták magukat valamely koronális vagy püspöki városba. Miután az austriai házból lévő királyainknak, mivel ők egyszersmint a romai-német birodalom császárai is valának, Bécs városa tüzetett ki lakásul; törvényeinkben ismételve kifejezve találjuk azon hő ragaszkodást és kérelmet, mely szerint a király országunkban tartózkodjék, jelesen: II. Mátyás alatt a nemzet részéről kivántatot, hogy ő fölsége ezután közöttük lakjék, s ezen országot saját személyében igazgassa... Vagy, ha valamikor hosszabb ideig távol lenne: akkor ő királyi fölsége a jövendő nádornak hatalmat engedjen az országnak magyar tanácscsali kormányzására.

Verböczy Hk. II. r. 3. c. szavai szerint: „mind a törvényhozás, mind minden birtokadományozás és birói hatalom joga, ez ország szent koronája hatóságára, melylyel Magyarország minden királya meg szokott koronáztatni, s következőleg törvényesen rendelt fejedelmünkre és királyunkra, az uralkodói hatalom és kormányzással egyetemben, átruházva van, oly annyira, hogy a magyar állam lényegéből folyó fölségjogok fejedelmünk akár közvetlen, akár közvetőleges tudta s beleegyezete nélkül érvényesen vagy szabadon senki által nem gyakoroltathatnak.“ Mindemellett mégis az említett egyedországlat nem korlátlan, hanem korlátolt, miről világosabban szólnak az 1791 : 12. és 1848 : 3. teikkek. Az előbbiben meghatá-

roztatik, miszerint Magyarországon a törvényhozás és változtatás, értelmezés s eltörülés a királyi és rendekkel, vagy most már az 1848:5. cikk értelmében népképviselő alapján választott követekkel közös. A másik, azaz: 1848:3. cikk által pedig az igazgatás külön ágainak kezelésével bíró előbbi kormányzások: m. k. udvari kancellaria, m. kir. helytartótanács s a kincstár feloszlatásával független magyar felelős ministerium alakítván, egyszersmint kimondatott: hogy ő felségének az országbéli távollétében a végrehajtóhatalom gyakorlata, törvény és alkotmány ösvényén, a korona egységének és a birodalom kapcsolatának épségben tartása mellett, a nádor s királyi helytartóra bízatik. Bármely rendeleteik, parancsaik, határozataik s kinevezéseik csak úgy érvényesek, ha a Buda-Pesten székelő ministerek egyike által is aláíratnak.

A felségjogok vagy olyanok, melyeket fejedelmünk kirekesztőleg gyakorol, és pedig országgyűlés alatt úgy, mint azon kívül; vagy olyanok, melyeket országgyűlésen a nemzet képviselőivel együtt gyakorolhat fennálló törvényeink szerint.

Egyházi ügyekben a felségjogot az 1848:3. cikk ebben központosítja: hogy az érsekek, püspökök, prépostok s apátoknak kinevezése, mindig az illető felelős magyar minister ellenjegyzése mellett, egyenesen ő felségét illeti. A főkegyurságot Verböczy I. r. 11. c. következő okokkal támogatja: a) A magyar királyok voltak kezdettől fogva jobbadán minden templomok, püspökségek, apátságok és prépostságok alapítói, mely vallásos buzgalom által már rég megszerezték maguknak a nevezményi, választási és adományzási jogot az egyházban. b) A magyarok fejedelmei sz. Istvántól kezdve mindenkor

gyakorlatában voltak a pártfogói jognak, mire nézve a jogszerű elidősítést is felhozhatják védelmökre. d) A magyar királyok ebbeli kiváltságos joguk Zsigmond alatt még a konstanci egyetemes zsinatban is megerősítették.

Egyebekről: hogy t. i. a király. uj püspökségeket állíthat, s azokat a fennlevők jövedelmeinek egy részével megajándékozhatja, a parochiákat szabályozhatja, kolostorokat eltörülhet, a szerzetesek népességét korlátozhatja, az eltörölt vagy elpusztult egyházi javadalmakat más kegyes célra vagy iskolák felállítására fordíthatja, minden egyházi s iskolai alapítványra felügyel, a magyar királyok által alapított katholikus tanodákra teljhatalmat gyakorol, a tanintézeteket módosíthatja, eltörülheti vagy ujaka. állíthat, díj- és nyugpénzeket osztogathat, s minden kath. egyházi s iskolai biztosságok a fölség által kitűzött szabály szerint munkálódnak — mindeffélékről a legujabb törvény hallgat. Politikai tárgyakban a kirekesztő fölség-jogok 1848-iki teikkek szerint, visszatekintve az előbbiekre is, következők:

1. Az ország zászlósainak kinevezése, a kegyelmezés jogának gyakorlata, és a nemesség, címek s rendek osztása az illető felelős magyar minister ellenjegyzése mellett

2. Nádornak s koronaöröknek kijelölése (két katholikus és két protestanst fölvéve), valamint a választotaknak megerősítése is.

3. Minister-elnököt ő Fölsége nevez, ha az országban van, a többi ministereket pedig megerősíti.

4. Országgyűlést hiv össze 1848:4. teikk szerint évenként Pestre, azt prorogálhatja avagy továbbra halaszthatja, berekeszti, sőt el is oszlathatja és a nemzetet ujonan képviselők választására utasíthatja; mindazáltal az országgyűlést előbb szét nem oszlathatja, míg a pénzügymini-

sternek utolsó évről szóló számadatai meg nem vizsgáltattak, a következő évre pedig a költségvetés át nem tekintetett.

5. Elnököt és másod-elnököt nevez a förendi táblához a tábla tagjai közül.

6. A magyar hadseregnek az ország határain kívüli alkalmazását, nemkülönben a katonahivatalokrai kinevezéseket meghatározza.

7. Ő folségét illeti egyedül az országgyűlésen hozott törvények megerősítése.

8. A király az országban a legfőbb bíró, s forrása minden törvényhatóságnak.

9. Annak javait, ki folség- vagy hazasértési bünbe esik, a magyar korona, vagyis a király foglalja el, úgyszinte valakinek magvaszakadása esetében.

B) A mi a magyar népet illeti, 1848 óta alatta nem csupán a nemesség értetik. Politikai jogai ezek :

1) Az országgyűlési népképviselőket választják a nemeseken kívül az országnak, s kapcsolt részeknek minden benszületett vagy honositott lakosai, a nőket kivéve, törvényesen bevett valláskülönbség nélkül, ha 20 évesek és sem atyai, sem gyámi, sem gazdai hatalom, sem pedig elkövetett hűségtelenség, csempészkedés, rablás, gyilkolás vagy gyujtogatás miatt fenyíték alatt nem állanak : a) Kik szabad királyi városokban vagy rendezett tanácsossal ellátott községekben 300 ezüst for. értékű házat vagy földet, egyéb községekben pedig eddigi urbéri értelemben vett $\frac{1}{4}$ telket, vagy ezzel hasonló kiterjedésű birtokot kizáró tulajdonul bírnak. b) Kik mint kézművesek, kereskedők, gyárosok telepedve vannak, s a kézművesek folytonosan legalább egy segéddel dolgoznak. c) Kik 100 ezüst forint évenkinti állandó és biztos jövedelmet kimu-

tatni képesek. d) Jövödelmtükre való tekintet nélkül az eddigi városi polgárok, orvosok, sebészek, ügyvédek, mérnökök, tanárok, akadémiai művészek, magyar tudós társaság tagjai, gyógyszerészek, lelkészek, segédlelkészek, községi jegyzők és tanítók. — Választható pedig országgyűlési képviselőül mindaz, ki életének 24. évét betöltötte, és magyarul tud.

2) Vallástekintetben és törvény előtt egyenlőség.

3) A személyes és vagyombátorság, a közcsend és belbéke biztosítása, mi végett felállítatni határozottat a nemzeti őrsereg.

4) Magyarország s a kapcsolt részek minden lakosai minden közterheket különbség nélkül egyenlően és aránylag viselik.

Ezekenkivül 1848-ban kimondatott még a Magyarország és Erdély egyesítése, az urbér és azt potló szerződés alapján eddig gyakorlatban volt szolgálatok és dézma megszüntetése, s az urbéri megszüntetett magánurijavadalmak statusadóssággá leendő átváltoztatása, nemkülönben a földesuri hatóság és papi-tized megszüntetése, ösiség elvileges eltörlése, a megyei hatóság választandó bizottmány általi ideiglenes gyakorlata s hitelintézet felállítása. Az oktatás és tanulás szabadságának azon elve, hogy egyrészt a tanuló arra nézve: mely tant és melyik tanártól kívánja hallgatni, szabadválasztást tehessen; másrészt: hogy a rendes tanárokon kívül más jeles egyének is oktathassanak. Sajtószabadság, az előző vizsgálat eltörlötetvén, visszaállítatott. Végre XX. tcikk szerint a vallás dolgában: 1. §. Az unitaria vallás törvényes bevett vallásnak nyilvánittatik. 2. §. E hazában törvényesen bevett minden vallásfelekezetekre nézve, különbség nélkül tökéletes egyenlőség és viszonyosság állapittatik meg.

3. §. Minden bevett vallásfelekezetek egyházi és iskolai szükségei közálladalmi költségek által fődöztessenek stb. Miként tudjuk, czek s még többek részletesebb meghatározását a bekövetkezett események rohama meggátolá.

C) Országgyűlés alatt hazánkban jelenleg értjük azon Pestre összehívandó nemzetgyülekezetet, mely évenként ő fölségével az ország dolgairól tanácskozmányi üléseket tart. Országgyűlésünk még mindig két táblából áll: főrendi és alsó táblából vagy inkább képviselőházból. A főrendi táblának tagjai most is azok, kik előbb, u. m. zászlósok, született hercegek, mágnások, érsekek, püspökök akár valóságosak akár címzetesek, ideértve a görög-litü nem egyesülteket is. Vránai perjel, pannonhalmi bencék főapátja, Jászó és leleszi premontrei szerzetesek süveges prépostja, koronaörök, főispányok, tengermelléki főkormányzó és Horvátország tartományi gyűléséből két követ. — Az alsó táblát népképviselők teszik, kiknek száma Erdély nélkül 377-re megy. A képviselőházból hallgatag kirekesztvék az eddig Regalist kapott apátok, prépostok és káptalanok, valamint a jelen nem levők követei is; nyilván pedig a királyi tábla, melyről az 1848: 4. tcikk azt rendeli, hogy a képviselők táblájának kiegészítő része lenni megszűnt.

Tárgyai az országgyűlésnek következők: 1) Törvényhozás politika és törvénykezés tekintetben. 2) Királynak megkoronázása, míg a most uralkodó habsburgi ház örököseinek magva nem szakad, ekkor választása is. 3) Nádor és koronaörök választása. 4) Honosítás. 5) Szabad kir. városok becikkezése. 6) Adó s az ország jövedelmeinek s kiadásainak felmutatása. 7) Só árának meghatározása. 8) Ministerek felelősége, s azoknak szükség esetében vád alá helyeztetésök. 9) Sérelmek orvoslása s

más a közjóra célzó intézkedések. 10. Királyi udvartartás.
11) Idegen vallás bevétele és szabad gyakorlata.

Ülései mind a két táblának nyilvánosak. A tanácskozásaiban szükséges csend és rend terembiztosok által tartatik fen.

D) A kormány- és igazságkiszolgáltatásról az 1848:3. teikk így hangzik: 26. §. Az ország minden törvényhatóságainak eddigi törvényes hatósága ezentúl is teljes épségben fentartandó.

27. §. A törvényes bíróságok és ítélőszékek törvényes önállásukban, s a törvény további rendeleteig, eddigi szerkezetökben fentartandók.

I. Ferenc József. Örökös austriai császár és magyar apostoli király, jelen uralkodó fejedelmünk. 1848-iki december hó 2-án lépett trónra. Roppant sulyos feladat jutott Neki mindjárt osztalékul, hogy t. i. fölséges Elődeitől Reá szállt és szövevényes merények által már-már a veszélyek tátongó örvényének széléhez sodortatott törvényes dicső örökségét megmentse. Tizenkilencedik keresztény századnak közepe táján már nem volt mesterség azoknak, kik új elvek, idegen elemek s institutiok után sovárogtak, akár északamerikai Egyesült-államok, akár angol, francia és porosz vagy svéd és norvégia alkotmányában böngészni. Ugyazinte könnyen és hamar megtanuljuk kimondani általánosságban e szót is „átalakul — átídomult,“ de meggyökeresült s hiven őrzött alaptörvényeink ellenében hogyan, mennyire s miben hajtassék véghez az átalakulási mű? itt a bökkenő. Tagadhatatlan, egy idő óta számos teendőkre nyílt meg az ajtó, s ügyeink nem egy ágára nézve márig bekövetkezett tények tanuskodnak az ohajok eredményeiről. Hogy azonban elvszegénység — indítványterhes, tulzó ujításokra vágyakodó, tekintély-

keresztény vallás- és erkölcsellenes — majdnem merev anyagi napjainkban hosszas nehéz küzdelmeken kell keresztülmenni a legjobb akaratnak is, míg az igazság, jog és valódi haladás magasztos eszméi csak némileg testté válhatnak: ez mindenki előtt világos.

A provisorium (ideiglenesség) szüleményei közé, melyek bennünket közelebbről érdekelnek, tartoznak például: Egyezvény*), mely IX. Pius pápa ö Szentsége és I. Ferenc-József austriai császár ö császári királyi apos-

---

*) Nem lesz fölösleg olvasnunk itt is magyar szövegét: A szentséges és oszthatlan Szentháromság nevében. I. cikk. A római kath. s apostoli religio minden jogaival és kiváltságaival, melyeket annak Isten rendeleténél és az egyházi törvények határozatainál fogva élveznie kell, az egész austriai birodalomban és mindazon országokban, melyekből az áll, mindig fön fog tartatni.

II. cikk. Minthogy a római pápa, az egész egyházban, a meddig az terjed, a tisztelet és törvényhatóság elsőségével isteni törvény szerint bir: ennélfogva a kölcsönös közlekedés a püspökök, papság, nép és szentszék között, lelki dolgokban és egyházi ügyekben, az ország fejedelmi jóváhagyás kikérése szükségének nem lesz alávétve, hanem teljesen szabad lesz.

III. cikk. Az érsekek, püspökök és minden ordinariusok az egyházmegyéjökbeli papsággal és néppel, pásztori hivataluk gyakorlása céljából, szabadon fognak közlekedni, s az egyházi ügyekbeni oktatósaikat és rendeleteiket szabadon teendők közé.

IV. cikk. Az érsekeknek s püspököknek szintugy szabadságukban álland, mindazt gyakorolni, a mi őket egyházmegyéjök kormányzása végett, a szentegyházi törvények nyilatkozata vagy intézkedése értelmében, az egyháznak a szentszék által jóváhagyott jelen fegyveme szerint illeti, s különösen:

a) Igazgatásuk helyettesei, tanácsosai és segédeiül mindazon papokat kinevezni, kiket ők a mondott hivatalokra alkalmasoknak vélnek.

b) Azokat, kiket ők egyházmegyéikre nézve szükségeseknek vagy hasznosaknak tartanak, a papi rendbe fölvenni, s a fölszentelésre az egyházi törvények szabályai szerint előmozdítani; ellenben pedig azokat, kiket méltatlanoknak tartanak, a fölszentelésből kizárni.

toli Főlsége között, meghatalmazottjaik által készült; aláíratott Bécsben 1855. aug. 18-án. — A mindkét részről i jóváhagyásokban kicseréltetett ugyanott 1855. september

c) Apróbb papi javadalmakat állítani, s mintán O császári Főlségével kiváltképen a jövedelmek megfelelő utalványozása iránt értekeztek, parochiákka' alapítani, eloszlatni vagy egyesíteni.

d) Nyilvános imákat s más kegyes munkákat rendelni, midőn azt az egyház, az állam vagy a nép java kívánja, nemkülönbén imameneteket és búcsujáratokat határozni, a temetkezéseket és minden más papi működéseket egészen az egyházi törvények szabálya szerint rendezni.

e) Tartományi gyűléseket és egyházmegyei zsinatokat a szentegyházi törvények értelmében összehívni és tartani, s azok tárgyalásait közzétenni.

V. cikk. A katolikus ifjuság egész oktatása, ugy minden nyilvános, mint nem nyilvános iskolákban, a katolika vallástanának megfelelő lesz; a püspökök pedig saját pásztori tisztöknél fogva az ifjuság vallásos nevelését minden nyilvános és nem nyilvános tanintézetekben vezetendik, s gondosan fognak örködni a fölött, hogy egy tantárgynál se forduljon elő olyasmi, a mi a katolika hittel, s az erkölcsi tisztasággal ellenkezik.

VI. cikk. Senki sem fogja a szent hittant, a katechetikát vagy a vallástant bármely nyilvános vagy nem nyilvános tanintézetben előadni, ha arra az illető egyházmegye püspökétől küldetést és fölhatalmazást nem nyert, melyet az, ha célszerűnek tartja, visszavonni föl van jogosítva. A hittan nyilvános tanárai, s a katechetika tanítói, miután a püspök a jelöltek hite, tudománya és jámborsága felől nyilatkozott, azok közül fognak kineveztetni, kiket ő a tanító-hivatalrai küldetéssel és meghatalmazással fölruházni kész. A hol pedig a hittani szak némely tanárai, a püspök által a püspöki papnövelde növendékeinek, a hittanban oktatására szoktak alkalmaztatni, ilyes tanárokat midőg oly férfiak fognak választatni, kiket a püspök az említett hivatal viselésére kitünőleg alkalmasoknak tart. Azok megvizsgálásánál, kik magukat a hit tudorságra vagy az egyházi jogtudorságra akarják képesíteni, a püspök a vizsgálók felét hittudorokból vagy illetőleg az egyházjog tudoraiból nevezi ki.

VII. cikk. A katolikus ifjuság számára rendelt gymnasiumokban és középiskolákban, általában csak katolikusok fognak tanárokká

25-én, november 5-én pedig közzététetett. 1855-ben még a zágrábi és fogarasi görög szert. püspökség érsekséggé emeltetett — a lugosi és szamosujvári görög szert. püs-

vagy tanítókká kinevezeteni, s az egész oktatás a tárgyhoz képest ugy lesz alkalmazva, hogy az a keresztény élet törvényét a szívbe oltsa. Mely tankönyvek használtassanak a mondott iskolákban a vallás előadására, azt a püspökök fogják, egymással tartott tanácskozás útján, megállapítani. A gymnasiumok és középiskolák számára a vallástanítók alkalmazását illetőleg, az ez iránt kiadott üdvös rendeletek hatályban maradnak.

VIII. cikk. A katolikusok számára rendelt népiskolák minden tanítói egyházi felügyelet alatt állandnak. Az egyházmegye iskola-felügyelőjét Ő Főlsége a püspök által előterjesztett férfiakból fogja kinevezni. Azon esetre, ha az említett iskolákban a vallásoktatás iránt elérendő gondoskodás nem történt volna, a püspöknek szabadságában áll, egy papot kirendelni, ki a tanítványoknak a hit elemeit előadja. Az iskolatanítótól alkalmazandó egyén hitének s erkölcsiségének szeplőtlennek kell lennie. A ki a helyes ösvéyről eltér, állásából el fog mozdíttatni.

IX. cikk. Az érsekek, püspökök s minden ordinariusok saját hatalmukat teljes szabadsággal gyakorlandják a végett, hogy a vallásra és erkölcsiségre nézve ártalmas könyveket elvetendőknek jelöljék ki, s a híveket azok olvasásától visszatartóztassák. De a kormány is a célnak megfelelő minden eszközzel gátolandja az ilyes könyveknek a birodalombani terjesztését.

X. cikk. Minthogy minden egyházi jogesetek s különösen azok, melyek a hitet, szentségeket, egyházi működéseket, s a papi hivatallal járó kötelességeket és jogokat tárgyazzák, egyedül csak az egyházi bíróság elé tartoznak; ennélfogva azok fölött az egyházi bíró fog itélni, ki ehez képest a házassági ügyekben is, a szentegyházi törvények s jelesen a trienti rendeletek szabálya szerint ítélend, s a házasságnak csak polgári hatályait utasítandja a világi bíróhoz. Mi a házassági eljegyzéseket illeti, azoknak létezéséről és a házassági akadályok meg-
alapításáról befolyásáról, az egyházi hatóság fog itélni, s e részben azon határozatokhoz tartandja magát, melyek ugyancsak a trienti egyházugyülés s az „auctorem fidei“ szavakkal kezdődő apostoli irat által kibocsátvák.

XI. cikk. A püspököknek szabadságukban álland, oly papokra, kik rendjük s méltóságukhoz illő tisztoséges papi ruházatot nem visel-

pökségek alapítottak. Reákövetkező évben a felhozott egyezmény X. cikkének életbeléptetése végett császári házasság-patens adatott ki, Rauscher bécsi herceg-érsek által szerkesztett utasítással egyetemben.

nek, vagy bármi okból feddésre méltók, az egyházi törvények által kimondott, vagy maguk a püspökök által megfelelőeknek tartott más büntetéseket is szabni, s őket zárdákban, papnöveldekben vagy ezen célra rendelendő házakban felügyelet alatt tartani. Ők hasonlóképp teljességgel nem fognak akadályoztatni abban, hogy mindazon híveket, kik az egyházi rendeleteket és törvényeket áthágják, egyházi büntetések alá vessék.

XII. cikk. A kegyuri jog fölött az egyházi bíróság határozand, de a szentszék beleegyez abba, hogy ha világi kegyuri jog forog kérdésben, az abbani utódlás fölött a világi bíróságok ítélhessenek, a vizsály akár a valódi vagy állítólagos kegyurak, akár pedig azon papok közt folyjon, kik ezen kegyurak által a javadalomra kijelöltek.

XIII. cikk. Az időviszonyokrai tekintettel Ő Szentsége beleegyez abba, hogy a papoknak merőben világi jogügyei, mint a tulajdonjog iránti szerződések, adósságok, örökösödések, világi bíróság által vizsgáltassanak meg s döntessenek el.

XIV. cikk. A szentszék ugyanezen okból nem akadályozza, hogy a papok oly büntettek vagy más vétségek miatt, melyek ellen a birodalom büntető törvényei intézvék, világi bíróság elé állíttassanak; de ennek köteleességében áll, a püspököt arról haladéck nélkül értesíteni. A bűnös befogatása s letartóztatásánál azon tekintetek lesznek figyelembe veendőek, melyeket a papi rend iránt tartozó tisztelet igényel. Ha valamely pap ellen halál vagy öt évnél tovább tartó börtönbüntetés szabatik, a törvényszéki tárgyalások a püspökkel mindig közöltetni fognak, s neki lehetővé fog tétetni, hogy a bűnöst, a mennyiben szükséges, kihallgassa oly célból, hogy a szabandó egyházi büntetések iránt határozhasson. Ugyanez fog történni a püspök kívánatára akkor is, ha csekélyebb büntetés szabott. A papok a börtönbüntetést mindig oly helyeken fogják kiállani, hol ők a világiaktól elkülönítvék. Vétségek vagy kihágások miatti elítéltetés esetében, zárda vagy más papi házba fognak zárattni.

Ezen cikk intézkedéseiben teljességgel nem foglaltatnak azon jogesetek, melyekről a trienti egyházgyűlés a XXIV. ülésben (c. 5. de

1860-iki october hó 20-án császári diploma bocsátott ki a monarchia belállamjogi viszonyainak rendezésére, magyarul így hangzik *) :

ref.) rendelkezett. Azoknak tárgyalásáról a szent atya és Ő császári Főlsége, ha szükséges lenne, gondoskodni fognak.

XV. cikk. Hogy az Isten házának, ki a királyok királya s az uralkodók uralkodója, a tartozó tisztelet megadassék, az egyházak mentessége tekintetben fog tartatni annyiban, a mennyiben azt a közbiztosság s az igazság követelményei engedik.

XVI. A császár Ő Főlsége nem fogja tűrni, hogy a kath. egyház s annak hite, isteni tisztelete, intézményei, akár szóval, akár tettel, akár írással megvetés tárgyává tétessenek, vagy az egyházak előljárói és szolgálói hivataluk gyakorlásában, kiváltképen hol a hit, az erkölcsi törvény és az egyházi rendtartás megóvása forog fön, gátoitassanak. E mellett szükség esetében hathatós segélyt nyujtand, hogy azon ítéletek, melyek a püspök által a kötelességükről megfélekedző papokra szabotnak, végrehajttassanak. Miután ezenkívül Ő Főlségének kívánata, hogy a szent szolgáltnak az őket isteni törvény szerint illető tisztelet megadassék: ennél fogva Ő Főlsége nem fogja megengedni, hogy olyasmi történjék, mi őket lealacsonyíthatná vagy megvetendővé tehetné, sőt inkább intézkedni fog, hogy a birodalom minden hatóságai ugy maguk az érsekek vagy püspökök, mint a papság iránt is, minden alkalommal állásuknak megfelelő tisztolettel és becsüléssel viseltessenek.

XVII. cikk. A püspöki papnöveldek föntartatnak, s ha azok jövedelme azon célra, melyre az a trienti egyházgyűlés értelmében rendeltetve van, teljesen nem elegendő, annak szaporítása iránt kellő módton gondoskodás fog történni. A püspökök azokat az egyházi törvények szabálya szerint teljes és szabad joggal fogják vezetni és igazgatni. Ennél fogva ők fogják az említett papnöveldek előljáróit s tanárait vagy tanítóit kinevezni, s valahányszor szükségesnek vagy hasznosnak tartják, ismét elmozdítani. Egyszersmint azokba kiképezés végett ifjakat és gyermekeket veendnek föl, a mint ezt egyházmegyéik javára az Urban célszerűnek tartják. Azok, kik ily papnöveldeben nyernek oktatást, képességüket tanusító vizsgálat után minden más intézetbe átléphetnek, s az illető szabályok figyelemben tartása mellett, a papnövelde kivül bármely tanszékért folyamodhatnak.

*) Magyar országgyűlési zsebkönyv. Pest 1865/6.

„Mi I. Ferenc-József Isten kegyelméből Austria császára, Magyar- és Csehország királya stb.

Miután a Mi dicső emlékezetű eldődeink bölc gondoskodással törekedtek vala a Mi fölséges házunkban az

XVIII. cikk. A szentszék az őt illető jognál fogva új egyházmegyéket állítand, vagy azoknak új határokat jelölend ki, ha a hívek lelki java úgy kívánja. Ily esetben azonban magát a császári kormányval egyetértésbe teendő.

XIX. cikk. Ő Fölsége a püspökök választásánál, kiket fölséges elődeiről reaszállott apostoli jogánál fogva, a szentszéknek kánoni beigtatás végett ajánl vagy megnevez, jövődében is különösen az ugyanazon egyház tartománybeli püspökök tanácsával fog élni.

XX. cikk. A metropoliták és püspökök, mielőtt egyházaik kormányzását átvesszik, Ő császári Fölsége előtt a hűség esküjét következő szavakkal teendik le: „Én Isten szent evangéliomára, mint püspökhöz illik, császári kir. apost. Fölségednek s fölséges utódainak engedelmességet s hűséget esküszöm és fogadok. Ugy szintén esküszöm és fogadom, hogy a közcsendet veszélyező bármely értekezésben vagy tervben részt nem veszek, és se a birodalom határán belül, se azonkívül semmiféle gyanus összeköttetésbe nem lépek; ha pedig tudomásomra jönne, hogy az államot valamely veszély fenyegeti, annak elhárítása végett semmit el nem mulasztok.“

XXI. cikk. A birodalom minden részeiben szabad lesz az érsekeknek, püspököknek és minden papoknak arról, mit haláluk idején hátrahagynak, az egyházi törvények szerint rendelkezniök, melyeknek határozatai azon törvényes örökösök által is pontosan megtartandók, kik az ő hagyatékukba végrendelet nélkül lépendnek. Mindkét esetben a valamely egyházmegyét kormányzó püspököknél, a püspöki díszjelek és egyházi öltönyök kivételnek, mert ezek a püspöki asztal tulajdonainak tekintetnek, s a püspökségbeni utódokra szállanak át. Ugyanezt kell a könyvekre nézve is megtartani, a hol az szokásban van.

XXII. cikk. Minden metropolitai vagy érseki és suffragan-egyházakban az első méltóságot Ő szentsége adományozza, kivévén, ha az világi magán kegyuri jog alatt áll, mely esetben annak helyébe a második méltóság lép. A többi méltóságokra és kánonoki javadalmakra a kinevezés jövőben is Ő Fölsége által fog történni, azok kivéve maradván, melyek püspöki szabad adományozás alá tartoznak, vagy törvényes kegyuri jog alatt állanak. Kánonokká csak oly papok neveztet-

örökösödésnek egy bizonyos rendjét megalapítani, ennek folytán boldog emlékezetű VI. Károly császár ő cs. kir. Főlsége által 1713. april 19. napján véglegesen és változhatlanul megszabott örökösödési rend, azon állami és

hetnek, kik mint az egyházi törvényekben általános kiszabott tulajdonokkal bírnak, mint pedig a lelkészetben, az egyházi ügyekben vagy az egyházi tanítóhivatalban kitüntetéssel voltak alkalmazva. Ezenfölül a nemzeti születés vagy nemzeti cím szükségessége megszüntetik, főmaradván azonban mindazon föltételek, melyeknek az alapításhoz szükséges csatoltatása be van bizonyulva. A hol pedig azon dícséretes szokás divatozik, hogy a kanonoki helyek adományozása nyilvános pályázat folytán történjék, az gondosan fön fog tartatni.

XXIII. cikk. Azon metropolitai és püspöki egyházakban, hol a gyóntató és tanárkanonok, azon társas egyházakban pedig, hol a tanárkanonok hiányzanak, ezek a trienti egyházgyűlés által az V. ülésben (c. I. de reform) és a XXIV. ül. (c. 8. de reform) kiszabott módon, mihelyt lehetséges leend, be fognak hozatni, s ezen javadalmak a püspökök által ugyanazon egyházgyűlés határozataihoz s illetőleg a pápai rendeletekhez képest fognak adományoztatni.

XXIV. cikk. Minden papságok nyilvánosan kihirdetett pályázat után s a trienti egyházgyűlés szabályának megtartása mellett adományzandók. Oly papságoknál, melyek egyházi kegyuri jog alatt állanak, a kegyurak egyet fognak kijelölni azon három egyén közül, kiket a püspök a főnérintett módon ajánl.

XXV. cikk. Ő szentsége oly célből, hogy Ferenc-József Ő császári kir. apost. Főlségének a maga különös jó akarata bizonyosságát adja, Ő Főlségét s a császárságbani katolikus utódait, mindazon kanonokságokra és papságokra nézve, melyek a vallás- és tanulmányalapon alapuló kegyuri jog alatt állanak, a kijelölési joggal ruházza fel, de oly módon, hogy egy azon három egyén közül választassék, kiket a püspök előrebocsátott nyilvános pályázat után a többieknél érdemesebbeknek tart.

XXVI. cikk. Azon papságok javadalmazása, melyek az idő- és helyviszonyokhoz alkalmazott elegendő illetményvel nem bírnak, mihelyt lehetséges leend, szaporíttatni fog, s a keleti szertartásu kath. papokra nézve is oly intézkedés fog tétetni, mint az a latin szertartásuakra nézve történt. De ez teljességgel nem terjed ki azon papságokra, melyek jogszerűleg szerzett egyházi vagy világi kegyuri jog alatt álla-

fejedelmi ház alaptörvényében találta végszabályozását, mely a Mi különböző országainkban, ezek törvényes országrendjei által elfogadtatva fenáll, és mint Pragmatica Sanctio ismeretes.

nak, mert ezeknél az illető kegyuraknak kell a terhet viselniök. Ha a kegyurak az egyházi törvények által reájok ruházott kötelezettségeknek teljesen meg nem felelnek, s különösen ha a pap a maga fizetését a vallásalapból huzza; úgy tekintettel mindazokra, mik a dolog állása szerint figyelembe veendőek, fog gondoskodás történni.

XXVII. cikk. Minthogy az egyházi javak élvezésének joga az egyházi beigtatásból származik; ennél fogva mindazok, kik bármiféle nagyobb vagy kisebb javadalomra kinevezettek vagy ajánltattak, az ahoz tartozó világi javak igazgatását csak az egyházi beigtatás erejénél fogva vehetik át. Ezenkívül a székesegyházak s azokkal egybekapcsolt javak birtokbavételénél az egyházi szabványok, s különösen a római pontificale és ceremoniale minden rendeletei pontosan megtartandók, s minden azokkal ellenkező szokások és gyakorlatok eltöröltetnek.

XXVIII. cikk. Azon szerzetes személyek, kik szerzetők szabványai szerint a szentszék mellett lakó főnökök alatt állanak, ezektől az említett szabványok értelmében fognak kormányoztatni, a püspököket az egyházi törvények s különösen a trienti egyházgyűlés határozatai szerint illető jogok azonban sértetlenül maradván. Ehez képest az említett főnökök alárendeltjeikkel, minden hivatalos körükbe tartozó ügyekben szabadon fognak közlekedni, s azokat szabadon vizsgálándják. Továbbá minden szerzetes személyek azon szerzet, intézet vagy congregatio szabályait, melyhez tartoznak, akadály nélkül követhetik, s az azért folyamodókat, a szentszék szabályai értelmében a novitatusba és a fogadástételre bocsáthatják. Mindez a női szerzetekre nézve is érvényes, a mennyiben azokra alkalmazható.

Az érsekeknek és püspököknek szabadságukban álland, egyházmegyéjökbe az egyházi törvények értelmében mindkét nemű szerzeteket és congregatiókat behozni. De ez iránt a császári kormány nyal értekezendek.

XXIX. cikk. Az egyháznak jogában álland új birtokokat bármely törvényes módon szabadon szerezni, s tulajdonjoga mind arra nézve, a mit jelenleg bir, vagy jövőben szerez, sértetlen marad. Ehez képest sem régiebb, sem újabb egyházi alapítványok a szentszék fölhatalmazása nélkül sem meg nem szüntetnek, sem pedig nem egyesített-

Az így meghatározott örökösödési rend meg nem ingatható jogalapján, az osztrák birodalom alkotó részeinek az egyes fennehivatott országok és tartományok jogai-

nek, a püspökökre a trienti egyházgyűlés által ruházott jogositványok azonban épségben maradván.

XXX. cikk. Az egyházi javak kezelését azok vezetendik, kiket az az egyházi törvények szerint illet. De azon segélyzés tekintetében, melyet Ő Főlsége az egyházi szükségletek fődözése végett a közkincstárból kegyelmesen nyújt s nyujtani fog, ezen javak se el ne adassanak, se pedig tetemesen ne terheltessenek, ha csak erre mint a szentszék, mint Ő Főlsége a császár, vagy azok, kiket Ő Főlsége ezzel megbizni méltoztatik, beleegyezésöket nem adták.

XXXI. cikk. Azon javak, melyekből a vallás- és tanulmányalap áll, eredetöknél fogva az egyház tulajdonai, s az egyház nevében fognak kezeltetni, a püspökök a kellő felügyeletet azon határozatok szerint gyakorolván, melyek iránt a szentszék ő császári Főlségével meg fog egyezni. A vallásalap jövedelmei addig, míg ezen alap a szentszék s a császári kormány közötti értekezlet folytán állandó s egyházi javadalmasokkra nem leend fölosztva, isteni tiszteletre, egyházi építményekre, papnöveldekre, s mind azokra, mik az egyházi hivataloskodást illetik, fognak fordittatni. A hiány kiegészítéséhez Ő Főlsége mint eddig, úgy ezután is kegyelmesen járuland; sőt a meennyiben az időviszonyok megengedik, nagyobb segélyt is nyujtand. Ugy szintén a tanulmányalap jövedelme is egyedül katholikus oktatásra s az alapítók kegyes szándéka szerint fog fölhasználtatni.

XXXII. cikk. A megürült papi javadalmak jövedelme, a mennyiben eddig szokásban volt, a vallásalapra szálland, s ő Főlsége, saját jó indulatából, a Magyarországbán s az ezelőtt ahoz tartozott országokban, melyeknek Magyarországbani fölséges elődei hosszú évszázadok során át háborítlan birtokában voltak, megürült püspökségek s világi egyházi apátságok jövedelmét is a vallásalapra ruhazza. A birodalom azon részeiben, melyekben vallásalap nem létezik, mindegyik egyházmegyére nézve egy vegyes bizottmány fog kirendeltetni, mely a püspökségek, nemkülönbén minden egyházi javadalmak jószágait, a megüresedés ideje alatt, a szent Atya és ő Főlsége által megállapítandó határozatok szerint kezelendi.

XXXIII. cikk. Miután a mult rázkódások ideje alatt, az austriai birodalom igen számos helyein, az egyházi tized államtörvényileg meg-

és szabadságaival összhangzásba hozott oszthatlansága s elválaszthatlanságára állítva, azóta az állam- s népjogi szerződések folytán öregbedve s megszilárdulva, az ellene

szüntetett, s miután különös viszonyok tekintetéből azt az egész császári birodalomban ismét visszaállítani nem lehet; ennél fogva ő Szent-sége ő Fölségének kívánatára s a közcsend érdekében, mi a vallásra nézve legnagyobb fontossággal bír, megengedi és meghagyja, hogy azon jog sérelme nélkül, miszerint a tized ott, a hol az még tetteleg fönáll, beszedethessék, egyéb helyeken az említett tized helyett s azért kárpótlásul, a császári kormány által fekvő jószágbeli vagy az állam-adósságra biztosított járandóságok utalványoztassanak s adassanak mindazoknak, kiknek joguk volt a tizedet követelni. Ő Fölsége egyszersmind kijelenti, hogy ezen járandóságok egészen úgy, a mint azok utalványozvák, teljes cím alatt s ugyanazon joggal, mint a tizedek, melyek helyébe lépnek, szedessenek s birassanak.

XXXIV. cikk. Minden egyéb az egyházi személyeket és dolgo-kat illetők, mikről ezen cikkekben említés téve nincs, az egyház tana és annak érvényben álló, a szentszék által jóváhagyott fegyelme szerint fognak vezetetni és igazgattatni.

XXXV. cikk. Minden az austriai birodalomban és az egyes országokban, melyekből az áll, eddigelő bármi módon és alakban kiboc-sátott törvények, rendeletek és intézkedések, a mennyiben ezen ünne-pélyes szerződvénnyel ellenkeznek, ezáltal megszüntetteknek tekinten-dők, s maga a szerződvény ugyanazon országokban ezentul mindenkorra államtörvény erejével birand. Azért is mind a két szerződő fél igéri, hogy ők s utódiak mindazt, a mire nézve a megállapodás történt, lelki-isméretesen megtartandják. A mennyiben pedig jövőben nehézség találna támadni, ő Szentsége és ő császári Fölsége az ügy barátságos elintézése végett egymással értekezendnek.

XXXVI. cikk. Ezen szerződvény jóváhagyásainak kicserélése, az ezen cikkek aláírt naptól számítandó két hónap alatt, vagy ha lehet, hamarább is meg fog történni.

Minek hitelességeül a meghatalmazottak ezen egyezvényt aláírták, és mindketten saját pecsétökkel ellátták. Kelt Bécsben, august. 18-án 1855. Viale-Prela Mihály s. k., bibornok. (P. H.) Rauscher József Othmár s. k., bécsi érsek. (P. H.)

Láad erről bővebben az 1855. aug. 18. Austriai concordatum fölvilágosítását. Pest 1856.

törő veszélyeket és megtámadtatásokat, támogatva és emeltetve népeinek hűsége, áldozatkészsége és vitézsége által, győzelmesen leküzdötte.

Uralkodó házunk ugy, mint alattvalóink érdekében, fejedelmi kötelességünknek tartjuk az osztrák birodalom hatalmi állását fentartani, és biztonságának a világos és minden kétértelműséget kizárólag megállapított jogállapothoz, és egyakaratu közremunkálásban fekvő biztosítékokat megadni. Ezen biztosítékokat csupán oly állami szerkezetek és jogállapotok szerezhetik meg teljes mértékben, melyek a Mi különböző országaink és tartományaink történelmi jogtudatának, létező különféleségeinek és oszthatlan s elválaszthatlanul szilárd kapcsolatuk kívánalmainak egyaránt megfelelők.

Megfontolva, hogy birodalmunkban a közös szerves államintézmények és az egyakaratu közrehatás elemei, alattvalóinknak törvény előtti egyenlősége, a mindnyájoknak biztosított szabad vallásgyakorlat, születés- és osztálykülönbségtől független hivatalképesség, mindenkit egyenlőn illető közös katonáskodási és adózási kötelezettség, az uri szolgálatok és robotok megszűnése, és a közbenső vámvonal eltörlése által öregbedtek és megszilárdultak, — tekintve továbbá azt, hogy az állami hatalomeszközöknek az európai szárazföld minden országáiban helyt foglaló összpontosítása folytán, a legmagasb államfeladatok összefoglalt kezelése birodalmunkban, és ennek biztonsága s egyes alkotó részeinek jóléte céljából, elutasíthatlan szükségé fejlődött; — azon céllal, hogy az országaink és tartományaink közt korábbi időkben fenállott különbségeket kiegyenlítsük, és alattvalóinknak célirányosan szabályzott részvételét a törvényhozásban s igazgatásban megalapítsuk, a Pragmatica Sanctio alapján és teljhatalmunk erejével,

állandó és vissza nem vonható állami alaptörvényül, tulajdon Magunk, valamint az uralkodásban törvényes utódaink zsinórmértékeül, a következőket határoztuk és rendeltük :

I. Azon jog, törvényeket hozni, változtatni és megszüntetni, Általunk és utódaink által ezentul csupán a törvényesen egybegyült országgyűlések és illetőleg a birodalmi tanács közrehatásával fog gyakoroltatni, mely utóbbihoz az országgyűlések Általunk meghatározott számú tagokat küldendnek.

II. Mindazon tárgyai a törvényhozásnak, melyek az országaink és tartományaink mindnyájával közös jogok, kötelességek- és érdekekre vonatkoznak, nevezetesen a törvényalkotás, az ércz-, pénz- és hitelügy, vám és kereskedelmi ügyek; továbbá a jegybank ügye elvei fölött; a törvézlyhozás posta-, távirda és vasutügyek alapelveit illetőleg, nemkülönben a katonáskodási kötelezettségnek módját, mivoltát és rendjét illető törvényes intézkedések, ezentul a birodalmi tanácsban és ennek közbejöttével fognak tárgyalatni, és ennek közrehatásával alkotmányosan elvégeztetni, — — valamint újabb adók és illetékek tételeinek fölebbemelése, nevezetesen a só árának nagyobbitása, valamint újabb államkölcsonök fölvétele, 1860. július 16-ik napján kelt elhatározásunk értelmében, nemkülönben a meglevő államadósságok átváltoztatása, és az állami ingatlan vagyon eladása, átváltoztatása vagy terhelése, csupán a birodalmi tanács beleegyezésével rendeltethetik el, végre pedig az állami kiadások költségvetésének vizsgálata és megállapítása a következő évre, valamint az állami számvizsgálati kimutatás és évi pénzügyi kezelés végeredményének vizsgálata, a birodalmi tanács közremunkálása mellett történendő.

III. A törvényhozás minden egyéb tárgyai, melyek az előbbeni pontokban nem foglalvák, az illető országgyűléseken és azok által, és pedig a magyar koronához tartozandó országokban és tartományokban az előbbi alkotmányok értelmében, többi országaink- és tartományainkban pedig a tartományi rendtartások szerint és értelmében alkotmányszerűleg intézendők el.

Miután azonban, a magyar koronához tartozó országok kivételével, a törvényhozásnak olyan tárgyaira nézve is, melyek az összes birodalmi tanács kizárólagos hatásköréhez nem tartoznak, többi tartományaink számára hosszú idők során közös tárgyalás és elintézés létezett; fentartjuk Magunknak, hogy az illetén tárgyakat is, a birodalmi tanács alkotmányszerű közremunkálása mellett, ezen tartományok birodalmi tanácsosainak közbenjöttével intéztessük.

Közös tárgyalásnak akkor is van helye, mikor az, a birodalmi tanács köréhez nem tartozó tárgyak iránt, az illető országgyűlések által kívántatnék és javaslatba hozattatnék.

IV. Ezen császári diploma azonnal országaink és tartományaink országos levéltáraiban leteendő, annak idejében az országos törvények közé, eredeti szövegében és az illető ország nyelvén, bejegyzendő leszén. Utódaink ezen diplomát trónraléptükkor azonnal hasonló módon cs. aláírásukkal ellátván, országaik- és tartományaiknak kiadandják, a hol az az ország törvényei közé igtatandó.

Melynek hitelül Mi ezen oklevelet aláírásunkkal ellátva, császári pecsétünk alatt kiadatni, a Mi házi, udvari és állami levéltárunkba letéetni rendeltük el.

Kelt birodalmi fő- és székvárosunkban Bécsben, oct. 20-án 1860., uralkodásunk 12. évében. Ferenc-József,

s. k. Gróf Rechberg, s. k. legfelsőbb rendeletre: Báro Ranssonet.“

A császári diploma folytán több organicus rendeletek bocsáttattak ki, melyekre 1861. febr. 26-án következett a februári alkotmány, hozzácsatoltatván a birodalom képviselöte iránti alaptörvény 21. §-ban.

1. §. A birodalom képviselésére a birodalmi tanács van hivatva. A birodalmi tanács az urak házából és a kövötek házából áll.

2. §. Az urak házának tagjai, születésüknel fogva, a császári ház nagykoru hercegei.

3. §. Az urak házának örökös tagjai ama, terjedelmes jószágbirtok által kitünö nemesi családoknak nagykoru fejei, melyeket a császár örökös birodalmi tanácsosi méltósággal ruház fel.

4. §. Az urak házának tagjai, magas egyházi méltóságnál fogva az összes érsekek, s ama püspökök, kiket hercegi rang illet.

5. §. A császár föntartja magának oly kitünö férfiakat, kik az állam vagy egyház, a tudomány vagy művészet körül érdemeket szereztek maguknak, élet-hossziglani tagokul az urak házába meghívni.

6. §. A kövötek házába választás utján 343 tag jön; még pedig az egyes királyságokat s országokat illetöleg következökép megállapított számban:

a magyar királyság számára	85.
a cseh királyság	54.
a lombard-velencei királyság	20.
a dalmát királyság	5.
a horvát s tót királyság	9.
a galiciai s lodomeriai királyság az auschwitzi	

és zatori hercegségekkel s a krakói nagy- hercegséggel	38.
az Ensen alóli austriai főhercegség	18.
az Ensen fölüli austriai főhercegség	10.
a salzburgi hercegség	3.
a stiriai hercegség	13.
a karinthiai hercegség	5.
a krajni hercegség	6.
a bukovinai hercegség	5.
az erdélyi nagyfejedelemség	26.
a morvaországi határgrófság	22.
a felső- s alsószileziai hercegség	6.
a tiroli s vorarlbergi hercegitett grófság	12.
az istriai határgrófság a görzi s gradiskai hercegi- tett grófsággal s Triest városa s környékével	6.

7. §. A tagoknak, mindegyik országot illetőleg meg-
állapított száma, annak országgyűlése által közvetlen vá-
lasztás útján küldetik stb.

8. §. A császár az elnököket s alelnököket mind-
egyik ház tagjaiból nevezi ki.

9. §. A birodalmi tanács a császár által évenként össze-
hivatik.

10. §. Az összes birodalmi tanács hatásköre az 1860.
oct. 20-án kelt diploma II. cikke szerint mindazon törvény-
hozási tárgyakra kiterjed, melyek az összes királyságok-
s országokkal közös jogokra, kötelességekre s érdekekre
vonatkoznak stb.

11. §. Oly törvényhozási tárgyak, melyek a magyar
koronához tartozó országok kivételével, az összes király-
ságokkal s országokkal közösek, az 1860. oct. 20-iki
diploma III. cikke szerint, a birodalmi tanács alkotmány-

szerü hatásköréhez tartoznak, a magyar koronához tartozó országokból tagok részvétele nélkül stb.

12. §. A törvényjavaslatok mint kormányi előterjesztmények jutnak el a birodalmi tanácshoz. Ez utóbbit is illeti azon jog, miszerint a saját hatásköréhez tartozó ügyekben (10. s 11. §.) törvényeket indítványozhasson. — Minden ily törvényhez mindkét ház beleegyezése s a császár szentesítése kívántatik meg.

13. §. Ha oly időben, midőn a birodalmi tanács nincs összegyűlve, valamely annak hatáskörébe tartozó tárgyban sürgetőleg intézkedést kell tenni, a ministerium köteles az intézkedés okait és sikereit a legközelebbi birodalmi tanács elé terjeszteni.

14. §. Az összes s illetőleg a kisebb birodalmi tanácsnak valamely érvényes határozatára mindegyik házban a jelenlevők absolut szótöbbsége kívántatik meg. Az ezen alaptörvénybeni változtatásokra vonatkozó indítványok, mindkét házban a szavazatoknak legalább kétharmadából álló többséget kívánnak meg.

15. §. A követek házának tagjai választóiktól semmi utasítást se fogadhatnak el.

16. §. A birodalmi tanács összes tagjainak személyesen kell szavazásjogukat gyakorolniok.

17. §. A követek házába valamelyik országból küldött tagok működése egy új országgyűlés összeülésének napjával elenyésczik. Azok újra megválasztathatnak a követek házába stb.

18. §. A birodalmi tanács elnapolása, valamint a követek házának fölcszlatása a császár intézkedése folytán történik. Fölcszlatás esetében a 7. §. értelmében új választásoknak kell történniök.

19. §. A ministerek, udvari kancellárok s a központi hatóságok főnökei följegositvák, minden tanácskozásban részt venni, s előterjesztményeiket személyesen vagy küldöttjök által védelmezni. Nekik saját kívánatukra mindenkor ki kell hallgattatniok. A szavazásbani résztevés jogával annyiban birnak, a mennyiben valamelyik háznak tagjai.

20. §. A birodalmi tanács mindkét háznak ülései nyilvánosak. Mindegyik háznak joga van, kivételesen kizárni a nyilvánosságot, ha ezt az elnök vagy legalább tíz tag kívánja, s a ház a hallgatók eltávolítása után elhatározza.

21. §. Az ügyfolyamra, s mindkét ház kölcsönös és külközlekedésére vonatkozó közelebbi intézkedések az ügyrend által szabályoztatnak.

1861-ben kihirdetettek az országbirói értekezlet által javaslatba hozott törvénykezési szabályok, addig is zsinórmértékül, míg az alkotmányos törvényhozás máskép nem rendelkezik*). Ugyanez évben különösen néhai gróf Desseffy Emil fáradhatlan működése folytán a magyar földhitelintézet alapított meg.

A birtokosok megszüntetett urbéri javadalmaik fejében földtehermentvényi kötelezőket kaptak. 1863-ban pedig a kir. magyar földtehermentesítési pénzalap részéről járadéki okmány mellett tizedkárpótlás történt. Tagosítás részint pör, részint egyesség által folyton eszközöltetik. Egyletek, társulatok, tanodák, növeldek, tudományos, ipar- és jótékony intézetek, gőzhajók, vasutak s villansodronyok szaporodnak. Pesten a magyar nemzetnek nemcsak tudós akadémiaja, hanem ennek méltóságához illő

---

*) Ideigleues törvénykezési szabályok. Pest. 1861.

díszes palotája is van, mely 1865-ki dec. hó 11-én nyitott meg ünnepélyesen. A kitüntetett érdem díszjelek közt helyt foglal az I. Ferenc-József vitézrendje stb.

1865-iki június hó elején, urunk csász. kir. apostoli Főlségünk, hazánk fővárosába megérkezte, s hódoló üdvözlésére sereglettek előtt legkegyelmesebben adott emez atyai válasza: „Mindnyájan egy reménydús jövőnek nézhetünk elébe. — A legrövidebb időn már is megnyitandom ama tért, hol egy részt annak törvényes képviselőitől a lakosság igazságos ohajtásairól értesülhetek, másrészt pedig azon kívánságaim, melyektől a birodalom hatalmi állása föltételeztetik — jogos méltánylatra találhatnak;“ a nemzet minden fiai rendkívüli hatással villanyozta át, hálás hű érzelmünket örök időkre tolnácsolja itt is néhai Vörösmarty koszorús költőnk hymnusa :

Isten segits! királyok Istene!
Emeld föl hozzád a király szivét.
Értelme legyen mint napod szeme,
Hogy végig lássa roppant helyzetét.
Hogy a ki fényben milliók fölött van,
Legyen dicső erényben, hatalomban.

Isten segits! népeknek Istene!
Tedd jóra, munkássá e nemzetet,
Hogy a mihez fog óriás keze,
Végére hajtson minden kezdetet.

Isten segits! országok Istene!
Ruházd fel áldásoddal e hazát,
Hogy mint az őskor boldog édene
Dúsan virítson bércen sikon át,
És míg keblén a hűk örömben élnek,
Pallóst mutasson fondor ellenének.

A fejedelmi szó tetté vált; Európának művelt lapjain mindenkor emlékezetes marad azon megható szép magyar trónbeszéd, melylyel ő császári s apostoli királyi Főlsége saját személyében, 1865-ik évi karácsony hava 14-én, a Magyarország közországgyűlését legkegyelmesebben megnyitni méltóztatott:

„Midőn kedvelt Magyarországunk országosan egybegyült főrendeit és képviselőit körülöttünk egybeseregelve, örömmel szemléljük és üdvözljük, egyuttal nyilvánítani kívánjuk szándékainkat, melyek körükbe vezérlettek, és tenni ezt azon őszinte nyíltsággal, mely a fejedelmek és népek közötti bizodalomnak nélkülözhetlen feltéte.

Befejezni jövének, mit uralkodói kötelességeink érzetétől áthatva megkezdetünk; saját személyünkben, és így annál sikeresebben szándékunk eloszlatni azon aggodalmakat, elhárítani az akadályokat, a melyek eddig a függő közjogi kérdések elintézését gátolták.

Ez akadályok között első vonalban áll azon ellentét, mely a kiindulási pontok között létezett. Jogvesztés egyrésztől, merev jogfolytonosság másrésztől, kiegyenlítésre nem vezethetének.

A fönérített akadályt minmagunk háritjuk el, midőn a sanctio pragmaticában egy kölcsönösen elisinert jogalapot választunk kiindulási pontul.

Ez alaptörvény, midőn Magyarországunk és az ahoz kapcsolt részeknek közjogi és belkormányzati önállóságát biztosította, egyuttal állandóan megállapította uralkodó házunk kormányzása alatti országaink és tartományaink feloszthatlan és elválhatlan együttmaradását, s ezzel azok összegének nagyhatalmi állását. És valamint mi ebben találjuk az önállóság törvényes és okszerű korlátozását,

ép ugy tartalék nélkül elismerjük annak e korlátok közötti jogosultságát.

Hasonlókép érintetlenül kívánjuk fentartatni a sanctio pragmaticának a magyar korona épségére vonatkozó határozmányait, s azért, noha számításba kellett vennünk a mult évtizedek lefolyása alatt közbenjött tényeket; mégis kiváló fejedelmi gondjaink közé soroltuk annak eszközölését, hogy magyar koronánk országai már e jelen országgyűlésen képviselve lehessenek.

Egybehivtuk e célból erdélyi nagyfejedelemségünk országgyűlését, hogy az a Magyarország és Erdély egyesüléséről szóló 1848. évi I. törvénycikkelyt *) komoly és

*) A magyarországi törvényhozásnak, a honegység tárgyában, folyó 1848. évben hozott VII. törvénycikkelyét Erdélyország hő rokonérzettel fogadván, Erdélynek Magyarhonnal egygyé alakulását, a pragmatica sanctióban szentesített birodalmi kapcsolatnak épségben tartása mellett, és teljes kiterjedésében magáévá tévén; ennek következtében, valamint a testvér Magyarhonban minden lakosok jogegyenlősége kimondva és életbe lépve van, ugyanazon módon itt is, a hazának minden lakosaira nézve nemzet-, nyelv- és valláskülönbség nélkül, örök és változhatlan elvül elismertetik, és az ezzel ellenkező eddigi törvények ezennel eltöröltetteknek nyilvánítottak.

1. §. A képviseleti joggal bíró erdélyi városok száma Kolosvár, Marosvásárhely és Gyulafejérvár királyi városokon kívül tizenöt, s ezek közül is kettő, t. i. Szamosujvár és Erzsébetváros s. intén szabad kir. város lévén, az említett VII. törvénycikk 3. §-ba csúsztott számításbeli vétség helyrehozásával, az ugyanott kimondott vezéreszméhez képest, az erdélyi szavazatok száma nem 69 hanem 73.

2. §. Királyi kormányzó gr. Teleki József, ennek meg nem jelenhetése esetében, országos elnök b. Kemény Ferenc elnöklété alatt stb. egy országos bizottmány neveztetik ki, mely bizottmány a teljes egygyé-alakulás részletei iránt, a magyar ministeriumot fel fogja világosítani, Erdély érdekének a Magyarországba illesztésén közremunkálni, és a közelebbi közös hongyülésre, a ministerium által e tárgyban elértjeaszendő törvényjavaslatokra anyagot nyujtani.

3. §. Erdélyhen a közigazgatás és igazságszolgáltatás folyama

beható megfontolásának tárgyává tegye, és az 1848-ki magyar országgyűlés 7-ik törvénycikkét illetőleg, hason eljárásra szólítjuk fel kedvelt Magyarországunk hű rendeit és képviselőit a végül, hogy e kérdés ne a törvény holt betűje nyomán, szinleges és ép azért kétes eredményü, hanem minden életerős tényezők számbavételével, és azok bizalmas csatlakozása alapján, tartós és maradandó megoldást nyerjen.

Felszólítottuk továbbá Horvát- és Tótországok gyűlését, hogy eleve gondoskodjék a felől, miszerint e jelen országgyűlésen kellőleg képviselve legyen, és midőn a horvát országgyűlésnek az 1861. évben hozott, és a közjogi viszonylatra vonatkozó határozatát közöljük, egyszerűs mint hisszük és reméljük, hogy a századok során egyesült társnemzetek frigyessülése, kölcsönös engedeékenység alapján, és a méltányosság azon szellemében fog létrejönni, melynek kedvelt Magyarországunk hű rendei és képviselői, 1861. évi sz. Jakab hó 6-án kelt felírásukban, ez ügyre nézve kétségtelen tanuságát adták.

Ezen országgyűlés első feladatául kell, hogy a birodalmunk egyéb országai- és tartományaival, közös ügyek tárgyalásának, és kezelésének elhatározását sorozzuk.

E közös ügyek létezése már a sanctio pragmaticában találja alapját, kezelésük módjára nézve mégis, a lényegileg változott viszonyok, lényeges változást igényelnek.

Ugyanis tekintettel a politikai, nemzetgazdászati és társadalmi tényezők időközben helyt foglalt teljes átalakulására, fejedelmi hivatásunk tudatában, többi országainkat és tartományainkat is, alkotmányos jogokkal ruháztuk fel,

---

és személyzeti szerkezetet, a közelebbi közös hongyűlés általi elrendezésig, jelen helyzetében marad stb.

és ép azért, a közös ügyek kezelésénél, ezeknek alkotmányszerű befolyása immár nem mellőzhető.

Ez eszme vezérelt minket 1860-ik évi october 20-án kelt diplománk kiállításában, és jelenleg is azon erős meggyőződésben élünk, miszerint az abban körvonalozott közös ügyek, közös alkotmányszerű kezelése, birodalmunk egységes létének és hatalmi állásának elutasíthatlan követelményévé vált, mely előtt minden egyéb tekintetnek háttérbe kell vonulnia.

A közös ügyek kezelésének módozatára nézve 1861-ik évi február 26-án egy nyílt parancsot bocsátottunk közre, mely azonban több oldalról élénk aggodalmakat költött fel, — minthogy pedig e kérdést nem az anyagi vagy erkölcsi kényszer fegyvereivel, sőt inkább a kölcsönös értesülés és a szükségesség érzetéből folyó meggyőződés alapján hisszük egyedül célszerűen megoldhatónak, f. évi september hó 20-án kelt nyilatkozványunkban *) főnebbi

---

*) Mi I. Ferenc-József, Isten kegyelméből Austria császára stb. — Tekintvén azon elutasíthatlan kénytelenséget, hogy a birodalom alkotmányos jogi alakulására, maradandó alapokat nyerendők, a magyar korona országainak törvényes képviselőivel a kiegyenlítés útjára lépünk, és e végből az illető országgyűléseknek az 1860. october 20-ki diplomát, és a birodalmi képviseletről 1861. febr. 26-án kiadott törvényt, elfogadás végett előterjeszszük stb.; rendeljük ministeri tanácsunk meghallgatása után, a mint következik:

1-ször. A birodalmi képviseletről szóló alaptörvény hatálya azon fentartással függesztetik fel, hogy a magyar és horvát országgyűlés tanácskozásainak eredményei azon esetre, ha a nevezett törvényeknek, a birodalom egységes fenállásával és hatalmával összeegyező módosítását foglalják magokban, elhatározásunk előtt, a többi királyságok és országok törvényes képviselői elé terjesztessenek, hogy egyenlő nyomatöku szavazatukat is halljuk és méltányoljuk.

2-ször. Mindaddig, míg a birodalmi képviselet össze nem gyűl, kormányunk fogja a halaszthatlan intézkedéseket megtenni, s ezek közt

nyiltparancsunk hatályát ideiglenesen beállítottuk, és jelenleg valamint ezt, úgy az 1860-ik évi october hó 20-án kelt diplománkat, kedvelt Magyarországunk rendeivel és képviselőivel, érett megfontolás, beható tárgyalás és elfogadás végett közöljük.

Midőn nemcsak Magyarországunk helyesen felfogott érdekei, hanem a birodalom jóléte és biztonsága is, parancsolólag követelik ez ügynek közegyetértésen alapuló mielőbbi elintézését, hogy ekként egyes országaink alkotmányos szabadsága, népeink benső szövetkezése által, tartósan biztosítva, szilárd alapokon fejlődhessék, és örvendetes virágzásnak indulhasson.

Elvárjuk tehát kedvelt Magyarországunk hí Rendeitől és Képviselőitől, hogy érintett határozmányainkat, a méltányosság békülékeny szellemében, tárgyalandják, és ha az e részben felmerülő aggodalmak eloszlathatók nem lennének, egyedül oly módosítási javaslatot terjesztendnek Elénkbe, a mely birodalmunk életföltételeivel összhangzásba leend hozható.

Szoros összefüggésben, sőt elválhatlan kapcsolatban áll e kérdés elintézésével az 1848-iki törvények azon részének átvizsgálata, illetőleg módosítása, mely a fejedelmi jogok hatályára és kormányzat hatáskörére vonatkozik. A mi egybefügg, a minek egymásra kölcsönösen hatása van, azt a gyakorlati elintézésben egymástól elválasztani nem lehet. Birodalmunk hatalmi állására, fejedelmi jogainak épségére, a társországok méltó igényeire való tekintetek, ezen törvények változatlan életbeléptetésének lehetőségét kizárják. Bár alaki törvényességük kifogás alá nem eshetik, mégis uralkodói tisztünk és népeink

különösen azokat, melyeket a birodalom pénzügyi és nemzetgazdasági érdeke megkíván. — Kelt stb.

valódi java iránt kötelességünk érzete egyiránt tiltják, hogy a kölcsönös jogok és kötelmek viszonylatának, egyidejű megoldása előtt, királyi hitlevelünkben azoknak változatlan megtartását, és végrehajtását elfogadjuk és biztosítsuk.

Szükség tehát, hogy az érintett törvények azon határozmányai, a melyek fejedelmi jogainkba ütköznek, vagy az ország kormányzatának alakját változtatják, a nélkül, hogy azt a birodalom létének feltételeivel, és az ország ősi intézményein alapuló belszerkezetével összhangzásba helyezték volna, gondosan átvizsgáltsanak és célra vezetőleg módosítsanak. Eszközölhető lesz ekképen, hogy Mi is lélekismeretünkben megnyugtatva, a kellőleg átídomított, és az utókor számára maradandólag biztosított magyar alkotmányt királyi eskünkkel szentesítvén, föltehessük sz. István apostoli elődünk szent koronáját, melybe, kedvelt Magyarországnak boldogságát és népeinek törhetlen szeretetét, legragyogóbb ékszerként ohajtjuk beilleszthetni.

Mint Magyarország koronás királya, nem késendünk azokon túl, miket már az 1861. évi ápril hó 2-ra egybehívott országgyűlés elébe terjeszténk, az országos főrendek és képviselőkkel, még számos egyéb tárgyra nézve, királyi előadásainkat közleni stb.

Biztos és szilárd reménnyel nézünk az országosan egybegyűlt főrendek és képviselők őszinte nyilatkozatai elébe, és midőn a magyar országgyűlést ezennel ünnepelesen megnyitottnak nyilvánítjuk, azon élénk ohajnak adunk kifejezést, vajha sikerülne a kiegyenlítésnek nagy művét, Isten segélyével, valamennyi népeink megelégedésére, szerencsésen befejeznünk.“

III.

Népvélemény ingatagsága.

Az emberi-nem polgári társulattá alakulván, természeti jogait inkább biztosítani, semhogy végkép feláldozni akará. Ezen elvek „mindenkinek megadni a magáét“ — „élni s másokat is élni hagyni“ szentek maradtak mindenkor. Továbbá a társadalom s polgári állammal szükségkép járó, ugyszólva méhében rejlő főuralom és kormány, mikép erről a világtörténelme tanuskodik, majd egynek kezeibe jutott korlátlanul, — majd aristocratiával, azaz nemesek, főrendüek befolyása s tanácsa által mérsekeltetett, mely időjártával több helyütt rang, születés, önkény vagy pénzkormánygyá fajult, — majd szoros értelmű democratia parancsolt és intézkedett, a midőn szinte nem ritkán, a nép helyett és nevében, egy-két félelmes demagog avagy néptisztelt ember országol; hisz az elhírhedett köztársaságok mind egyesek által alapítottak.

Hasztalan adja előnkbe tények nyomán az idősibylla, hogy ne tegyünk mindenkit ország és religio fölötti okoskodóvá; az emberek többségének untig elég másnemű foglalkozásai vannak, melyek miatt sem idő, sem mód, sem alkalom nem jut azon szükséges ismeretek megszerzésére, melyek segélyével az érintett két fontos tárgyat, valamint azok kezelőit és képviselőit, az igazság, jog, rend és méltányosság érdekében voltakép megítélni tudnák. — Hiában erősítetik, hogy ha a népnek többet adunk, mint a mennyit megemészthet: makaesség, balitélet s fonák miveltség leend felvilágosodásának eredménye; a nép ritkán éri fel a szabadság valódi fogalmát, többnyire a szavak

külsején tapad, s így gyakortább a szabadságot is elveszti a szabadság neve alatt; egy tüzes lármázó sokszor inkább hat reá, mint akármily okoskodás, egyetlen nyomós szó, merész kifejezés, egy parancs-pillanat is hatalmas befolyást eszközöl a népre.

Minden időben voltak, kik visszaélni szerettek a nép gyöngéivel, korunkban is több harcos népbarátok, egész álmétkodásig ragadó vakmerőséggel, terjesztgetik új terveiket és óhajaikat, szerteszét nyargalóznak, kínálgatják különféle szin alatt szabados eszméik csáböföfogásait, nem is hederítvén a hajdankor nem mondom keresztény, de még más vallásu ünnepelt, söt pogány tudósira sem. Régi classikusoknak elismert Homér, Herodot, Thucydides, Demosthenes, Seneca, Aristoteles, Tacitus, Livius, Salustius, Horác, Curtius, Cicero, Virgil, Ovid s több mások, mind kevés tekintély előttük. Hosszas volna egytöl egyig a régibb és újabb idök jelesb alapmondatait s tapasztalatit felhozni akarni, melyeknél fogva a nép sajátosságairól meggyözödhetnök; álljanak itt mindnyája helyett csupán *S a v e d r á n a k*, ama hirneves spanyol államférfinak szavai, melyekkel egykor a spanyol koronaörökös előtt a nép jellemét elég hün rajzolgatta.

„A nép természete — ugymond — mindenben hasonlít egy szörnyhez: önmagával nem egyező, állhatatlan és változékony. A tárgyak külszine által elcsábittatik, belsejébe nem hat. Tanácsaul veszi a hirt, ritkán tudja az igazat a hamistól megkülönböztetni. Mindig a rosszabbra hajlik. Ugyanazon egy órában két egymással ellenkező indulatot vesz fel, s inkább ez által, mint ész, — inkább parancs, mint okosság, inkább árny, mint valóság által vezérelteti magát. Büntetések és fenytékek által fékezhető. Hízlgéseiben szentelen és változatos, az igaz dicsé-

reteket hamisakkal összezavarván, közéletet tartani nem tud. Vagy tulságosan szeret vagy gyűlöl, fölötte hálálkodó vagy hálátlan, retteg vagy rettetget, midőn pedig retteg, bizvást megvethető. Közelgő csekély veszélyektől megzavartatik, nagyobbaktól pedig, ha távolabbak, nem fél. Vagy csüggedt lélekkel szolgál, vagy dölyffel parancsol, sem maga nem tud, sem másokat nem enged szabadoknak lenni. Fenyegedésekben bátor, de a tettekben kislelkű s nyulszívű. Csekély okok által fellázad s ismét hamar lecsillapul. Követ, nem vezet. Mindenkihez egyiránt viseltetik. Könnyebben engedi magát kényszerítettetni, mint rábeszéltetni. Boldog állapotban felfuvalkodott és erkölcstelen, balsorsban remegő és ájtatos. Mint kegyetlenségre, mint könnyörületre hajlandó. A mily lelki hévvel kedvez az egyiknek, ugyanazzal üldözi a másikat. A szerfölötti kegygyel kicsapongásokra él vissza, szerfölötti keménység veszélybe dönti. Ha zabolátlan egyszer meg támadja a jókat, sem ész, sem szégyen vissza nem tartóztatja. A közhireket kedveli s koholja, könnyűhivőséggével szárnyat ad a hirnek. Kevesek beszédére nem hallgat, többek szavai után indul. Káros eseményeket az előljáróság rosszaságának, köznyomort pedig a fejedelem botlásinak tulajdonítja. Nem teszi őt semmi engedékenyebbé, mint az eleség bősége, erre függesztvék minden gondoljai s gondolatai. Magánügye előmozdításával vagy becsülete sértésével keveset törődik. Ha terhek nyomják, összerogy; ha fölsegittetik, kirug. Szereti a fölötte heves és vakmerő elméket, valamint a nagyravágyó zajos kormányzást. Soha a dolgok jelen állapotjával meg nem elégszik, mindig változást s újságot ohajtó. Az elüljárók ere nyeit vagy hibáit örömet követi. Irigy a gazdagabbakra s hatalmasbakra, cselet szövén ellenök. A játékot s más

multságokat kedveli; ilyfélel szivét leginkább ki lehet engesztelni. A religioban babonás, s hajlandóbb lelkészeinek, mint fejedelmeinek engedelmesskedni. Ezek körülbelül a nagycsoport bélyegei. Azt pedig hitesse el magával a fejedelem, hogy nincs oly közönség, vagy oly magas tisztikör, bármily fontos és válogatott férfiakból álljon is az, melyben némi nép nem találkoznék, s mely sokban nem egyeznék a köznépvonásokkal*).

Mennyi igazság rejlik e rajzban, lássunk néhány történeti példát:

Hajdan a bölcS Socrates a görögök közt azon volt, hogy a philosophiát (bölcSészet) a városokba, sőt közpolgárok házaiba is bevigye, szinte kénytetvén őket, hogy henye vizsgálódások helyett, erkölcsös életre, s arra, mi az embert boldoggá vagy boldogtalanná teszi, fordítanak nyomozásaikat. Ki gyanithatta volna, hogy épen azon oraculum szava, mely őt legbölcsebbnek nevezé egykor, még kárhoztassa! A felvilágositott elvek irányában nem-sokára a népben, azon ürügy alatt, mintha Socrates a szabadságot megbuktatni törekednék, fondorkodás mutatkozott. Socrates bevádoltatván hetven éves korában, mint gonosztevő, az ítélőszék eleibe állittatott. Ötszáz bíróból, a nemzet legműveltebb osztályából, állott ama nagy törvényszék, mely előtt a bölcS ítéletét várhatta. Miután Socrates bírának előterjeszté, mikép ő egész életén át szüntelen odacéltott egyedül, hogy hazájának használjon, és polgártársainak erényeit növelje, hivatkozva fiatal korára, mit mint katona fegyverek s ütközetek közt töltött, — mikép adá magát később a jobb emberek képezésére, hogy azokat boldogokká tegye: végre férfiúi szilárdsággal jelenté ki, hogy ő elveitől oly kevésbé távozhatik, mint

*) *Idea Principis christ. pol. pag. 503.*

a becsületes katona örállomásától. — Így szólott a bölcs, és az ötszáz tag mindenekelőtt e kérdés fölött tanácskozott: bűnös-e Socrates vagy ártatlan? Kétszáznyolcvanan szavaztak ellene, kétszázhuszan pedig mellette. Az ítélet, szavazat-többsége szerint hozatott, miáltal Socrates vétkezésnek nyilatkoztaték. Azonban a büntető törvények szerint, néha az elítéltnak megengedve lévén a büntetés nemének választása; Socratest unszolák a büntetés nemének választására, ki ártatlanságáról meggyőződve lévén Isten s emberek előtt, nemes bátorsággal felelé: hogy ő a Prytaneumot választja magának, azaz: azon nyilvános épületet, melyben az ország minden jótevői, kik hálára számíthattak, közköltségen ápolattak. E felelete az egész törvényszéket felzúditotta, mely most már nem kételkedett elhinni az ő erénytelenségét, — szedettek újra a szavazatok, és Socrates majd egyhangulag halálra ítéltetett. Rögtön tömlöcbe hurcoltatott; ott kellett az elaggottnak a méregpoharat kiürítenie s meghalnia, — még pedig azon időben, midőn Athene a felvilágosodás elsőségét a többi fölött magának tulajdonította.

Alig érték el célokat a dühös cselszövők, már is kezdének többen a nagy ember elvesztésén buslakodni. — Euripides szomorujátéka alatt, hason áldozat hallatára, a nép könyekre fakadván, sürgetőleg kívánta, hogy Socrates porét vizsgálat végett elővegyék, mely alkalommal a törvényszék megismeré, hogy hibázott. Erre a nép Socrates vádlóin boszut állván, őket részint szánüzeté, részint megöleté. Socratesnek pedig ércből öntött szobor állíttatott nyilvános helyen, sőt Athene a bölcsnek templomot is emelt, sőt istenítette.

Pericles Athent nagyszerű építmények- s képfaragványokkal ékítette. A nép büszke volt emlékeiben és nyilvános épületeire. De a lelkiület egyszerre megváltozván; Pericles bevádoltatott, hogy az ország pénzeit csak épületekre tékozolja, s a nemzet kincsével önkényesen bánik. Alig érté meg Pericles mily vész dühöng feje fölött: a nemzeti gyűlésen személyesen megjelent, magát védendő.

„Atheneiek! mondá, Plutarchus szerint, ti Polgártársaim! kik a rágalomnak megengeditek, hogy mindazt, a mi dicsőségtekre tétetik elferdithesse; pedig mi jobbra tudhatnám én összehalmozott kincseiteket fordítani, mint arra, hogy emlékeket állítsak körületek, melyek hirneveteket az utóvilágnak átadandják? Lássátok im a politikai jót, a mi kormányzásomnak költött vétkéből származott; az ipart, szorgalmat és keresetet mindenütt fölélesztém. Az ifjuságot, mely képes volt fegyvert hordozni, én fizetém, hogy neveteket Ázsia és Europa tengerein rettentővé tegyem. A művészeket, kik fényűzés hiánya miatt már inséggel küzdöttek, foglalkozásban tartottam. A természet szinte egyesült e tekintetben a lángésszel; a természet készíté körülünk a szobrászat és építészet minden szereit, a cyprust és ébenfát, aranyt, érceket, elefántesontot egész bőségben: a lángész pedig azok feldolgozására művészeket lelkesített. E műveszek még életben vannak, s műveik, melyek bevégzésére több század együttmunkálása kívánatni látszott, egyetlen ember kormányja alatt kezdődtek s végződtek. Ezek s effélék im Periclesnek büntettei! Ha van közöttetek egy, ki nekem szemrehányásokat merészel tenni, lépjen elő. Őt én ezen márványivek alatt, a fénséges templomok színe előtt, a mi nagy embereink szobrainak közepette várom el! Itt vádolhat engem, hogy testestől-lelkestől nagyon is athenei voltam.“ Pericles ha-

talmas szavaira minden nyelv elnémula, s midőn végre Pericles ekként nyilatkozott: „Ezen emlékeket én most átveszem, de róluk neveiteket letörültetem, saját nevenet vésetvén azokra;” nemcsak az ajánlat nem fogadtatott el; de a nép őt ujonan teljes hatalommal ruházta fel, hogy díszműveit tovább is folytassa a nemzet nevében. Azonban belüli mulékonyak a népnek határozatai, mely fondorkodók által ide s tova hányatik! Kevés idő múlva új cselszövény támadt; Pericles, egy a néptől jóváhagyott rendeletet kapott, miszerint az általa elköltött pénzekről számot adjon. Több ilyenmü fondorlatokkal és cselekkel kelle neki küzdeni egész haláláig. Holta után azonnal megszűntek minden cselszövények; az ország minden rendei sirjához gyülekeztek s nem győztek bánkódni fölötte.

* * *

Fülöp, Macedonia királya, megtámadván Görögországot, Athenét megszállotta. Irt a tanácshoz és néphez, hogy egyáltalában nincs célja Görögország szabadságát felforgatni; hanem csak azon tiz polgár kiadatását kívánja Athenéből, kik mindig személye ellen nyilatkoztak a tanácsban. Ezek Demosthenes, s más kilenc nagytekintélyü polgárok és szónokok valának. Ha ezek hatalmában lennének, az ostrommal felhagyna. A nép erre tüstént ingadozott, s már-már sokan kezdék kiáltozni: „A többséget kell tekinteni,“ keveset törődvén a szabadság támaszainak kiadásával, midőn Demosthenes egy mese által a dolognak más fordulatot ada, mondván: „Igyekezett a farkas a pásztorokkal egykor barátságos szövetekezést kötni, azon föltétel alatt, hogy örebeiket túsul adnák ki neki, mivel az ellenkezésnek csupán azok volnának oka. A pásztorok

béke kedvéért megegyezének, s örebeiket átadák. Most a farkasnak el volt érve célja. A nyájnak rohant, összetépvén s fölemésztrvén azt; sőt végre a pásztorokat is megfosztá életöktől. Igy szándoka cselekedni, athenci férfiak, a macedoniai Fülöpnek is.“ A nép nyomban megváltozott, és a kiadásnak abban kellett maradnia.

* * *

Lykurg eleinte minden igyekezetét arra fordítá, hogy a Lacedaemoniakat fényüzésük s bujaságaiktól, intelmek s törvények által, elszoktassa. Mindenkép törekedett őket meggyőzni a felől, hogy természetnél fogva mértékletes életre s hadi pályára rendeltetvék; de életnem, nevelés s szokások által eltávoznak e magas rendeltetéstől. A Lacedaemoniak siketek maradtak; azonban egy-pár eb többet hajta végre, mintsem az okoskodás. Lykurg két különfaju kutyakölyket vett, egyik házi, másik vadászeb vala. A vadászebet magánál tartván, legjobb étkekkel nevelte föl; a házit pedig kiadá, hogy vadászatra tanítsák. Lykurg tehát sok beszédei után véletlenül megjelent két ebével a nyilvános piacon, hol nagy néptömeg volt, egy kézben ételt, másikban nyulat tartván. Alig tevén le az ételt és szalasztá el a nyulat: a házieb azonnal a nyul után szaladt, a vadászeb pedig a tál után kapott. E kis tréfa a nép előtt jobban sikerült, mint a bölcselkedési elvek előadása.

* * *

Romában a nemesség s tanács ellen hatalmas zendülés tört ki; miközben a nép durcásan a szent hegyre

költözött, onnan visszajönni nem akarván. A tanács Menenius Agrippát küldé, hogy ékesszólása által békéltetné ki ismét a népet a nemességgel és tanácscsal. Agrippa, ki a nép lelkületét igen jól ismerte, a hegyre érkeztekor következő — később oly híressé vált — költeményt kezdé beszélni:

„Az időben, mikor az ember tagjai nem állának, mint most egyetértésben; hanem mindegyik tag a maga akaratja s feje után járt, felindultak azon: hogy aggodalom, fáradtság és különféle szolgálattal csak a gyomor-nak kell mindig keresniök; a gyomor pedig középen helyél, s nem tesz egyebet, mint a neki adottakat gyönyörrel élvezi. Összeesküdtek tehát, hogy ezután a kezek nem raknak eledelt a szájba, a száj nem fogadja el a nyújtottat, a fogak sem rágnak többé. E bosszu által midőn a gyomrot éhséggel akarák megzabolázni, maguk a tagok is, az egész testtel együtt, romlásnak indultak. Innen kitünt most, hogy a gyomor szolgálata nem oly csekély, mint vélék a többi tagok, nem is annyira az tápláltatik, mint inkább az táplál, midőn az eledelek megemésztésével a test minden részecskéibe folytatja azokat, vér alkottatik, mely sebesen futja át az egész testet, éltet és erősít.“ Agrippa ezután a test tagjainak, a gyomor ellen ütött fölzendülését, a nép haragjához hasonlította, mire a nép gondolkozása békére fordult.

* * *

A nagyobbik Scipio, ki noha karthagói háboruk által az elgyengült köztársaságot nemcsak megmenté; de Karthagó fölött uralkodóvá is tette, mind a mellett mégis folyton játéklapdája maradt a nép ingatagságának, mely

néha Scipio érdemeitől elvarázsoltatva, a nagy férfiut egekig magasztalni nem győzte; máskor pedig akármily cselszövényre megvetéssel jutalmazta. Scipionak legemlékezetesb napjai közé, mikoron a férfias erő egész teljében, és a nép gyöngéje mutatkozott, tartozik az, midőn több büntétről vádoltatva, a törvényszék eleibe idéztetett. A bírák már ültek, és a nép összegyülekezve vala. Ekkor a bevádolt barátinak kíséretében, hős ábrázattal belépett, mondván: „Bírák és római polgárok! E mai nap Hanniballal és a karthagóiakkal megütközvén, jól és szerencsésen harcoltam. Ugyanazért, mivel ma pörök s civodásokkal vesződni nem illik, én innen tüstént a capitoliumba menendek, a legjobb, legnagyobb Jupiter, Juno, Minerva s többi istenek tiszteletére, kik védői a capitolium- és városnak, hálát adok nekik, hogy ők, mint e napon, mint máskor bátorságot s erőt nyujtának a köztársaság javára jelesen törekednem. Ti is romaiak! kiknek most alkalom nyílik, jertek velem, s kérjétek az isteneket, hogy hozzám hasonló vezéreitek legyenek.“ — Azonnal szétoszlott az ülés, s őt az egész római nép nyomban követte. Sem irnok sem hirnök a bírakkal nem maradt.

* * *

Nyugodtan s békével nézte a római nép Cicero üldöztetését és száműzetését, kit már a „Haza atyja“ névvel fölruházott. Egykedvűleg nézék annak díszes házát lángokba borulni, s márványszobrait leomladozni. A tanácsvezetés ugyan Cicero visszahívása ügyében kétszer ment indítványba; de az ajánlat nem vitetett ki; míg végre egy színésznek, Aesopusnak elmés ravaszsága a sziveket megváltoztatta. Ez Acciusnak egy régi szomorujátékát „Tela-

mon száműzetése“ címűt hozván a szinpadra, főszerepét úgy intézte el, hogy a Cicero és görög közti hasonlatosságának szembeszöknie kellett. Aesopus több helyen elragadtatással tapsoltatott meg, s mikor a tárgy kifejlés következő verseire jött:

„Nyer büntetést néptől; mivel javára élt.
Megmenté országot, s azért őt száműzi!
Nem szagatá-e szét a haza, szive bilincseit?
Látom deli leányát szaladni! látom ott
Házát hamu s romhalomban! O te nagy jeles
Férfi! Haza büszkesége! Én Atyám!“

A nép, mely a szabad nézőhelyről Cicero háza omladékaire láthatott, erre úgy megindult, hogy köz-sóhajokkal félbeszakasztá Aesop szavalatát. Cicero visszahivatott, s oly lelkesedéssel fogadtatott mindenütt, hogy beszédeinek egyikében maga mondotta: „Őt egész Italia vállakon vitte vissza hazájába.“

* * *

Miután Brutus Julius Caesarba döfte törét, ő az összeesküdtek előtt ment az utcákon. Előttük egy rab-szolga, kopjára tűzött kalapot vitt — a szabadság jelképét. — E látvány, és a fenhangoztatott szó „Szabadság“ annyira megnyugtató a népet, hogy az iszonyu lázadást helyeslette. Azonban Caesar végrendelete feltörtetett, ebben többek közt az is foglaltatott, hogy Tiber folyó melletti szép kertje a közönség használatára fordíttassék, és mindegyik polgár huzzon hagyományából háromszáz sestertiumot (mely pénzösszeg, kivált ingyen, abban az időben nem megveendő vala). Mihelyt megtudta ezt a nép: azonnal zajos

hálára fakadt Caesar iránt, gyilkosai ellen pedig legnagyobb bosszút forralt.

* * *

Alig mondatott III. Károly, ki „vastagnak“ is neveztetik, a rendek közgyűlésén alkalmatlannak a királyság további viselésére; minthogy lelki állapotában némi rendetlenség vétetett észre: tüstént elállott tőle az egész nép olyannyira; hogy még csak egy házi cseléd sem maradt nála.

* * *

Hajdan a népek azon nemzeti hiuságban éltek, miszerint mindegyik a világ első népe, a teremtés első szülöttje akart lenni. Az athenaiak azzal kérkedtek, hogy oly régiiek, mint a nap az égen. Arkádia lakosai azt mondták, hogy a hold náloknál fiatalabb. Phrygiaiak a föld első szülöttjének nevezék magukat. Az újabb korban ilyes regékről nem hallunk semmit. De van bezzeg villongás a felvilágosodás elsőszülöttségéről, most a világosság első népe akarunk lenni. Sokan elhíthetni igyekeznek a néppel: hogy egy magasb nemtő, korszellem, határaikon fölemelkedék, és hogy e szellemmel haladás, a nemzeti becsülethez tartozik, — szükséges mitsem hinni a végett, hogy mindent tudjunk. Csakugyan sikerült is itt-ott azt eszközölni, hogy a nép e szellem után engedi magát forgatni s izgatni, habár legnagyobb része azt sem tudja: ki s mi légyen sajátkép ez a szellem. Tartsuk csak a különböző formákat egymás ellenébe, melyeket e szellem például negyven év óta fölvelt; álmélkodnunk kell bizonyára annak egyik túlságról a másakra tett ugrásain, mégis mindig

korszellem maradt. Mellette, mint elvitázhatlan tény, tűnik fel mindenkor szemeink előtt, hogy a nép az eféle földi napokat s bolygócsillagokat kandisággal nézegeti, egykedvű lévén az iránt, ha e vagy ama jelkép, e vagy ama címer, e vagy ama név fénylik is közepén. Ha egy zászlón csak a „szabadság“ kivarrottan áll, ha a papiron nagy betűkkel van kiírva, vagy a vert pénzeken csillog, ha a legközönségesebb ember is szavazattal kérkedhetik: mindenik szabadnak tartja magát. Lehetne erre Angol, Francia, Olasz vagy más országokból is bizonyítványokat felmutatni, de erről úgy is eleget olvashatunk hirlapjainkban *).

Annak, ki úgy vélekednék, hogy ilyesmi csak más és régiebb népeknél kereshető, szolgálhatok egy-pár újabb honi adattal. — Mikép tudva van, 1832²/₆-ki hosszú országgyűlés alatt, melynek jó darabig szemtanuja voltam, sokféle történt. Többek közt egy izben zsufolásig tömve volt az országgyűlési terem; mert gyakorlat végett, szokottnál nagyobb számú fiatalság találkozott akkor a követek oldalán. Szinte jósolni lehetett előre, hogy nem csekély indítvány fog ma itt szőnyegre hozatni. Ugy lett; bizonyos nagytekintélyü követ, meglepő ügyességgel szónokolt egy vallási esetről, egész megindulásig hatván a kedélyekre. Hosszu zajos éljen jutalmazta beszédét. Alig állott be a szünet: egy másik követ akart rögtön felelni az előadásra; mivel hivatalos adatainál fogva a felhozott eset ellenkezőjéről volt meggyőződve. Azonban nem érhetett célt, mert egy kissé antiparlamentáris módon fogott a dologhoz, mondván: „A mit az előttem szóló érdemes követ ur előnkbe terjesztett, azt én kerekdeden tagadom.“

*) Láss eféleről többet a szerkesztőségem alatt 1839-ben kiadott „Kalászkok az élet köréből“ munkában.

E szavakra, mintha egy iszonyu villanyterhes vihar vagy felhőszakadás érte volna a teremet, vészifenyegető rivalgás közt a karzatról úgy, mint alólról hallatszott eme rögtönzött kemény ítélet: „ki vele.“ Az elnök tiszte szerint, sőt több mások, mindenkép rendreutasítani akarák ugyan a lármázó tömeg indulatos kívánatát; de a felbőszült tömeg nem tágitott, s a kihallgattatni óhajtó érdemes követnek, dacára a Verböcy hármaskönyve I. rész 9. címében elősorolt nemesi kiváltságoknak, — dacára az országos követ sérthetlen állomásának, s illetékes bíróságnak, tüstént ki kellett takarodnia a teremből, s követiszékét odahagyni. A következő ülésben már, mintha magyar közmondás szerint, reá egyet aludtak volna, higgadt lön a tanácskozás, jelesbekenél-jelesebb okoskodás hallatszott a legutóbbi szomorú történetek fölött, többen sürgetőleg kívánták a rakoncátlan hallgatóság szabályoztatását; mindezt azonban unalmasnak találván a turba, lassankint egymásután kihuzódott az élet nagy tanodájából.

N. megyében szinte igen zajos közgyűlésen voltam jelen, hol az egy-két demagog által vezérlett és betanított nép bömértekben tanusította érzületét. A vita jelentékeny tárgy fölött folyt elég hevesen, midőn sor szerint felállott egy tudós főrendű is, de a kit a tömeg megkövesült előítéleténél fogva, mivel ellenkezőt várt tőle, szóhoz jutni semmikép sem engedett. Zugott, harsogott minden oldalról a „nem halljuk,“ „nem kell,“ „más beszéljen,“ „tudjuk már.“ Hiában igyekeztek huzamosb ideig többen csigatni a néptömeget, míg végre a halhatatlan érdemű hazánkfia gróf Széchenyi István felállott, s kezével csendre intvén, a lármás publicumot azzal biztatta, hogy csak egy történeeskét akar elbeszélni. Mire azonnal néma csend állott be, és a nagy hazafi körülbelül így kezdte szólani: „Egy

főrangu angol, kincsekben úgy, mint ismeretekben kiválóan gazdag, utra készült, a nagy világot saját szemével látni akaró. Ügyes és szinte tudományosan művelt utitárust keresett, nagyszerű díj mellett, ki titkárkép vele lenne. Talált csakhamar ilyenre, de ki ne is találna embert szolgálatára, kivált jó pénzért?! Azonban mi történik? már két nap utaztak, sokféle tárgyakról beszélt az angol, néha kísértőleg olyanokról is, melyek további tárgyalást, s minden oldalról meghányatást igényeltek; de a titkár uram merő tiszteletből — talán azért is, mert tartott a kegyvesztéstől, mindenre csak „igennel“ válaszolt, akármit mondott, mindent helybenhagyott. Most felpattan az angol feddőleg: tehát az ur oly gyáva, hogy semmiben sem mer ellenkezni? holott ily férfinak már tudni kellene, hogy az ellenkezőkből derül ki legjobban a dolog valódisága. — Én tehát azt javallom: — ezek voltak zárszavai a nagy hazafinak — hallgassuk ki csendben mindenkinek véleményét, habár ellenkező is volna.“ Mire a tudós főrendü akadály nélkül nyilatkozhatott.

IV.

A személyesített főhatalom kormányának nehézségei.

Föl van jegyezve, s az ihletett keresztény hitvallás, hosszú évek során át legbensőbb kegyelettel dajkáltatja, hogy minden hatalom Istentől van — nincs hatalom az ég alatt, csupán Istentől. Eme magasztos intézkedés egyszersmint üdvös intelem marad mindenkor azokra nézve, kiknek kezeikbe jut a hatalom, miszerint azzal soha vissza ne éljenek. Ugyanaz, ki parancsolja: „Népek! féljétek az

Istent, és tiszteljétek a királyt," ugyanaz mondja a felsőbbségnek is: „Szi veitek alattvalóitok ellen, kik embertársaitok, ne emelődjenek.“ Senki sem él csupán magának. A mit te nem akarsz, hogy mások neked tegyenek, te se tedd azt másnak. Innen sarjadosott részint a rendkívüli szívélyes tisztelet, mély hódolat és fiui ragaszkodás főképp oly fejedelmek irányában, kiket a késő unokák is szent, nagy, igazságos, bölcs, vagy jó címmel ékesítették. Van t. i. a trónoknak és kormányoknak fölöttébb drága két igaz gyöngyök, melyek kiváló értékét mi sem képes kevesbiteni, egyike: az alattvalók iránti önzetlen atyai szeretet, másika pedig: a részrehajlatlan jogtisztelet.

Azonban a hatalom Isten után akár kitünőbb szellemi tehetség, vagy jeles vitézség, akár szerencse, vagyon és pénz, jog, földihatalmasságok beleegyezése, vagy az újabban híresztelt népszavazat által személyesített; időjártával majd kedvező viszonyok, majd halandói szeszélyek és tervek, sőt balszapasok közt is, néha-néha nem tükröződött vissza magasztos rendeltetése, s hivatásának eredeti épségében; a történelem e tekintetben tanuságul egész a száanalomig elég fekete szinekkel füst le néhány szörnyeket. Ivek lennének betöltendők a világ birodalmainak rémkormányaival, melyekről méltán mondhatjuk: Szerencse, ezer szerencse! hogy nincsenek többé. Sőt mit mondok, a reánk tapadt gyarlóság miatt megtörténhetik ilyesmi még jövőben is, ott kivált, hol terjedelmesebb a birodalom, s minél különfélőbbek az alantos népek és nemzetek szükségéi, érdekei, vagy óhajai; minthogy ekkor több segéddek szükségeltetnek, kikben az időfontolódás, nemzeti nézet, műveltség s másokkali érintkezés vagy képzelt ellensúlyozás, hamar féltékeny törekvéseket, gyakortább még az önzéssel is határos éles követeléseket teremthet

elő. Általában különfajú népeket s nemzeteket, kivált boldogítólag kormányozni, bizonyára legnehezebb feladat e világon. Mily számos csalódásoknak tétetvék ki az uralkodók már azért, mivel mindent saját szemekkel nem láthatnak! Ha a nap némelykor elsötétül, nem ő ennek oka; az árny a holdtól vagy felhőktől jő. Fegyverzörejek s vérontások, kinek okoznak nagyobb szorongatást és keserűséget, mint a jó fejedelmeknek? sőt, ha az aranybéke, vérszteljes küzdelem után, végre földerül is, hány izben kényszerülnek a sebek gyógyítása végett oly eszközökhöz nyulni, melyek új sérelmeket okozhatnak!? Ily körülményeknél nem csekély bajjal jár a megkivánt hivatalnokok kijelölése is; rang, tisztség, hivatal és közszolgálat, nagyfotosságu szavak maradnak még a szótárban is, annyival inkább valamely polgárzat, vagy állam részéről. Már csupa képzelet által is sokféle teendők vannak velük összekapcsolva, kivált, ha terjedtebb műköriük, vagy emelkedettebb fokon állanak; hátha még életbe kell léptetniök! — Elnyerésök, mikép a historia mutatja, nem egyenlőn szokott véghezvitetni, itt nevezés, amott választás utján. Meggyőződéseim szerint mindegyiknek megvannak az ő fény- és árnyoldalai; egyikhez az önkény, másikhoz a szabadosság áll közel. A közönség még legtöbb nyereségre tarthatna számot, ha a választókban szinte mint a nevezőkben, és a választottakban ugy, mint a kinevezettekben nem hiányzanék az illető képesség, tiszta jellem, hon- és közügyszeretet, valláserkölcsös viselet és becsületes pontosság. Őseink mély bölcsességét hirdeti méltán mindenkor ama fontos törvény, mely szerint a közhivatalokra jó birtokosok alkalmaztassanak; ez által főleg ébresztetni akarták a haza tisztább érdekeit, a tehetősbe- ket buzdítani a kivánatos képesség megszerzésére, hát-

térbe nyomni ellenben a nép mindennemű zsarolását. Legaljasabb lelkületkép tűnik fel önként előttünk, midőn némelyek a hivatalt és szolgálatot jobbadán nemtelen fegyverekkel, minők: a csúszás-mászás, pénz-ígéret, ámitás, etetés, itatás vagy bizonyos pártfogók hatalmaskodása, óhajtják elnyerni. Az a sallangós kortes-világ sokat regélhetne efelől. Azt vélné az ember, hogy ilyesmi csupán a pór nép közt uralg, de másképp van; elhat ez olykor egész a szentélyig. Keserű panaszt emelt a „Vezér“ 1862-ki 11. szám alatt, mondván: „Az 1825-ki országgyűlés után kezdődött azon, minden erkölcsiséget és nemesb érzelmet elfojtó, korteskedési systema, mely milliőkat és milliőkat fogyasztván, megtanította a magyar embert azon addig előtte ismeretlen tudományra, mikép lehessen a haza igényeit magánérdeknek, szenvedély és dicsvágy-viszketegnek alárendelni és föláldozni. Kimondhatatlan, mily mérvben rontották meg azáltal a közerkölcsiséget, mikép ásták alá a tekintély iránti tiszteletet. — Ha csak tizedrésze azon roppant összegeknek, melyeket az 1825-ki országgyűlés befejezése óta, egészen 1848-ig a korteskedés elnyelt, — a nép nevelésére és oktatására fordított volna, hol állna ekkor az én dicső nemzetem!“

Nem egyszer merült föl már a földkerekségén oly kormány, mely azon fonák véleményt táplálta magában, hogy a polgárzatot és társadalmat biztos alapszabályok nélkül is lehet célszerűen igazgatni, — mely eljárásában és tisztviselőiben koránsem sürgeti az emberi érzést és vallásos erkölcsiséget; mintha az érdekvadászat és haszonvágy elég mentsvárak volnának, — mely rendeleteiben mód nélkül szapora, a nélkül, hogy végrehajtásuk szíven feküdnek, — mely több fontos és életbevágó tárgyak iránt, nemcsak a semmittevőnek szerepét merészli játszani; de

humanitásból a tévuton járókat is kész mentetetni s takar-
gatni. Ne is mondja valaki, hogy az okos kormánynak
a meggyőződéseket kimélni kell, vagy mit tehet ő arról,
ha az egyéni meggyőződés mást tart? Velősen megfelelt
erre egy tudós hazánkfia: A kiméletet használni lehet,
sőt kell is a maga helyén és idején mindenki irányában;
az ártatlan tévedőre ugy jóhiszemben előre nem szükség
tüzzel-vassal neki rohanni, de a mely hiba vagy baj ered-
ménye nem egyes egyént sújt vagy terhel: ott nem lehet
zsinórmérték csupán az egyéni vélemény; ily körülmények
közt a közügy — közjó forog fenn, melynek érdekében
ésszerű javításhoz kell látni.

Az 1863-iki „Vezér“ben 1848-iki törvények taglal-
tatván; egyebek közt 13. és 14. sz. alatt előfordul a köz-
pontosítás is (centralisatio).

„A közigazgatásnak u. m. két rendszere van: cen-
tralisatio és municipalis rendszer, mindegyikök a leg-
különbözőbb alapokon nyugszik. A centralisatio az állam-
életnek összes tevékenységét, mondhatni, majdnem egy
pontban egyesíti, s valamint a testületek, ugy az egyesek
tevékenységét is, a hatóságok legszigorubb ellenörködése
és felügyelete alá helyezi.

A municipalis rendszer ellenben a testületek és
egyesek tevékenységének a legszabadabb tért engedi, s
a hatóságoknak csak az egész fölött, a legfőbb közigaz-
gatási szempontból, vett föfelügyeletet tartja fenn.

A centralisatio rendszere a multban csak egy példát
mutat fel: a konstantinápolyi görög császárságot, nagy
Constantin óta. Itt nyilvánult az minden előnyeivel és
hiányaival. — — A centralisationak egy másik nagyszerű
példáját nyújtja Franciaország. Hogy ezen rendszernek
behozatala óta minden belviszonyai biztossága már is

példátlan módon meg van ingatva, tagadni nem lehet. Az osztrák birodalom szinte ezen kormányzati rendszer terére lépett; azonban alkatrészeinek sajátzerűségénél fogva, mint látszik, a kísérlet nem sikerült, mert egy közigazgatási centralisatio megalapításának első föltétele: a nemzeti-ség és viszonyok egysége. — — — De hol tapasztalható ezek hiánya nagyobb mértékben, mint Magyarország és az egész osztrák birodalomban? — — Nem tehát az alattvalók rossz akarata, nem az elvileges engedetlenség szelleme, nem a kormány, vagy éppen a legmagasabb uralkodó ház iránti ellenséges indulat az oka, hogy a centralisatio hajótörést szenvedett, hanem a helyi viszonyok hatalma.

Második baj e mellett a költséges kezelés, s azon morális felelőség, mely a legfölsőbb kormányhivatalokra nehezül az alárendeltek cselekvényeiért. A centralisatio nagyszámu, mindenütt elterjedt burokratitát (szobakormányt, tömve elmélettel s távol a gyakorlati élettől) föltételez, mely valamint az állampolgárok, ugy egymásnak tetteire felügyel, s azokat ellenörzi (jobbadán papiron), s hogy ezt sikerre való kilátással tehesse, roppant számú alárendelt hivatalnokra van szüksége. Ezen hivatalnokok díjazása az ország financiait túlságosan veszi igénybe, s még sem lehet eléggé nagy, hogy egy családnak a megfelelő életföntartást biztosíthatná. A szorult pénzviszonyokból megvesztegethetőség, a hivatalos állással való visszaélés, demoralisatio, s eladósodás következik.

A hivatalnokok roppant száma mellett, lehetetlen a jellemekre vagy értelmiségre kellő tekintettel lenni; így fordul azután számtalan példa elő, hogy emberek, kiknek multja, jelleme s képzettsége arra legkevésbbé volna alkalmas, — jutnak hivatalos állomásokra.

Hogy az alsóbbrendű hivatalnokok ily állapota nem alkalmas a bizalom s tisztelet előidézésére, s hogy ily példák hatása a népnek tömegére nem lehet kedvező; azt mindenki könnyen be fogja látni. Kiszámíthatlan hátrány e mellett még az is, hogy azon különös állásnál fogva, melyet elfoglal, a legfelsőbb hatóság tétetik mindig felelőssé, a közönség által minden ilyféle áthágásokért, miáltal természetesen a legfelsőbb kormányközők tekintélye gyengül és aláásatik. — A kormány végre, a nyilvános viszonyokról, csak ritkán tud tiszta képet alkotni magának, mert a hivatalnokoknak ritkán van elég bátorsága oly jelentéseket tenni, melyekről azt hiszik, hogy talán nem volnának tetszők felsőbb helyen.

Ismeretes előttünk, miszerint egy idő óta mennyire változtak a kormányok, udvarok, nézeteik- és elveikkel egyetemben; miként haboznak s alakulnak ujonan a legfőbb állások, mintha csak az egy nagyon szükségesnek hiájával volnának.

Europa fölött különösen, ugy látszik, titokszertű hatalom vágy uralkodni, melynek itt-ott nyilvánult eszméi és tervei oly óriásiak, hogy szinte nem eléggé csodálhatni, miként lehet ilyesmiknek sikerét a bizonytalan eseményektől várni!

V.

Valláskülönbség, s idegen érdekezi szegődés.

Religio és hit-ügy tagadhatatlan mindnyájunk legnagyobb kincse a földön. „Az emberiség telve van istennivel. — — — Alapjában tekintve őt, vagy vizsgálva magát a látszatot, be kell vallanunk, hogy mindig hitt valamiben,

a mi természetét fölülmulja, s a mi elméjénél magasabb. Szokásai, nyelve, jelvényei mind bizonyítanak a természet-fölöttiről. Mindenütt van valami, a miről azt kell mondanunk, hogy nem hozta elő sem az elme, sem a tudomány, sem az ipar, hanem a lélek azon oldalról, mely az ég felé volt fordítva, vagyis inkább az égből, mely lelkének kinyílt; s innen jött ama mysteriosus fény, mely a tévelyek tömörén is áthatolt. Az emberiség emlékeit tekintve, itt hasonlólag be kell vallanunk, hogy első élete természetfölötti volt; bölcsőjében az istenivel volt fölruházva, lebukva is e magasságból, emlékszik esésére, s ezen emlékekkel van egybekapcsolva a vágy régi nagyságát feltalálhatni. *)“ „Az, a mit Isten felől tudhatni,“ így ír a nemzetek apostola róm. lev. I. R. „ő előttük is (pogányok) nyilván való, Istentől megjelentetvén nekik; mert az ő láthatatlan tulajdonai, egymint: örök hatalma s istensége, e világ teremtése óta művelt munkáiból megértetvén, oly láthatókká válnak, hogy ők menthetetlenek legyenek.“ Szépen éneklé Dávid király is: Egek beszélnek az Isten dicsőségét, munkáit hirdeti a magas erősség, egyik nap a másik napnak szól róla, egyik éj a másiknak adja tudtára, hire-neve megjárta a földet.

Religio és hitügy szemefénye maradt mindenkor az örök Gondviselésnek; ősi hagyományaink szerint majd közvetlenül, majd közvetőleg meghívott, felavatott, különösen megbizott és küldött sáfárok által akint gazdálkodván: miszerint ember illőn felfogva azon viszonyokat, melyekben áll minden teremtmény az ő teremtőjéhez, szentségben és igazságban, credeti rendeltetéséhez vezetessék. — Oh, de hány ellenmondóval kellett ama szent ügynek nemcsak az ó-szövetségben, de már előtte jóval

*) Religio folyóirat 1865-iki II. félévben 4. sz. alatt.

találkoznia! mennyi halandó nyilvánulásokat megérvie! Találkoztak, ugyszólván folyton, kik a religio és hit-ügy magas szellemét voltaképp nem ismerve, vagy félreismerve — részint az állatiság és testiség ösztöneitől elfogulva, józan tanai helyett, önkény szerint ábrándos, ámitó s vakszenvedély sugta elveket s tételeket koholtak, sőt terjesztgettek. Igazán már az ősz hajdanban teljesült sokakon, miről szent Pál oly érzékenyen panaszkodik: Magam sem értem, a mit cselekszem; mert nem a mely jót akarok, azt cselekszem, hanem a mely gonoszt gyűlölök, azt művelem.

Hosszadalmas volna itt mind együl-egyig felhozni azon száz meg százféle vallásokat, melyek e földön az emberek közt már divatoztak vagy még divatoznak. Elég legyen ezuttal, mit tudós Bergier följegyzett: „A kegyelem munkálódását mindenkor egyenlő léptekkel engedé Isten a természet műveivel haladni, annak jeléül: hogy ő mindkettőnek ura és alkotója. A kereszténység a legjelesebb vonás az isteni gondviselésnek öröktölfogva kész tervében, századokkal haladt előre, és csak azon pillanatban lett azzá, mi most, midőn a mindenek mestere tevő reá kezét.“ Ezen isteni tervben világlott ki tökéletesen a jövődő magas ideája, és az időnek az örökséggeli egybeköttetése. Általa omlottak össze a koholmányok s tévelygés oltárai.

Kelet, sajátkép a kereszténység bölcsője. Ott lépett fel tizennyolcszázad előtt a világ égi Szabadítója látható-kép, ott tanusítá magát nagy és rendkívüli események kíséretében. Bethlehem, Nazareth, Jerusalem, Kana, Kafarnaum, galilcai tenger, Jordán, s több más helyek miatta eltörülhetetlen betükkel iktatvák a világ nagy könyvébe. Azóta Palaestina szentföldnek is hivattatik.

„Az Isten eszméje úgy, a mint azt kijelentette az

Ige, egyszerű mint maga az isteni lényeg, mit kifejez, mint egyszerű a lélek, melynek világossága. Ez személyes, élő, teremtő és gondviselő Isten, ki teremtményét ismeri, szereti és kormányozza, s viszont ő teremtménye által ismerhető, szerethető és igazán imádkható. Ezen Isten élő személy, oly vezérlő, ki lát; oly barát, ki szeret; oly atya, ki kegyteljes; olyan ur, ki parancsol; valóságos Isten, ki merő igazság, azért elmémet fénybe deríti; oly Isten, ki szeretet, s azért szívemet lelkesíti, ki a jónak jutalmat s a gonosznak büntetést biztosít. Oly Isten, ki nyomorunkhoz hajlik, és lelkemből is templomot alkot magának, hol elmondja kegyelmeinek titkait. Ime ilyen a keresztények Istene *).“

Az örök Ige továbbá egész világ számára s javára egyházat alapítva, rendelvén benne hármias hivatalt: tanítóit, t. i. az ő szent tanainak s parancsainak hirdetése-, értelmezése- s hű megőrzésére; áldozárit, az Istennek kellő imádása s tisztelete végett, valamint a kegyeszerek kiszolgáltatására; kormánybelit a keresztény rend és fegyelem föntartására. E hármias hivatal különösen Péterre, az apostolok elsődére, valamint tisztársaira s utódaira átruháztatott.

Melepő egyszerűség- és rövideggyel szól erről egyik ünnepekt kedves népirónk, ily cím alatt: „Mire való a római pápa? — — — A szent könyvből értjük, hogy az ur Jézus oly egyházat kívánt alapítani, mely a világ végeig főálljon, s melyen még a pokol kapui se vehesenek erőt. Akarta, hogy az ő mennybemenetele után az egyház legyen az ő mennyből hozott s rábizott tanításának hűségese öre és csalhatatlan tanítója. Akarta, hogy mindazok, kik egyházának tagjai lesznek, egyek legye-

*) Religio folyóirat 1865-iki II. félév 5. sz. alatt.

nek, egyet higgyjenek. Hogy ne legyen széles e világon hely, — a hol, és ne legyen széles e világ végeig idő, a mikor mást tartsanak azon kívül, a mit ő tanított; s az egyházra, hogy tanítson — rábizott. E végre nemcsak hogy tizenkettőt apostolaivá tett tanítványai közül, kikre épen ugy tartozzanak hivei hallgatni, mint ő rá magára, hanem egyet még a tizenkettő közül is kiválasztott, hogy nemcsak ő közöttük, hanem valamennyi hivei között; tehát az egész anyaszentegyházban ez legyen az első nemcsak a tiszteletben, hanem a hatalomban is. Ezen elsőre pedig sz. Péter apostolt méltatta; így akarván egyfelől megjutalmazni annak ő benne való erős hitét, másfelől példában megmutatni, hogy annak, kit elsővé tesz az egyházban, elsőnek kell lenni a hithűségben is. Ezt a Pétert tette ő azon rendíthetlen és kimozdíthatlan sziklává, melyre egész egyházát alapítá. Ezen Péternek adta a mennyország kulcsaival jelzett legfőbb hatalmat. Ezen Péterre bizta egész egyházának, a juhok és bárányok legeltetésében, példázott egyetemes kormányzását. Az isteni Mester akaratát jól megértette Péter, azért az ő mennybemenetele után valóban ugy tartotta és viselte magát, mint első, a kit főhatalom és kormányzás illet. Ő intézkedett, hogy az áruló Judás helyébe más apostol választassék, ő emelte legelsőbben föl szavát Jézus hirdetésére, ő parancsolta, hogy a hívők megkereszteltesse- nek. Ő művelte az első csudát. Mikor szükséges volt a néphez, annak fejedelmeihez és véneihez ő szólott stb.

Épen így értették az isteni Mester akaratát a többi apostolok is, kik Péter elsőségét önkényt elismerték; nem az ő jogtalan tolakodásának, hanem egyenesen az ur Jézus akaratának tulajdonítván azt. Azért az evangelisták is, mikor az apostolok neveit elszámlálják, Pétert mindig az

első helyre teszik; sőt világosan elsőnek mondják. — A vizálys ügyeket Péter elé vitték eldöntés végett; s midőn fogságban volt, az egész egyház imádkozott érte az Istenhez.

Kitetszik ezekből, hogy Üdvözítőnk az ő egyházának egységét, hogy t. i. hivei mindenkor, mindenütt és mindnyájan azon egy hitet vallják, azon egy szolgálattal, melynek központja a szent miseáldozat, szolgáljanak Istennek, mindvégig fön akarja tartani; s hogy ezen egység fön-tartására szent Péter apostolnak elsőséget adott, melyet a többi apostol önkényt elismert, Péter pedig teljes öntudattal gyakorolt. Igen, de Péter minden elsőégi kiváltsága mellett is, megmaradt halandó ember, s mint tudjuk meg is halt, keresztre feszítve. Kérdés most már, vajjon az ő halálával megszűnt-e a ráruházott elsőség is? Bizonyára nem; nem pedig azért, mert az egység megőrzésére s fön-tartására az elsőség sokkal szükségesebb most, mint volt az apostolok idejében. A hiveknek felszaporodott száma, az egyház széles terjedése, az emberi közös gyarlóságnál fogva, már szükségessé teszi, hogy legyen, a ki a hitegységre folyton fölvigyázzon. Még szükségesebbé teszi ezt az emberi gonoszság, mely a jónak, az üdvösnek felforgatásában találván örömét, az egyház tanítását, mint az erkölcsi jónak forrását, majd csellel, majd vad erővel megtámadja. Ide járul az ujitási viszketeg, mely sok embert meglep, mint a hideglelés, s arra viszi, hogy mint a ki forróságban eszén kívül beszél, ő is eszén kívül forgasson össze sok jót, a minek mindenkor állani kellett volna, s javasoljon ferdeségeket, melyek nem egyébbe valók, mint hogy a régi egyenességét megrontsák.

Ezen, oly sok oldalról s oly sokféleképp támadó veszélyek között, semmikép sem hagyhatta Jézus bitangra az

ő egyházát. Nem engedhette kimozdulni az alapkö gyanánt kiszemelt sziklát; hanem akarnia kellett, hogy az elsőség, mely nélkül az egység fönn nem állhat, Péterről az ő utódjaira szálljon át; egyikről a másikra folytonfolyvást, míg a világ és abban az egyház fönáll. Szent Péter utódjai a romai pápák, kik egymástól Péternek nemcsak püspöki székét, hanem elsőségét is öröklik. Így tartotta, így vallotta ezt mindenkor a kath. egyház.*)

Nem lehet, nem világos itt még egyszersmint, hogy az ekint alapult k. kath. egyház a polgári államoktól lényegesen különbözik, s önálló műkörrrel ajándékozva lön. — De azért korán sincsenek egymástól szétválva, sőt inkább mindenben szivélyes jobbot nyujtanak egymásnak, mert a földi élet pályáján minden nyomon találkoznak, egymás nélkül nem lehetnek, s egymásra kölcsönös befolyást gyakorolnak. Midőn tehát a hierarchia az egyháznak jogait s kötelmeit néha erélyesebben védi, az államárok tolaikodó gyámkodása ellenében: távolról sem forral ellenségeskedést vagy szakadást, kész lévén bevallani tettleg, mit sz. Péter utódainak koronkinti nyilatkozatai is bizonyítanak, hogy nincs hatályosabb szer és intézet a közjónak előmozdítására, és az emberi-nem üdvének munkálásában, mint azon fönséges összhangzat, melynélfogva kinek-kinek meghagyatik a magáé.

A kereszténység csakhamar elterjedt mindenfelé, dacára annak, hogy a test vérpirosló küzdelmek közt folytatá kemény harcát a lélek ellen. Háromszázados kegyetlen üldözés után derültebb időszak állott be, mit Isten után, főleg nagy Konstantin császárnak köszönhetni. Ő többnemü kedvezmények- s kitüntetésekkel viseltetett a keresztények iránt: visszahivatá a súlyos bányamunkákra

*) Katholikus néplap 1865-ki I. fél év 7. szám.

itélt hitvallókat, nagyszerű templomokat építve, az isteni szolgálat és papság tartására gazdag jövedelmeket rendelt, s hivatalokra leginkább a keresztényeket emelé. Eltörlé a feszítés büntetését, akarván, hogy a kereszt jövőben a legmélyebb tisztelet tárgya, s dicső jelképe legyen a keresztény vallásnak, — szóval ő uralkodóvá tette a keresztény k. hitvallást, az egész romai birodalomban, visszaállítván vele együtt az oly régen nélkülözött békét. Fölséges példáját vetélkedve követték népek, nemzetek s fejedelmek, kik közt, már nyolcadik században, kitünőbbek a kis Pipin és fia nagy Károly, mint frank fejedelmek. Időjártával az államok még hőbb lelkiülettel is ragaszkodtak a keresztény hitvalláshoz, mert keletkeztét, beltartalmát, igazságait, műveit, célzatát, s terjedési módját fontolgatva, szinte kényszerültek átlátni, hogy isteni missióval diszlő ültetvény, mely legbiztosabban mutatja fel, s lépteti életbe az emberi nemnek óhajtott vezérlésére szolgáló dicső eszméket és nézeteket, megnyitván egyszersmint, sőt erélyesen dajkálván a valódi szeretet, műveltség, és polgárisodás jótékony forrásait. — Ezenfelül még egy láthatlan szellemi láncot is szerez, mely bennünket faj, szín, nyelv, nemzetiség s éghajlat különység nélkül egybefűzve tart, bensőkben egy csodatengelyt készít, melyen szívünk érzelmei s szellemi érdekeink közössége bizton nyugodhat. Ugyanazért hálával említi és vallja szüntelen a jobb emberiség, hogy Jézus tanai által változott, a roncsolt természet országa, kegyelem hazává, megifjúdott erővel éledvén föl benne drága reményeink.

A magyaroknak keresztény hitrei megtérése, tizedik század második felére, jelesen Géza fejedelem korára esik. Halhatatlan emlékü utóda Vaik — kereszteltetése után István — országában azt biztos, állandó lábra emelni

törekedvén, páratlan buzgalommal dolgozott az Ur szőlőjében, miért is a római pápától „apostoli király“ címet, kettős keresztet s koronát nyert kegyeletes jutalmul.

Tettek után ítélve, azt vélné a józan és higgadt gondolkozásu, miszerint ily üdvhozó intézetnek a földön tán ellensége sehol se találkozhatik. Ámde mást tanusít a történelem; gyarló halandók közt, szabadakarat mellett, buján mutatkoznak ugyszólván minden időben az idegen tanok, s különféle ürügy alatt ágaskodó ellenségek. Noha nyilván és önként bevallották már Krisztus urunk színe előtt a zsidó népnek akkori vénei s bölcsei: „Mester! tudjuk, hogy igazmondó vagy, az Isten utját igazságban tanítod, és nem gondolsz senkivel, mert nem tekinted az emberek személyét;“ mindazáltal mégsem hiányoztak a merészebb véleményzők heves megtámadásai, csalékony okoskodások úgy, mint keserítő rágalmak. Mellőzve a kisebrendű s rövidebb életű felekezeteiket, csak a korszak-képzőkre vessünk egy rövid pillanatot.

VII. század elején a babonás arabok közül támadt egy férfit, ki a zsidókat, pogányokat s keresztényeket látnoki méltóságának elismerésére kényszeríteni, őket egy vallásban egyesíteni, ezt Arábia határain túl vinni; s minderre magát hivatva lenni gondolá Mahomed, a koreischita törzseknek sarjadéka. Midőn rokonai ábrándos vállalkozása miatt őt kiátkozták, sőt ítélőszék elébe is idézték, nógatván: mutatná meg csodák által isteni küdetését; később követői regélik, hogy a legderültebb nappalt sötét éjre változtatá, föltünteté égen a holdat, mely leereszkedett, és egész Mecca hallatára Allah prófétájának hirdette, majd köntös ujjába csusztatá a holdat, ketté vágván azt, mely szeletek az égen ismét egygyé alakultak. Innét a félhold jelképe a Mohamed vallásnak. Mese-csodái közé

tartozik az ő mennybe utazása is Borak szürkeparipán, mely emberi értelemmel és szólótehetséggel ellátva volt, melynek föltámadást és halhatatlanságot ígért a próféta. Vallása Kóran nevü könyvben foglaltatik több tétélekben: „Isten az Isten, Mohamed ennek prófétája.“ Ábrahám, Mózes és Krisztust isteni küldötteknek elismerte ugyan Mohamed, de csak előhírnökeinek lenni állítá őket. Vannak jó és gonosz lelkek, jövődö ítélet, föltámadás, büntetés pokolban és érzéki jutalom mennyben. Borzasztó Mohamednek azon tana, mely szerint az Isten minden ember sorsát változhatlanul előre meghatározá, és hogy az embernek e részben nincs szabad akarata. Innen magyarázható a mozlimnek egykedvüsége a legnagyobb életveszélyben. Mohamed nem terjeszté vallását meggyöződés és tanítás által, hanem tüzzel-vassal, eltökélvén magában, minden hitetlent eltörteni a föld színéről. Így vetette alá Ázsia és Afrika nagy részét a félholdnak, sőt Európát is fenyegeté; így rombolá szét, hová férhetett, századokra a keresztény művelődést és polgárosodást. Mainap a mi világrészünkön csak Törökországban találkoznak Mohamed követői.

Kilencedik században kezdődött a görög egyházszakadás, midön III. Mihály görög császárban, Bardas nagybátyja által, gyanu ébresztetett az iránt, hogy anyja és nővére trónja után törekednének. A nagykoru, de még fiatal fejedelem azért kívánta szent Ignác stambuli patrtarchától: öltöztetné be mindkettőt apácának, ki, mivel azt felelé, hogy saját akaratuk nélkül az ki nem vihető; a császár rögtön zsinatot tartatott, s találkoztak árulók, kik szent Ignácot letevén, bizonyos Photiust emeltek

a patriarcha-székre. A dolog valódi folyamáról értesülvén a pápa, Photius ellen volt. A helyett azonban, hogy a nagyravágyó Photius engedett volna, összehívta zsinatra patriarcha-területének püspökeit, kik vele együtt a pápa és egész nyugoti anyaszentegyház fölött kimondák az egyházi átkot, és pedig, mint állíták, undok eretnekségek miatt, p. o. hogy a latin anyaszentegyház elismeri fejének a római püspököt, holott a keresztény császártrón átvitelével átvitetett a pápaszék is Konstantinápolyba, — hogy a latin egyház szombaton bőjtől, bérmálást ismétli, tanítása szerint a Szontlélek a Fiutól is származik, tisztítóhelyet tart. Macedoniai Vazul alatt, ki Mihály megöletése után, trónját elfoglalá, egy kis remény mutatkozott ugyan a nyugoti egyházzali kiengesztelésre; de az egyesülés sokáig nem tartott, mig végre Caerularius Mihály görög érsek alatt, ki a latin egyháznak eretnekségül tulajdonítá azt, hogy a sz.-misén kovásztalan kenyeret használ, 1054-ben a keletiek valódi elválása, a róm. kath. egyháztól csakugyan megtörtént. Azóta főáll a görög schismaticus egyház, mely maga-magát katholika orthodoxának (igazhitűnek) nevezi, s tiszteletbeli fejének a konstantinápolyi patriarchát, oecumenicus (egyetemes) patriarchának címe alatt elismeri. Mi görög egyháznak nevezzük, mert az isteniszolgálatban a görög nyelvet használja, valamint a római kath. egyház hason okból latin egyháznak mondatik. A görög egyházhoz tartoznak nagyobb részint a kelet keresztényei Törökgörögországban, Syriában, Aegyptusban, különösen pedig egy, napjainkban nagy europai nemzet, az oroszok *).

Távolabb vezetne célomtól, ha itt a kölcsönös küzdelmek okait fejtegetném, vagy koronkinti állítások rész-

*) Világtörténet Annegarntól, fordításban 1846.

letes hebizonyításába ereszkedném. Mily mostoha siralmas eredményü lehet a szakadárság napjainkban is, a szegény kath. lengyel nemzet viszonyai eléggé tanusítják.

Nem csekély bajt okozott a pápáknak Avignonban tartózkodása. Tudniillik IV. Fülöp Franciaország fejedelme kieszközlötte, hogy a bibornokok oly pápát választottak, kin ő egészen uralkodhatott. Megválasztatott a bordeauxi érsek (francia), ki V. Kelemen nevet vett föl. Lyonban megkoronáztatá magát, és Franciaországban, Avignon városban hosszszas ideig lakott, mely, grófság címe alatt, már több idő óta a pápai székhöz tartozott. Ezen időtől fogva 71 évig lett Avignon a pápák lakhelye, itt egymásután hét pápa élt, mind francia, a bibornokok is többnyire franciák voltak. Az avignoni pápák, a francia királyok önkéntes befolyása miatt, ottani tartózkodásukat babyloniai fogságnak nevezik. Régen kívánták a romaiak, hogy a pápa ismét közöttük venné lakását, mit 1377-ben XI. Gergely teljesített is; de jövő évben kimulván, halála után a keresztény világ nagy része siralmasan egymás közt megoszlott. VI. Orbán Németontól, Olaszország nagyobb részétől, Magyar-, Angol-, Portugál-, Dán-, Norvég- és Svédhontól, VII. Kelemen pedig Frank- és Spanyolhon, Nápoly- és Siciliától, Sabaudia- és Lotharingiától ismertette el pápának. 40 évig állott fön a szakadás. Isten engedé egy ideig a botrányokat, hogy megpróbálja az igazakat, mert, igazsága szerint, a súlyos bünök miatt küldi az emberiségre sokszor a viszállkodás ostorát, hogy annak terhe alatt, inkább átlássa a Töle hűtlenül elpártolt emberiség, saját gyarlóságát, s érezve az ostort, és a javulás ösvényére térve, magába szállván, könyörögve kérje áldását, és a hit-egység állandó malasztját.

Nevezetesen a XVI-ik századbeli vallásmozgalmak. 1517-ben kezdődött azon szomorú egyházszakadás, melyet a protestánsok reformationnak (egyházjavításnak) hívnak. Luthernek, az ágostonrendű szerzetesnek, erre a bucsukróli tan nyújtott legközelebbi alkalmat, ki, miután a X. Leo pápa által adott bucsú-hirdetésben, Tetzl dominicanus tulajdon agyából magának némünemű tulságot engedett, ellene hevesen kikelt. Első győzelme őt vakmerőbbé tevée, s a vita heve újabb állításokra vezette, például: a bucsú magában semmit sem ér, — a pápának bucsút osztani hatalmában nem áll, — nem a jószágos tett üdvözíti az embert, hanem a Krisztusbani hit, erősen kell hinnünk, hogy Isten megbocsátott nekünk, és ezen hit által nyer az ember bünbocsánatot. Isten szavát csak a szentírásban, nem pedig a hagyományban lelhetni föl, — az egyházi közszinatok nem csálhatatlanok, sőt több ízben hibáztak is, — az ember szabad akarattal nem bír, valamint a fűrészes csak a munkás keze által jő mozgásba, ugy az ember akarata is csak Isten malasztja által, minden Isten változhatlan akarata szerint történik, mely az ember szabad akaratajót szétrombolja, — az emberben valamint jót, ugy a rosszat is Isten munkálja, nem akarja ugyan a bünös halálát, kinyilatkoztatott akarata szerint, de a titkos szerint igen, és valamint Isten érdem nélkül üdvözít, ugy ártatlant is büntet stb. Luther új tanai nagy figyelmet gerjesztének, s több tekintélyes tudós férfiak közbenjárása folytán, ismételve felszólittatott tanainak visszavonására; de ő mindent saját nézete szerint akart értelmezni, s mindig tovább menvén állításaiban, a pápát antikrisztusnak, Romát babylonnak nevezte, a szentségeket, hármát kivéve, mind eltörlötte, a böjtöt, fogadást (votum) balgatagságnak tartotta. 1525-ki június 11-én már házasságra

lépett Bora Katalin nevű apácával, mi által kétszeres fogadás szeptetett meg. E példáját papok és szerzetesek egész serege követvén, vallására áttértek. A fejedelmeket felszólítá: hogy a zárdák s alapítványokat törüljék el, és azok jövedelmeit az ország javára fordítsák. Azáltal is hízelt még Luther nekik, hogy az egyház fölötti főhatalmat kezükbe bocsátotta. Mivel azonban Luther a szentírás vizsgálatát mindenkinek megengedte; többen követői közül használván ezen engedelmet, sok másfélét találtak a szentírásban, mint ő, és így támadtak a meghasonlások az új vallásfelekezeten. Kellemetlenséget okozta Luthernek a parasztlázadás is (1525—1526). A keresztény szabadságról szóló egyházi beszédeit a svábföldi parasztok odaértették, hogy ezentul földesuraiknak adót fizetni nem tartoznak, szabadon vadászhatnak és halászhatnak. Ezrenkint gyűltek össze a parasztok, s különféleképp garázdálkodtak, kiket azután a fejedelmek jól gyakorlott seregei megtámadtak, százankint akasztattak föl, több falu és város lakosaival együtt porrá égettetett.

Lutherrel majd egy időben (1518) lépett föl, mint egyházjavító, Schweizban Zwingli Ulrich, Zürichben plébános, ki még több követőkre talált mint Luther. Zwingli egészen új tanokat hordott fel 1519-iki január 1-jén úgy, hogy követői e naptól számlálják egyházjavításukat. Ő az egyház kormányzását a községre ruházta, az ur vacsoráról azt tanítá; hogy az Krisztus testét csupán jelenti. Zwingli követői reformátusoknak nevezék magukat. Utóbb a rendszerüket tökélyesítő Kalvin Jánostól, ki eleve jogtanulásra szánta magát, kalvinistáknak is neveztettek. Kalvin halála után a genfi pásztorok mesterök szellemében

működtek, eretnekek hiányában boszorkányokat égettek el, és szigorú intézkedések által erőlködtek föntartani Kalvin tanítását. Még 1789-ben mind annak, ki Genfben letelepedni akart, protestánsná kellett lennie.

Valamint pedig egyéb európai tartományokban, úgy Magyarországon is, szaporán terjedt a protestantizmus, min oly nagyon nem csudálkozhatni; mert a fejedelmek haszon- és uralomvágya az egyházi- és zárdajavak, valamint az egyház előjoga által is kielégítve lön; a papoknak szabadabb életre kilátás nyitott, — a nép némely terhes egyházi fogyclmek alól fölmentetett, s büszkeségének a papokkáli egyenlő állás által elégtételt. Nem kevesen meg azért fogadták el Luther és Kalvin tanát, mivel abban a visszaélések eltörlését rejteni gondolták *). Törvénykönyvünk lapjain olvashatni, mennyi vér és civakodás folyt e miatt a különben egy hazának fiai között.

A cultusok szabadságáról igazán apostoli ihletséggel, s páratlan őszinteséggel szól a hírneves Dupanloup Bódog, orleansi püspök, midőn az 1864. decemb. 8-án IX. Pius pápa ő Szentségének kibocsátott és oly kíváncsian fel-fogott, sőt itt-ott elcsavart Encyclicáját fejtegeti.

„Szükséges-e századszor is ismételni, hogy a pápa a vallási indifferentizmust kárhoztatja, vagyis a vallás dolgaiban való közömbösséget, ezen képtelenséget, mely talán inkább képtelen mint istentelen, s melyet nekünk minden oldalról, minden hangon ismételnék, hogy t. i. vallás, Isten, lélek, erény, evangelium vagy al-korán, Budha vagy Jézus Krisztus, az igaz és a hamis, a jó és a rossz, mindez egyenlő. És, hogy e tévedéseket iga-

*) Keresztény egyház története Hepp I. után.

zolják, annyira mentek, hogy azt állítsák, miszerint az ember alkotta az igazságot abból, a mit hisz, s a szentséget abból, a mit imád.

Azt akarják, hogy ezeket helyeselje a pápa, és az istentelenségekkel béküljön ki ő és mi. De nem, soha; Isten, a lélek, az erény, az igazság, a jövő élet, a jó megkülönböztetése a rosztól, Jézus Krisztus és az evangelium, sohasem lesznek előttünk közömbös dolgok.

S visszavetni ez oktalan, e vétkes indifferentismust, és az abból folyó absolut szabadosság következményeit, annyi-e, mint elvetni a személyek iránti türelmet, a cultusok polgári szabadságát? Ezt soha senki nem mondotta, minden theologus az ellenkezőt állítja.

Valóban a pápák sohasem kárhoztatták azon kormányokat, melyeknek az volt meggyőződésük, hogy a kor ugy kívánja, miszerint alkotmányaikba beigtassák e türelmet, e szabadságot.

Mit mondok? a pápa maga gyakorolja azt Rómában. „A tévely rosz és nem a törvény, mely jóhiszemben türi a tévelyt,“ ezt olvasom egy nem régen Romában, az Index szemeláttára, megjelent könyvben.

S ezt a tavali télen maga IX. Pius is mondotta nekem: „A zsidók és protestansok — mondá — nálam szabadok és nyugodtak. A zsidóknak megvan zsinagógájuk Ghettóban, — a protestansoknak van imaházuk a porta del popolo előtt.“

Sauzet igazán mondotta: „Róma minden időben a zsidók menhelye volt; s maguk paradicsomnak nevezték azt a középkorban, midőn a tudatlanság bárbárságai őket egész Európában könyörület nélkül üldözték.“ E népnek magában Rómában van városnegyede, hol a háztulajdonosokat kényszeríthetni arra, hogy befogadtassék; neki

ellenben szabadságában áll, innen kimenni, s a város többi részeiben is lakni.

Szükséges-e emlékezetbe hoznom, hogy IX. Pius adott márványt Washington szobrához, segítséget küldött a vizáradások által károsult protestans németalföldieknek, s a corinthusi földrengés által meglátogatott mohamedánoknak ugyanakkor, midőn a kath. irhoniakat segélyezte! „Ismeretes, mondja ez alkalomból Sauzet, hogy IX. Pius szintoly atyai szeretettel viseltetik eltévedt, mint hű fiaí iránt.“

De mindez pápai hagyomány. VII. Pius nem személyesen fogadta-e Napoleon esküjét ennek koronáztatása napján, és ez eskü nem foglalta-e magában a formszerinti kötelezettséget, hogy tisztelni fogja a cultusok szabadságát? s azt másokkal is tiszteletben tartatja?

Annyira igaz, hogy kárhozthatni a vallási indifferen-tismust nem annyi, mint kárhozthatni a cultusok politikai szabadságát, és kárhozthatni a tanokat, nem annyi, mint sujtani a személyeket.

Következik-e ebből, hogy az egyház tartozik pro-clamálni, miszerint a tévely erkölcsileg nem felelős?

Nem; s ha azt tenné, maga a bölcsészet, az egy-szerű, közönséges józan ész tiltakoznék ellene!

Az igaz megkülönböztetése a hamistól, az igaz ke-resésének erkölcsi kötelessége, az igazhoz való csatla-kozás képezi épen a bölcsészeti ugy, mint a vallási szel-lemet és kötelességet. Ez érteményben az igaz vallás ki-zárólagos, absolut, s annak is kell lennie, másként nem is igazság. „Engedjen, Fenelonnak II. Jakabhoz intézett hires szavai, polgári türelmet, nem ugy, hogy helyben-hagyjon mindent, mint közömböst, hanem békével türve

mindent, mit Isten tür, szelid meggyözödés által iparkodván az embereket megnyerni.“

De vannak emberek, kik ezen elveken sokkal túlmenve, a cultusok határtalan szabadságát minden század, minden nemzet egyetemes, absolut és köteles eszményévé akarnák tenni, s mindenkire, magára a pápára és egyházra az értelmek anarchiáját, a felekezetek sokasodását, mint a társadalomnak legjobb állapotát, mint a valódi vallási és társadalmi optimismust akarnák erőszakolni.

Igen, a pápa nem hiszi, hogy az ilyen eszmény legyen a legjobb; neki és az egyháznak más eszménye van; sohasem kell tőlük azt kívánni, hogy a relativ szükségeket absolut igazságokká alakítsák át, s dogmaticus elvekké emeljék a sajnálandó tetteket, a szerencsétlen, de türt megoszlásokat.

Nem, a pápa és egyház eszménye nem az érzelmek anarchiája, hanem összhangzása, a lelkeknek nem megoszlása, hanem egysége. Az egyház és a pápa eszménye Jézus Krisztusnak csudálatos szavai: „Legyetek egyek! egy nyáj! egy pásztor!

És számos kortársam becsületére hozzá merem adni, hogy az egyháznak ezen óhajait, még tőlünk elvált testvéreinknél is a legnemesebb szellemek, a legnagyobb és legjobb lelkek osztják! Belefáradtak a megoszlásba; látják, hogy abból csak meddőség, csak háboru származik! Belefáradtak azon anarchiába, mely minden hitnek, minden vallási meggyözödésnek legtevékenyebb feloszlatója, mely oka, hogy gyengék, tehetetlenek vagyunk arra, hogy még annyi bálványozó nemzetet visszadjunk az igazságnak, az erénynek, a keresztény civilisationak.

Ah! ha Anglia-, Francia- és Oroszország meg egyeznék az igazságban, következöleg a szeretetben, és a

hirdetés buzgalmában; kelet, egész világ megváltoznék. Azt mondják önök, hogy a vallási egység a múlté; lelkem egész erejéből azt válaszolom, hogy az a jövőé, mert a világ üdvét és becsületét képezi*).

Napjainkban sokat hallhatni a szabadkőművességről, mely immár nyiltabb sisakkal lép fel és dül az erkölcsi rend és catholicismus ellen. Struve, a social-democrata forradalmárnak, 1849-ben tett vallomása szerint, a szabadkőművesség feladatául az emberiség hat főcsapásának megsemmisítését tűzi ki; mely hat csapás szerinte a következő: a királyok, nemesek, tisztviselők, gazdagok, papok és rendes katonák**).

Fennmarad bizonyára örökké nem csupán az egyház, de az egész világ emléklapjain, mily főséges gonddal emeli ő Szentsége IX. Pius pápa, eme fegyvertelen aggastyán, 1865-iki sept. 25-én a titkos consistorumban, hogy megismételje sujtó ítéletét a szabadkőművesek, mint a társadalom félelmes álbarátai, ellen. Álljon itt is allocutioja magyar teljes szövegében***):

„Tiszteletreméltó testvérek!

A soknemű fogás s mesterkedés közé, melyekkel a keresztény név ellenségei Isten egyházát megtámadják, s azt, noha hasztalan kísérletekben, megingatni vagy teljesen elpusztítani igyekeznek, kétségkívül, tiszteletreméltó

*) A szeptember 15-iki Conventio, és a december 8-iki Encylica fordításban.

**) „Unita Cat.“ 1865. 228. sz.

***) „Idők Tanuja“ VI. évi folyam, 230—1724. sz.

testvérek! az embereknek azon gonosz társulata számitandó, melyet közönségesen szabadkőművességnek neveznek, s mely kezdetben zugokba és a sötétségbe szorítatva, innen a vallás és emberi társadalom általános romlására előtört.

A mint elődeink, a római pápák, e társulat incselkedéseit és mesterfogásait felfödzték, hiven főpásztori tisztökhöz, azon vélekedésben voltak, hogy pillanatig sem kell késni ezen, botrányok után áhítózó sectát (felekezetet), mely annyi istentelennel, valamint az egyháznak, ugy az államnak szorongattatásokat okozott, tekintélyekkel korlátok közt tartani, és a kárhóztatás kimondásával, mintegy fegyverrel, szíven találni s leteríteni.

Elődünk, XII. Kelemen (1738.) apostoli iratában számüzte és elítélte ezen sectát, és minden hívőt, nemcsak az ezen szövetségbe való belépéstől, hanem annak előmozdítása- és támogatásától is az által riasztott vissza, hogy a kiközösítés büntetését mondotta ki, melybe azonnal esnek, s melytől csak a római pápa által oldathatnak fel.

Ezen igazságos és szükséges elítélést megerősítette XIV. Benedek (1751.) egyik constitutiojában, és nem mulasztá el az uralkodó katolikus fejedelmeket fölhipni, hogy ezen nagyon erkölcstelen secta elnyomására, és a közös veszély elhárítására minden erejüket és gondosságukat felhasználják. S báresak ezen fejedelmek hallgattak volna elődünk intéseire; bár nagyobb buzgósággal jártak volna el ily fontos ügyben: bizonyára nem kellene annyi lázongó mozgalom miatt panaszkodnunk, melyek a mi és elődeink emlékében élnek; nem lobbant volna lángra oly harci-fáklya, mely egész Európát emésztette; nem tört volna reánk annyi keserü baj, melyek az egyházra nehezültek és folyvást nehezednek. De, minthogy az istentelenek dühe

semmiként sem csillapodott le, elődünk VII. Pius (1821.), a kevésse előbb támadott és az Olaszthonban messze elágazott Carbonari-sectát egyházi átokkal sujtotta, szintegy XII. Leo is (1825.) hasonló buzgalom által lelkesítette, valamint a főnemlitett titkos, ugy a bármely néven fölmerülendő olynemű társulatokat, melyek az egyház és állam ellen összeesküsznek, apostoli iratában kárhoytatta, s azoktól minden hívőt, a kiközösítés legsúlyosabb büntetései alatt, eltiltott.

De minden buzgalom, melyet az apostoli szentszék ezen irányban kifejtett, nem birt ohajtott sikerrel. — Sőt ezen szabadkőművesi secta, melyről szólunk, soha komolyan kevésbbé nem szorittatott meg, és nem akadályoztatott, mint most; ellenkezőleg annyira el van terjedve, hogy ezen nagyon nehéz időkben mindenütt büntetlenül létezik és merészen emelkedik. Ezen ügyet leginkább azért hittük ujra megemlitendőnek, mert a legnagyobb rész talán nem is ismerve a kárhoyzatos határozatokat, melyek ezen titkos összejövetelekben hozatnak, azon téves hitben él, hogy az ilynemű egyletek egészen ártatlan jelleműek, és azon okból alakultak, hogy egyedül és kizárólag embertársaink támogatásával, és a bajok eltávolításával foglalkozzanak; és azért azoktól az egyházra nézve épen nincs mit tartani. De ki nem látja be, mennyire távol áll ez az igazságtól? Mit jelentsen a minden vallásu és hitű emberek fölvétele? mit jelentsenek a titkos gyűlédek; mit az iszonyatos eskü, melyet az ezen sectába lépőknek le kell tenniök: hogy ezen szövetségre vonatkozót soha semmit sem nyilvánítanak? Hová céloz hallatlan kegyetlensége azon büntetéseknek, melyeknek azok teszik ki magukat, kik netán esküjökhez hűtelenek? Bizonyára istentelennek és bünösnek kell lenni oly társulatnak, mely

a nappaltól és világostól annyira fél; mert a ki gonoszul cselekszik, mint az apostol mondja, kerüli a világosságot *).

Mennyire különböznek ezektől a hívők jámbor egyletei, melyek a kath. egyházban virágoznak! Ezekben semmit sem titkolnak; mindenki előtt tárva állanak a szabályok, melyek szerint kormányoztatnak, mindenki

---

*) „Ha kissé megvizsgáljuk, ilyféléket olvashatunk a „Religio“ ké h. folyóirat 1865-ki II. félév 32. és 33. sz. alatt, kézhez jutott titkos leírataikat főleg Feszletről, ki a „Royal York“ főpáholyi okmányból másolta le azokat, s összevetjük más vallomásaikkal s tetteikkel, rá fogunk ismerni bennök a sötétség szövetségére.“ „Testvéreink — mondja a sz. Andrástól címzett lovagpáholy kézirata — ha szét vannak is szórva az egész föld színén, mégis csak egyetlen községet tesznek, mert egy eredetűek, egy célra törekednek, egyenlő titokba avatvák, egyenlő utakon vezetettek, egyenlő szabályok és mérték szerint mérettek, s egyenlő szellemtől lelkesítettek.“

Titoktartás titkos célokért az elvök. Azért a fölvtelnél is a tagok esküt tesznek arra. Jelezen a sz. János című vagyis tökéletes kőműves páholynál ekint: „Én N. N. esküszöm, ... hogy azon titkokat, melyek reám bizattak, még a testvéreknek sem, elsőtől a hatodik fokig bezárólag, annál kevésbbé az avatlanok előtt, soha el nem árulom, ... s ha ellenkezőt tennék, azon esetre lelkem üdvéről is lemondok, s ne legyen az Isten könyörülettel lelkemhez stb.“

A főtisztelendő mester így esketi meg az új kőművest: „Lekötelezem magamat büntetés alatt, ... ha szavam nem tartanám, hogy ajkaimat tüzes vassal égessék le, karjaimat vágják el, nyelvemet tépjék ki, torkomat metszék meg, s testemet egyik kőműves testvér páholyában, a munkálat alatt, s egy új testvér fölvtelnél hűtlenségem gyaláztatára, s mások elrettentésére akasztzák fel, aztán égessék meg, s szórják el a légbe hamvait, hogy nyoma se maradjon árulásom emlékezténck.“

Mindjárt a páholyok szinpadján így szól a mester megesküdött testvéréhez: „Testvérem! önnek egészen szemlélhetővé tétettek a Hírámtitkai. Ha ön azokat elárulná, úgy ön önt jogosan ezen fegyverrel fogom leszúrni, s ezen fegyvert használandom önnek meggyilkolására, s magam megbüntetésére, hogy ily szerencsétlen lelket és istentelen teremtményt befogadtam a tökéletes kőművesi osztályba.“

láthatja a szeretet műveit, melyeket az evangéliom tanítása szerint gyakorolnak. De nem nézhetjük fájdalom nélkül, hogy ily üdvös, a szeretetet előmozdító egyletek mindenütt megtámadtatnak, sőt el is nyomatnak, míg a sötétben lappangó szabadkőművességet, mely Isten egyháza iránt oly ellenséges érzülettel viseltetik, s az államok biztonságát annyira veszélyezteti, ápolja, vagy legalább türi. Az azonban fájdalmasan és keserüen érint bennünket, tisztelendő testvérek, hogy néhányan azok közül, kiktől a kötelesség-érzet azon reájok bizott, annyira fontos tisztben, a legnagyobb vigyázatot követeli, ezen felekezeti kárhóztatásban oly restek, és egyszersmint gondatlanok. Ha néhányan azon véleményben vannak, miszerint azon apostoli határozatok, melyek a titkos társulatokra, hiveikre es előmozdítóikra anathemát mondanak, azon tartományokban, melyekben az említett társulatok az államhatalom által türetnek, nincsenek érvényben, bizonyára nagyon csalatkoznak; — valamint mi ezen gyalázatos tan tévedésért es költeményeit, mint azt ti, tisztelendő testvérek, tudjátok, már máskor is elvetettük, (XVI. Gergely pápának 1832-ki aug. 15-ki nagyszerü encyclicája után 1846-ban) úgy a mai nap ismét elvetjük es kárhóztatjuk. Mert vajjon függővé tétethetik, vagy bármiképen korlátoltathatik-e az államhatalom által azon legfőbb hatalom, melyet a romai pápák Péter személyében Krisztus urunktól kaptak, hogy az ur nyáját legeltessék es igazgassák, valamint ama fűtanítói hatalom, melyet ennek következtében gyakorolni tartoznak?

Míthogy tehát a dolog így áll, s hogy a kevésbbé előrelátók, főkép pedig az ifjuság tévutra ne vezetessék, továbbá nehogy hallgatásunkból ürügyet merítsenek a tévely védelmezésére, elhatároztuk, tisztelendő testvérek,

hogy felemeljük apostoli szavunkat; s midőn gyülekezete-
 tekben elődeink határozatait megerősítjük, apostoli ha-
 talmunknál fogva elvetjük és kárhoztatjuk a szabadkőmű-
 vesek társulatát, valamint minden egyéb olyas társulatokat,
 melyek látszólag egymástól különbözve, napról-napra
 szaporodnak, s vagy nyíltan vagy titokban az egyházi és
 törvényes hatalom ellen áskálódnak, s azokat az egész
 világ minden rendü és rangu hívői előtt, ugyanazon bü-
 tetések alatt elítéljük és kárhoztatjuk, melyek elődeink
 említett határozmányjaiban foglaltatnak.

Egyébkint atyai szívéinktől indítatva, felszólítjuk és
 felhívjuk mindazon hívőket, kik talán az említett társu-
 latokhoz tartoznak, térjenek magukba, és hagyják el azon
 kárhozatos társulatokat és összejövedeleket, nehogy az
 örök romlás örvényébe sodortassanak; a többi hívőket
 pedig, lelki üdvök felőli őszinte gondoskodásunk által
 ösztönöztetve, mindenre kérjük, őrizkedjenek e felekezet
 hiveinek csaló beszédeitől, kik ugyan látszólag a becsü-
 letesség némi színezetét viselik magukon, bensőjökben
 azonban megtestesült gyűlöletet rejtegetnek a keresztény
 egyház, és a törvényes fejedelmek ellen, s ettől indítatva
 minden isteni és emberi jog megsemmisítésére töreked-
 nek. — Vegyék fontolóra, hogy ezen titkos szövetség tagjai
 azon farkasok, kiktől Krisztus urunk megjövendölte, hogy
 báránybőrbe öltözve fognak jöni a nyáj megrontására;
 tudják meg, hogy ők azok közül valók, kikkel az apostol
 megtiltotta a társalkodást, sőt azt is világosan megparan-
 csolta, hogy ne is köszöntsük őket. Engedje mindnyájunk
 imája által indítatva a kegyelmekben tulgazdag Isten,
 hogy az esztelenek észre térjenek, s a tévelygők vissza-
 vezetessenek az igazságosság ösvényére; engedje, hogy
 ezen elveszett emberek dühének megfékezése után, kik

fenemlitett gyülekezeteik által istentelen és gonosz dolgokat szándékoznak véghezvinni, mind az egyház, mind a polgári társadalom megmenekedjék azon sok, mélyen gyökerezett bajtól. Hogy pedig minden kívánságunk szerint történjék, forduljunk a szeplő nélkül fogantatott boldogságos Szűzhöz, Isten anyjához, kinek Isten hatalmat adott megtörni az egyház ellenségeit, s a tévelyek szörnyeit, továbbá szent Péter és Pál apostolokhoz, kiknek dicsőséges halála által e város fölszenteltetett,— járjanak közbe értettünk a jóságos Istennél. Az ő fejedelmök és pártfogásuk által gyámolítatva reméljük, hogy könnyebben megnyerjük azt, mit az isteni jóságtól kérünk.“

Azonban nem egyedül a kath. egyház látható feje az, ki a szabadkőművesség, mint veszélyes secta ellen, hallatja figyelmeztetését.

VI.

Nyelv- és nemzetiség-tusa.

A nyelv természeti tekintetben azon nevezetes sajátja az embernek, mely által a lélek belsejét leghatározottabb, tökéletesebb és értelmesebben közli s fejezi ki.

Tárgyilag véve általában nyelv alatt egy oly rendszert értünk, mely azon különféle jegyeknek foglalátja, melyekkel fogalmainkat, képzeleteinket és érzelmeinket jelöljük meg. Ezen jegyek nemei szerint a nyelv megoszlik: a) Szónyelvre, vagy a szoros és saját értelemben vett nyelvre, mennyiben ez a gondolatok s képzetek előadására articulált hangokkal él. b) Tag- és arcnyelvre, midőn valaki a testtartás, arc- és szemek mimicája tag-

mozgás, s így az izmok által is, elárulja magát és nyilatkozik.

A nyelv sajátkép gondolkozás, és az emberi fogalmak körének kiterjedése által bővült, s kivált a társas életbe tett rendesen különféleségre és finomulásra szert; minden új találmánynak új szavat kellett adnia.

Hogy különféle nyelvek divatoznak a világon, ezt nemcsak a történelemből, de hazánkban naponkinti tapasztalásból is tudjuk. Mikép keletkeztek a sokféle nyelvek, arról értekezni feladatunkon kívül fekszik.

Továbbá a nyelv felosztatik még 1) élöre és holtra. Holt az, mely azon népnek elenyésztével, melynek sajátja volt, egy egész nemzet nyelve lenni megszűnt, bár különféle nemzetbeli egyes embereknél, mint tudomány emelttyűje, vagy más célból míg divatban vagyon is. Élő pedig az, melyet valamely élő nép mint eredeti sajátját használja. 2) Anya- és idegen nyelvre. Anyanyelv alatt egyes személyekre nézve azon tartomány nyelvét értjük, melyben valaki belföldi szülőktől született, s melylyel az idegen nyelv ellentétben áll *).

Mily előszeretet, szívósság és féltékenység mutatkozik bennünk — kivétel nélkül — az anyanyelv iránt, ezt minden idő tanusítja, mintha kiirthatatlan volna azon meggyőződés, hogy anyanyelvünk szentség, melynek fönntartására, becsülésére, tanulására, s mivelésére minden nemzetbeli egyenként úgy, mint általában, ösztönszerűleg köteles; mert kegyeletben tartja fenn szülőink, eldődeink s földieink nagy emlékeit; őrzi a nemzet egységét, törvényét, tulajdonait, sajátságait és ősi szokásait. Ámbátor, nagyobb műveltségünk folytán, több idegen nyelvet meg-

*) Közhasznú ismeretek tára. VIII. köt. 1844.

tanulunk annyira, hogy folyékonyan beszélgetünk, társalgunk, sőt irunk rajtok; anyanyelven mégis legörömeztőbb közli az ember emberrel elméje és szive birtokát. Innen magyarázható azon mély elkeseredés, mely az anyanyelvek erőszakos kiirtása, vagy háttérbe szorítása miatt keletkezett már hajdan, midőn például a görögök és rómaiak nyelvöket, a mint hatalmuk növekedett, egyszersmint azonnal a meghódított idegen népfajok nyakára tolták. A centralisationnak békös furakodása e tekintetben is minden lépten-nyomon kitünik.

Van mindazáltal mód, mely a különböző népfajokkal nem ritkán észrevehetlenül feledteti anyanyelvöket, és ez: időn kívül a pártatlan jóltevőség és műveltség. Itt lefolyt életnek legszebb szakára kell visszaemlékezni; mert Sz. L. néhai földesurnak igazán emberbaráti s nemzeties eljárása, még mindig az édes multnak egyik drága gyöngyeként van szemeim előtt, ki hazájának anyai hangja következtében, fehérmegyei egyik birtokán lakó, szinte nyolcszáz tót ajku jobbágyait, oly rövid idő alatt magyárosította. Vajjon mit tett a derék férfit? Nem tekintve, hogy helveciai valláshoz tartozott, mindenekelőtt katolikus jobbágyainak örömeire templomukat tetemes költséggel jókarba állittatá, utána a tanoda-épületet. E fölött a volt iskolatanitónak, ki korosabb létére, szűkebb ellátása mellett, mindekkorig csupán tót nyelven beszélt, fizetését megjavította, sőt mellé egy magyarul is tudó segédet fogadott. Mindazon tanoncoknak különösen, kik a magyar nyelvet örömezt tanulni akarták, könyveket ingyen és részben ruházatot adott, a mire t. i. szükségük volt; de szülőik után is szorgosan kérdezősködött, hogy szükségben rajtuk élelemmel és ruházattal segíthessen. Ritka szegény volt, kit személyesen föl nem keresett.

Végre, hogy vállalatának kivitelében annál biztosabb lehessen; a helybeli lelkipásztort, ki a magyar nyelvben még gyöngébb volt, barátságos asztalánál, vendégeivel együtt, mindenkor szívesen látta. S mi történt? legkisebb zúgolódás nélkül folyt köztük vetélkedve a magyar nyelv tanulása úgy, hogy kevés év mulva alig találkozott az öregebbek közül is, ki tótul inkább beszélt volna, mint magyarul. — Jelenleg pedig, jó időtől fogva, mind magyar ajkuak.

Ha tehetősb földesurainknak csak fele követte volna a nagylelkűnek példáját, a nemzetiségi kérdés könnyebb megoldásra számíthatna. — Gróf Szécheny István e tekintetben is örök nevet vivott ki magának.

A nemzetiség alapulásának, tekintve a mult és jelen folyamára, többek véleménye szerint, e három főtényezője: 1) közös religio és erkölcs-érzet; 2) családi összeköttetés, avagy származás és nyelvközösség; 3) az élet mindennemű kellékeinek biztos fődözéserei összetartás és közremunkálás szükségessége, melyből szinte önként foly a szoros politika- s jogkapcsolat, valamint az erkölcsi kötelezettség is. „Tudva van, ezeket olvassuk az „Idők Tanujában,“ hogy a nemzetiségi mozgalmak a magyar korona területén a 48 előtti korszakból veszik származásukat. Már akkor nyilatkáltak azok az irodalomban úgy, mint a politikai és társadalmi téren. Minek egyszerű felemlítése után, azon kérdést vetjük fel jelenleg: ha vajjon a magyar sz. koronához tartozó nemzetiségeknek érdekeik parancsolják-e, hogy irántunk féltékenységet tápláljanak, vagy plane tőlünk elváljanak? világosabban: mit várhatnak a nemzetiségek a magyaroktól?

E tekintetben irányadóul szolgál a nemzetiségi kérdést tárgyaló bizottmány által előterjesztett, s a 61-iki országgyűlés által elfogadott ismeretes törvényjavaslat, mely szerint a magyar korona területén lakó nemzetiségek, u. m.: a magyar, szláv, román, német, szerb, orosz stb. egyenjogú nemzetiségeknek tekintendők, és számukra politikai, vallási és iskolai ügyekben oly jogokat biztosít: hogy mindegyiknek elég tér nyílik önmagát érvényesíteni s kifejteni.

S ha a községi ügykezelésnél, iskolában és törvénykezésnél minden nemzetiség saját nyelvét használhatja; ha az államhivatalok és tisztségek nemzetiségi különség nélkül, egyedül egyéni érdem és képesség szerint, töltenek be.

S ha végre egységi szempontból egyedül a főbb hatóságok, s az országgyűlés számára tartatik fön a magyar nyelv; — akkor a nemzetiségek minden jogos és méltányos kívánalmai kielégítvék *).

Közeliben az összes birodalmi sajtó figyelmét kívárlólag magára vonta „A nemzetiségi kérdés röpirata,” melyet hazánk egyik szellemdús fia báró Eötvös József, irigylendő statustudományyal készített. S mi hát e nemzetiségi eszme vagy érzés, mely határtalan lelkesedéssel felkarolva, napjainkban annyi küzdelemre ad alkalmat? — „A nemzetiségi eszme, feleli maga a nemes báró, nem egyéb, mint azon összetartozásnak tudata, mely nagyszámu emberek között, — multjuk emlékei, jelen helyzetök s mi ezekből foly, érdekeik és érzelmeik közössége által támad. A nyelv- és fajrokonságon kívül a nemzetiségi érzésnek más tényezői is vannak, s a történet és jelenkorunk tapasztalásairól kellene megfeleledkeznünk, ha

*) „Idők Tanuja“ 1865. augusztus 25-én.

elismerni nem akarnók, hogy a mult közös emlékei, s a jelen közös érdekei s reményei, hasonló s néha erősebb érzelmeket idéznek elő az egyes országok különböző nyelven szóló polgárai között.

A hatás, melyet a nemzetiségi kérdés kifejlődésünkre gyakorol, csak az újabb idővel kezdődik; s ha azon viszonyokat tekintjük, melyek a mult század végétől kifejlődtek: nem nehéz ennek okait feltalálni.

Az első ezek között a haladás, melyet e hazában lakó külön ajku népek a civilisatióban tettek, mely szükségkép az ország nem magyar nemzetiségei között is, a nyelv s irodalom művelését vonta maga után.

A második, a szomszédországokban történt nemzeti-ségi mozgalmak, s a faj és nyelvbeli rokonság, melyben hazánk polgárainak egy része ezen országok népeivel áll.

A harmadik a deák nyelvnek a törvényhozás és közigazgatás körében elhagyása.

A negyedik, a politika mezején tett gyors haladás, mely a nemzetiség eszméjének kifejlődésére nálunk közvetlenebb hatást gyakorolt, miután a privilegiált osztályoknak nagyobb része tényleg a magyar nemzetiséghez tartozván, az ellentét, mely politikai vitáink korszakában, az ország nemes és nem-nemes osztályainak érdekei fölött támadt, a nemzetiségi különbségnek érzetét élénkebbé tevő.

Az ötödik végre azon befolyás, melyet democraticus átalakulásunk óta, e hon minden ajku s nemzetiségű lakói a közügyekre nyertek.

Igaz, hibák követték el részünkről és az egyes nemzetiségek részéről: mi védelmünkben, mint ők követeléseikben, többször túlléptünk a határokon, melyeket az ország egységének, s az egyes nemzetiségek szabad kifejlődésének érdeke előnkbe szabtak; és kétségtelen,

hogy ha ezen hibáktól ovakodunk, s azok, kik egyet-értésünkben célzataik akadályát látták, e hibáinkat ügyesen nem használják fel: sok keserüséget és szenvedést kerülhettünk volna ki; de az, hogy a nemzetiségi kérdés elmelőztessék, s egész kifejlődésünkre elhatározó befolyást ne gyakoroljon: nem függött senkinek ildomosságától.

Hazánkban, a nemzetiségi kérdésnek csak oly megoldása célszerű, mely mind a politikai, mind a nyelvi nemzetiség nevében tett méltányos követeléseknek megfelel stb. *)“

Szerintem az alkalmazásban nagyon kényes tárgy marad e kettő még sokáig, s valamint a hitvallásra nézve papiron könnyebben kimondhatni: hogy a bevett vallások egyenlők; mert csak kevés bir a bölcsesség azon szikrájával, melynélfogva voltakép meg tudja különböztetni a politikai és tan-egyenlőséget: úgy a törvények által meghatározott s életbeléptetett nemzetiség iránti surlódás is fel-felébred; mert a méltányosságot és szeretetet nem tudja, vagy nem akarja mindegyik szem előtt tartani. Vannak tárgyak, melyek minél szorosabban meghatározatnak: annál több bajt okoznak.

VII.

Alku-csökönység és békekötések mulékonysága.

E kettő fő aggálya minden korban és mindenhol a népek és nemzeteknek; mert az alku ritkán ment a nyervágy és rászedéstől. Ugyanazért már a közélet cseteiben sem bizzuk örömet az alkudozást akárkire, hanem egész

*) A nemzetiségi kérdés. 1866. Pest.

lehetőségig csak olyanra, kit józan ész, tapasztalás, higadtság, s jó akarattal páros becsület ajánl mások fölött, s ha ez az egyesek viszonyaira áll; mennyivel inkább ott, hol milliók sorsa forog kérdésben. Itt elmondhatjuk bizvást, hogy az előitéletes, elfogult, tudalékos, önző, járatlan, és epés dicsvágyó ritkán lát tisztán és lép biztosan.

Egy idő óta szokás országgyűlés előtt képviselői programokat közrebocsátani, melyekben az illetők saját nézetöket és véleményöket kisebb nagyobb mértékben előadják. Jót vagy rosztat tesznek-e azok, kik ilyféle programok készítésére vállalkoznak? ennek határozott eldöntése hozzánk nem tartozik; annyi azonban igaz, hogy az egymás mellé állított ellenkezők, mindinkább világosabbakká lesznek, s a kedélyeket némileg előkészítik az alkudozásra, kivált ha nem feledik egy hazafinak e fontos szavait:

„Az alkotmány közmegegyezésen alapult szabályos társadalmi életnek saját magából kifejlett kerete, mely vele együtt támad, képződik, tökéletesedik, vagy satnyul, egy szóval vele él és hal; ugyanazért különválva, idegen elemekből készíteni, vagy ha erre képesek nem vagyunk, a nemzet számára tán másoktól kölcsönözni épen sohasem lehet, és mégis hány különben tudós és bölcs ember tévedt el e veszélyes térre! *)“

Vannak eszmék, elvek és dolgok, melyek iránt alkuba vészterhes viharok dacára sem ereszkedhetünk, mivel nemcsak mélyebb elmélet, de hosszasb tapasztalat után is azok visszatükrözésében fejlődik az élet valódi boldogsága. — Nemzeti szabadságról tiszta képzetet úgy formálhatunk magunknak, ha az embernek nem annyira

*) Vezér. 1862. 12. szám.

törvényes, mint erkölcsi characterét veszszük szemügyre; mert az embertől elválhatatlan jogok mértéke nem az, hogy mit tehet az ember, hanem az, hogy mint okos valóságnak, mit kell neki tennie. Az egyenesség és igazság mind az egyesnek, mind az egésznek kötelessége, ezeken nyugszik a polgárnak, és a nemzetnek méltósága. Az igazságnak tehát, nemcsak a tudományos vizsgálatokban, hanem a politikai életben is szabadfolyamatunak kell lenni, s a visszaélés az erre való köteleztetést nem törülheti el. Az igazság megoltalmazza önmagát, mesterterseges védelemre nincs szüksége, s csak ott lehet tartani a hibás tévelygésre való vezetéstől, hol maga az igazság is nyomás alatt van. *)

A békekötések sokasága is mutatja azok rövid tartósságát. II. Fridrik a kérdésre: mikor lehet a békekötéseket megszegni? oly terjedelmes okokat ad, hogy általában csak a nagyobb hatalom és kedvezőbb körülmények időpontjától függ. — Valljuk meg tehát, hogy Európa hatalmasságainak viszonyos állapota, sajátkép csak háboru állapota, és hogy minden némely hatalmasságok közti szerződések inkább mulékony fegyverszünetek, mintsem igazi béke; részint mivel a szerződésekért közönségesen nem mások, mint a kötöfelek állanak jót; részint mivel a szerződők jogai a kötlevelben soha világosau egymástól elválasztva nem voltak. És így a nem egészen eltörölt jogok vagy követelések a hatalmasságok közt, melyek náloknál felebbi birát amugy sem ismernek, csálhatlanul uj háboruk forrásaivá válnak, mihelyt a változott körülmények miatt a követelők uj erőre kaphatnak**).

*) Közhasznu Ismeretek tára. VIII. köt. 1844.

***) Rousseau Extrait. du projet. de paix. perp. T. II.

Mily fönsséggel hirdetének mind a két münsteri és osnabrüchi béke-oklevelek 1648-ki mindszenhó 24. közbékét, igaz barátságot s örök feledést! Azt kellett volna hinni, hogy a legnagyobb vigyázás mindent kimerített a béke örökítésére.

A westphaliai béke szerint mintáztattak csaknem valamennyi utána következők. Többnyire nyílt barátság, valódi hű barátság és szomszédság örök időkre, mint szeghetlen békeszavakon kezdődnek. Olvassuk az 1699-ben kötött karlovici békének, 1714-ben a rastadtinak és badeninek stb. okleveleit; mégis csak mulékonyság és állhatatlanság csiráit foglalák magukban. Jelesen a westphaliai béke oly finomsággal, s annyi vigyázattal dolgoztatott ki, hogy annak az idő minden viharával dacolandó tartósságát lehetett volna remélni; de minél korosb lett, annál bonyolultabbakká váltak értelmezései. Az egyességre lépők többé már nem éltek. — Ha vizsgáljuk a lünevillei békét. Az egyességre lépők itt életben valának; és mégis azon kérdés körül forgott a civódás: vajjon az országnak abban megállapított egészét földiratilag-e, alkotmányilag-e, vagy hogyan kell venni? A kötésre lépett felek hallgattak, míg a rejtélyes csomó egy kardvágással darabokra bomlott.

A nagy békekötések után, nem említve a diplomatia szakadatlan küzdelmeit, közönségesen a tudósok harcai is kezdődnek. Addig irnak azoknak jogszerűségéről, cikkeik értelméről, a hallgató jegyzékekről, a magyarázat törvényességéről, még az új háborunyilatkozvány a tentának szétföcsesenését vérontásra változtatja. Hol akarat van a frigyötörésre, ott legfényesb békekötések is kevéssé vétetnek számba. Hajdan a rhodusiak küldöttei így szólottak a római tanáchoz: „Miért akarjátok a rhodusiakat, kik a háboru alatt csöndesen viselék magukat, és barátaitok,

elleneitké tenni? Ti ugyan azt tartjátok, hogy azért szerencsések hadaitok, mivel igazságosak; de mily cime leend a mi szerencsétlenségünknek? stb.*).

Midőn Gusztáv Károly, svédek királya 1655-ben táborával Lengyelország felé közelített, Prziemszky lengyel követ eléje ily kérdésekkel járulván: Vajjon bosszúból vagy kincsvágyból, vagy hogy magának nagy nevet s hódításokat szerezzen, jött-e Lengyelországba? „Az elsőre, felelé a követ, nem látunk elég okot. Mert micsoda iszonyut vétettek királyaink vagy a köztársaság, hogy ő svédi fölsége eltökélé magában, azért bennünket komoly bosszúval büntetni? Istent hívjuk bizonyáságul, hogy mi ilyesről mitsem tudunk. A megkötött fegyverszünetet mi mindenkor lelkiismeretesen megtartottuk. Midőn a svédek Németországban háborut viseltek, ámbátor államunk virágzásban állott, s mi többszörte ellenök a háboruszövetségbe felszólitattunk; mivel azonban nálunk a hűségre s hitre mindenkor többet tartottak, mintsem az önhaszonra s érdekre; mi nekik soha nyilvánosan ártani nem akaránk. Így tehát tán a gazdaság utáni vágy volna? De mi tudjuk, hogy ilyes bün távol van Fölségedtől. S mit is lehetne egy ily nyomorultan megszaggatott s rongált királyságból kicsikarni? Már nyolc év folyt le, mióta e királyság háborukkal, és pedig legszörnyűbb háborukkal kinoztatik. — Hol van egy tartomány, mely végre ez uton ki nem merítették? A mi gazdagságunk főkép évenkinti termésekben s barmokban áll a mezőn. Ha ez a hadsereg től felemésztetik, akkor a földművelésnek tönkre kell jutnia, többé nem leend semmi adó beszedhető, sőt még tarthatni attól is, hogy mi és Fölséged hadseregei éhen

*) T. Livii Patav. Hist. Libr. XLV. Cap. 22.

halunk meg! — Azt kell tehát gyanítanunk, hogy Fölséged ezt hir, név s hóditásokért teszi. De leghatalmasabb király! minő dicsőség ez reánk oly időben rohanni, mikor mi a legkegyetlenebb ellenségekkel boldogságért s életért harcolunk? Keresse inkább azon dicsőséget, mely nem hiu, s abban áll, hogy idegen jószágot ne kívánjon, s mindenkinek a magáét hagyja meg stb.“ *)

Azonban a szerencse, mely akkor a svéd királynak hízelt, s jeligeje: „Egy királynak hóditónak kell lenni,“ őt ezen előadás iránt süketté tette.

Ugy látszik, ha a politika egyszer meghatározta a háborut; akkor az ürügy igen gyakran felcseréltetik az okkal. A történetekben száz és néhány évtől fogva oly sok békekötés fordult elő, hogy mi most már róluk betűrendben szinte szótárakat birunk. Én tehát megelégszem a „Hörschelmann's Europ. Kriegs- und Friedenslexikon“ két kötetére való utasítással.

VIII.

Sajtó ferde iránya.

Tizenötödik század elején Guttenberg, jobban Guttenberg vagy Gensefleisch János mainzi születésű, a könyvnyomtatás feltalálója. Bámulni lehet méltán e nagyszerű találmánynak gyors előmenetelén, noha azt sem tagadhatni, hogy valamint a nyelv és beszéd: úgy sajtó által is számos visszaélések követtetnek el, melyek orvoslása végett különféle szerekről gondoskodtak az illetők.

Értetik pedig 1847/8-ki 18. teikk szerint a sajtó utoni közlés alatt minden oly közlés, mely vagy szavakban,

*) Schmidt's Geschichte der Deutschen XI. Band.

vagy ábrákban, nyomda, könyomda s metszés által eszköztetik, és a melynek közzététele a példányok akár ingyen kiosztásával, akár eladásával már megkezdődött.

Honunkban nem csekély figyelmet és zajt okozott II-ik József császárnak 1781 elején kibocsátott egyik rendelete. Ő t. i. egész terjedelmökben érezte s méltányolta az emberiség jogait. Miután népei iránti kötelessége lángbetűkkel volt beírva emberszerető szívébe: gyűlölt, megvetett mindent, mi az embereket akár testi, akár szellemileg rabbilincsekbe nyűgözve, vagy szabadságukat szükségtelenül korlátozta. — E gondolkozásmódja ösztönözte őt arra, hogy mindenekelőtt a szellemet szabadítsa fel, s egy új sajtótörvényt hirdessen ki birodalmában. E rendeletben a sajtó főigazgatását egész birodalmában a nagytudományu gr. Cothek tanácsosra bízván, a könyvvizsgálati hivatalokhoz oly utasítást küldetett, mely szerint ezután egyedül a jó erkölcsöket, vallást, s az államot sértő — általában olynemű iratok tiltattak el a sajtótól, melyek csak gunyolnak és rontanak, a tudománynak és államnak pedig semmi hasznára nincsenek, sőt a felvilágosodást sem terjesztik. — Ellenben szabad nyomtatást engedett a kritikának nemcsak irodalmi munkák, szokások, intézetek s intézmények; hanem személyek fölött is, ha mindjárt saját magas személyét illetnék is azok. Egyedül azt kívánta meg, hogy a szerző magát megnevezze, s az által állításáért a felelet-terhet magára vállalja.

Népei azonban még nem voltak arra eléggé elkészülve, mihez járult az is, hogy az új sajtó-rendeletek több részben hiányosak voltak, a könyvvizsgálóknak pedig igen határozatlan szabályok adattak utasításul, minélfogva azok, mi csak kezökbe került, mindent sajtó alá bocsátottak.

A rendelet kihirdetése után nemsokára, kivált Bécs-

ben, féktelen irkadüh mutatkozott, s a napi iratok gombaszaporasággal árasztották el az irodalmat. Ezek némelyike hasznos volt ugyan az élet különféle nemeiben uralkodó előítéleteket, balvéleményeket s visszaéléseket korbácsolván; mások azonban méregként hatottak, még a vallás szent tárgyait, a legtisztább jellemű férfiakat, s magát a fejedelem személyét is méltatlanul s kiméletlenül mardosván. Hazánkban, kivált a püspökök, számtalan szózatot emeltek az írói szabadosság ellen, s korlátozásért ostromlák a fejedelmet. Ennek következtében József császár roszaló nyilatkozatokat küldött a könyvvizsgáló hivatalokhoz, mik azonban ezeket inkább megzavarták. Történt nem ritkán, hogy mit egyik könyvvizsgáló eltiltott, másik azt szabadon bocsátotta. Növelte a bajt az is, hogy a könyvvizsgáló hivatalnak hatósága nem lévén, a sajtó miatti panaszok rendes törvényszékek eleibe kerültek, melyek számos esetekben kellő tárgyismerettel nem bírván, gyakortább igen méltánytalan ítéletet mondtak az írókra.

S így az, mi műveltebb közönségben aranygyümölcsöket teremhetett volna, a szükséges előkészület s ovatosság hiányában zavart s elégtelenséget szült *).

Midőn az emberi szeretet és felvilágosodás hatályos emeltyűit pártolandóknak nyilvánítjuk, egyszersmint azoknak is igazságot kell szolgáltatnunk, kik állítják: hogy a sajtó fölötti éber örökösnek szükségessége az emberi korlátolt természet mivoltán, s a rend fentartásának követelményén alapszik. Ugyanazért

1847/8-iki országgyűlés alatt sajtó-törvény is alkotott, melynek I. fejezetében bizonyos sajtóvétségek majd fogság-, majd pénzbírsággal toroltnak meg. — II. feje-

*) A magyarok története. H. M. 1846.

zetében szó van a birói eljárásról, mely az alakítandó eskütt-biroságok által eszközöltessék. — III-ban az időszi lapok mily föltétek alatt adathatnak ki. — IV-ben végre miként állittathatnak fel a nyomdák és könyvárusság, e tekintetben mily büntetés alá esik a törvény áthágása.

Az idő és gyakorlat immár mutatja, hogy a lőpor nem rombolhat annyit, mint a gonoszul s visszásan használt sajtó. — Mit rejt e részről méhében a jövő, nem tudhatni; de azt a sajtó irányában, csekély véleményem szerint, önjavunkra ohajtandónak látnám: 1) hogy a mi az egész emberi társaság, sőt nemzet előtt is szent és sérthetetlen: az szent maradjon a sajtó előtt is; 2) valahányan sajtó uton működni vágnak: mindannyinak egyéni véleménye alá legyen rendelve a közrend és boldogságnak; 3) a sajtótól távol legyen az ámitás, bujtogatás és megvesztegetés; 4) a megtámadó, pártszinezet nélkül, békével tőrje mindenkor s mindenütt a védelem szavait, és pedig ott is, a honnan a támadás intéztetett.

IX.

Tan-elv és terv, valamint tanodaszervezet hullámozása.

Az ember minden időben s minden éghajlat alatt oly különféle szellemi és anyagi tehetségekkel felruházott lény e földön, hogy szinte ösztönszerűleg vágy elmélkedni, kutatni, tudni, s a jobb életre ohajtandó képességet magának megszerezni, egyszóval: tanulni, tökéletesedni.

Mint mindenben, ugy itt sem hiányzik az utmutató, kezdet és haladás. Isten után a lángész, szükség, inségek

s kitünőbbek rokonkeblü törekvései által csakhamar létesültek intézetek, melyekben hosszú évek során ereink, saját rendeltetésök szerint, a kor s fenforgó körülményekhez képest fejlesztetnek, műveltetnek s erősödnek. Ilynemü menedékhelyek már régóta iskoláknak avagy tanodáknak szoktak neveztetni. Ezek összhangu elmélet és tapasztalásnál fogva, általában úgy látszanak legcélszerűbbeknek, midőn az egész embert pártfogolják, s annak lelki és testi tehetségeit akkép művelik, hogy mint önmagára, mint másokra nézve, alkalmas és hasznos tagjává váljék a halandók társulatának. Feladat, tárgy, cél, érdek, rendszer, kormánynezet, cselvetés, gyámkodás, szabadosság, vallás, nyelv, népfaj és nemzetiség tekintetben, sok jó- és balviszonyokon mentek a tanodák keresztül, míg azon állapotra is jutottak, melyben mai nap vannak. Ismeretesekek előttünk a kisedővdák, al- és fő-, népelemi-, normál-, reál-, ipar-, mű-, kereskedelmi, gazdasági-, ének- és zene-tanodák, gymnasiumok, lyceumok, akademiák és egyetemek. Az ujabban felkarolt, s itt-ott már törvény által is kimondott, tanszabadság kifolyásául tekintendő a közös iskolák ohaja, mely napról-napra sűrűbb véd- s ellenvitatkozásokat idéz elő. A kik pártólólág szólalnak fel, nagy előnyöket látnak bennök a jelen tanodák nehéz bilincseinek széttörésére, illetéktelen tekintélyek befolyásának gátlására, kegyencek és pedansok mellözésére, öntehetőség ébresztésére, felekezetiesség megszüntetésére, kívánatos verseny s általános műveltség előmozdítására. Mások ellenben a divatszerű tanszabadságot, és közös tanodát úgy tekintik, mint a kezdett házi nevelésnek mostoha zsiбbasztását, valláserkölesi közöny hatalmas emeltyűjét, irigység és boszuval páros vetély növel-déjét, pártszítás és költség szaporítását a közönség rová-

sára, a multnak álarcos boncolását, jelennek kalandos vásározását, a jövőnek pedig kopár sivatagját — szóval, mintegy alattomos göggel, terhes tanodai zsarnokságot, mely a szükséges felügyelést csak súlyosbitaná.

Céltévesztés volna s kelletinél hosszabbra nyulnék itt mindazon fellengősbnél-fellengősebb elveket, nézeteket és rendszereket megismertetni akarni, melyek már a tudományok láthatárán feltűnedezték, s többnyire várakozásnál hamarább lenyugodtak. Annyi azonban tagadhatatlan, hogy a kereszténységgel általában s mindenütt szép virágzásnak indultak a tanodák. A k. egyház méltán igényel magának isteni jogot azok irányában; mert neki mondatott: Menjete az egész világra, és tanítsatok minden nemzeteket. Ő magát ezért másoknál felelősbnek is érzi, főkép a kisdedek oktatására nézve, a nélkül azonban, hogy akár egyes családok, akár polgárzat és államok jogát mellőzni vagy semmisíteni akarná, sőt egész kitelhetőségig sürgeti, hogy ezek is tegyék meg részökről a teendőket; historiai jog pedig mellette harcol annyiból, mivel tények nyomán, napfénynél világosabban bebizonyul, hogy az emberi nemnek növelését s kiképzését mindenkor szíven hordozta, oly mértékben, hogy Raumer, időnk híres történésze, VI. könyvének 428. lapján nem kétkedett nyilvánítani: „Das Verdienst der Gründung und Erhaltung der Schule gebührt fast ausschliesslich der Geistlichkeit“ (a tanodák alapítása és fentartása majd kirekesztőleg a papság érdeme). Honi hírlapjaink egyik jelesbike a magyar k. clerusról ezeket jegyzi meg: Mindig a nemzet élén állott tiszta önzetlen hazafiságból. Az ősi alkotmány védelmezésében senkinél hátrább nem állt. — — Az idők haladásának soha ellene nem szegült, és soha nem akarta előjogait a nemzet kárára fentartani. Legdúsabban alapított iskolákat, nagy össze-

geket fordított a nemzeti művelődés emelésére, és a fel-törekvő magyar irodalom gyámolát találta benne *).

Ama jeles férfiak, kik az „Egyházi rend érdemeit“ fáradalmas buvárkodással egybegyűjtötték, tiszta forrá-sokból untig elég adatokkal kimutatták, mi történt általa a tan és nevelés körül Árpád, vegyes, és Austria időszak-ban, és hogy a közben-közben támadt véres, sőt barbár harcok s háboruk sem rombolhattak annyit, mennyit a k. egyháziaknak a tanodák körüli nagylelkű buzgalmok épített. Folytonos haza s emberszeretetők, mint az arany a tűzben, még inkább fényesebb lön a tömérdek ösztön-díjak, újabb tanodák, intézetek, növeldek, és képezdek állítása által.

A XVI-ik századbéli hitújítás (1861-iki „Tanodai Lapokban“ közlött saját dolgozatom szerint,) forrongó ele-mekkel összekötötte, merészebben kezdvén ostromolni a kath. fényes hierarchia tekintélyét, az egyházi élet külön rétegeiben csakhamar gyúanyaggá vált; tüzsikráit a tudománnyok mezején is szétszórta. — Nem szándokom a lefolyt idők rémséges eseményeit ezuttal visszaidézni, vagy a már jobbadán behegedt sebeket újra felszaggatni; annyi azonban bizonyos, hogy azóta hazánk tudományos mezején, a világi elem s földi érdek, mindinkább lábra kapni kez-dett; békésb idők derültével, a mélyen buvárkodó lélek, nem csupán a papi köntösök alatt mutatkozott, sőt mi több, némely fejedelmek részint hallgatag, részint nyil-vános hozzájárultok miatt, utóbb e téren a kath. hierarchia ugyszólván saját főszerepéről lassankint leszorított. — Megszülemllett végre az 1848: 18. és 20. tc.

---

*) „Pesti Napló“ 1862.

Alig találkozik, ki el nem ismerné, hogy a nemzet, haza és polgárisodás helyes fogalma, már magában hordozza azon elvitázhatlan jogot, melynél fogva mindegyik állam, kiskoru ugy, mint nagykoru tagjainak célszerű pályájokról gondoskodhatik, sőt gondoskodni tartozik. — Ha majd egyszer üt az óra, s komolyabb szándokkal kerül országgyűlési szőnyegre a tanítás és nevelés ügye: meg vagyok győződve, hogy a futtában kimondott oktatási és tanulási szabadság, a tökéletes vallási egyenlőség és viszonyosság elvei mellé, a törvényhozó hatalom nem annyira mostoháskodó divat-elméleti s idegen, mint inkább honos, életrevaló, bölcs, s mindenkinek a magáét hiven körülvonalozó szabályokat állítand fel, melyeket ily kényes és nagy horderejű ügyben, mint vallástanítás és nevelés, csak várva várhatni.

Addig is szem előtt tartva jelesen az elemi néptanodákat, felhozatnak itt néhány jószándoku kívánalmak:

a) Üdvös felvirulását és szilárd tartósságát, nemzetünk a kereszténységnek köszönnén, misem méltányosabb, mint elv gyanánt kimondani, hogy a tanítás és nevelés ügyében mindenkinek törekvéseit annak jótékony szelleme lengje át. Ha van politika jeligénk „rólunk semmit nélkülünk,” legyen a keresztény magyarnak e nemes emberesedést nemző másod jelszava is: „Vele (a kereszténységgel) mindent, ellene semmit.”

Nincs tudom ez inyökre századunk több hőseinek, kik egy-két szabadabb szellemü philosophus után, a keresztény hitvallás tökélyesbithetését is nemcsak lehetségesnek, sőt szükségesnek vitatván, általában a vallások egyenlőségét sürgetik, vagy jobban mondva, vallásközöny mellett harcolnak, kik tudományok gőzében szinte csalhatatlan bírószéket állítanak fel, mely előtt fejet hajtsanak az em-

beriségnek dicsőségben szendergő minden kormányzói, törvényhozói és tudósai; de előttem mind e mellett nagy tekintély marad örökké lirini Vince, az V. keresztény századbéli bölcs atyának, ama fontos intelme, mely különbséget tesz a tárgy és egyéniség, a keresztény hittan és tanuló közt. „Ha (egy jeles angol után) a kereszténység nem csupán pusztá szó és nevezet, ha az valami hasonló, sőt egyenlő az igazsággal, melynek áldott fényénél mi, ötet magasb eredete miatt, alapítójának az emberiségre arányzott fölséges szándokai, s leginkább a szerint fontolgatjuk, miként gondoskodott terjesztéséről s haladásáról: akkor egy következés ellenállhatatlan. És ez az: hogy azon nagy igazságoknak, melyek a keresztény rendszer vagy intézmény sarkszabályait, azaz: az isteni közbenjáró s általa megváltott világ közt fekvő kölcsönös helyzeteket teszik, az elmúlt szinte, mint a jövő állásaira nézve, világosan s tökéletesen kellett már kezdetben felállíttatniok, ha valaha, mint kijelentés ismeretesek valának. Azt gondolni, hogy a kérdéses igazságok, a kereszténység első terjesztőivel, Istentől oly homályosan s hiányosan közöltettek volna, hogy azokat ezek vagy egészen balra magyarázták, vagy épen nem értették: isteni kijelentés fölvétele mellett oly nagy felfordultság, miszerint minden iránta teendő vizsgálat és cáf idővesztés volna. Ha pedig azt akarnók föltenni, hogy vallásunknak első hirdetői azok eleibe, kiket Jézus hitében oktattak, egészen más képzelmekeket és fogalmakat terjesztettek, mint a milyekkel ők maguk birtak: ez annyi volna, mint őket alávaló csalásról, álnok cinkosságról vádolni; a mire szent, állhatatos s páratlan őszinte együgyűséggel, tiszta szeretettel és fedhetetlen jámborsággal, hallatlan áldozatok mellett, minden mesterkélés nélkül jeleskedő characterökben ekkorig

még a felfegyverkezett legellenségesebb szem sem találhatott alapos okot.“ *)

Bár márig szomorú tapasztalásunk ne erősítene, miket t. Kállay Ferenc, m. t. társaság tagja az 1834-ki „Tudománytár“ II. köt. 135. lapján, egy nevezetes író-poeta és philosophus után, ki hivatalos állásánál fogva jól ismerte a nép osztályait, közöl: „Megértük az időt, melyben a régi, tiszteletreméltó formák megváltoztatása által, melyek alatt a köznép hozzászokva volt a szent dolgok látásához, értelmi fogatai összezavartattak, hiedelme megrázott, s ez által az egyenlő súlyirányt is lelke bensőjében elvesztette; mikor azután a formák változhatóságától magának a dolognak történetes létire, s ebből viszont a dolognak szükségtelenségére huzott következményt, s így tisztelete hidegvérüséggé, majd hidegvérüsege a dolog fel sem vevésévé váltak; mely állapot, tekintve azt, hogy a durva és műveletlen sokaság közt, semmi erkölcsi ellensúlyra nem akadhatni, annak további nyugalma és erényére szükségkép veszélyes következtetéseket hozott.“

b) Megyei különös felügyelők rendelése, kivált megyeházákban, megyebizottmány vagy gyűlés által, mely egyes vallású tagokkal bir, egyedül a katolikusok számára, véleményem szerint fölösleg. Mindegyik bevett valásbeli birjon saját körében s nemében az életére megkivántató teljes jogokkal. Ez a polgári szabadság egyik őszinte értelme. Tapasztalásból állithatom, hogy egy kellőn kiképzett **) buzgó lelkipásztor oldala mellett a helyben

---

*) Hugh James Rose beszédei. Ismét: Kurze Betrachtungen über die Kirche, über die Offenbarung sth. von Johann Babor.

**) Itt jól megakarok értetni. — Midőn a lelkipásztort szeretném jövőben is tanigazgatónak vagy kerületi tanfelügyelőnek hagyatni: egyszerűságot kívánok s elengedhetlen feltételül tűzöm ki, miszerint a pap-

tartózkodó példás életü, s közbizalommal választott világi tanfelügyelő, az iskola ügynek virágzására igen jó szolgálatot tehet, minden bizonynyal sokkal többet, mint más idegen, csak ritkán és sebtiben látható felügyelő ur. Ne tiltsuk el a községeket, jelen képviselőlet korában, a részvétől oly tárgyra nézve, mely őket egyenesen érdeкли. Tehát soha se legyen önkormányzási, szabadnyilatkozati, s rendelkezési joguk még ott sem, hol róluk és saját terheikről van a szó. Ne érleljük meg a népet annak belátására, mi az ő főkincse és haszna?

növendékek intézeteikben, kivétel nélkül az egyházmegye minden szükségleteinek, tehát különösen az elemi néptanodák igazgató- és hitelemző tisztének, célszerű ellátására is elegendőkép képesíttessenek. Miként válhat, kérdem, abból alkalmas hitelemző tanár, ki azon híveknek, kik közé tétetett, még nyelvét sem érti, annál kevesbé beszélni tud rajta? Véleményem szerint tehát erre nézve óhajtandó volna: miszerint a papnövendékek intézeteikben, a theologia hallgatása mellett, azon nyelvekben is jártasságot szerezzenek maguknak, melyek az illető egyházmegyékben divatoznak. Mikép fog az minden theologicus ismeretei mellett, tökéletes tanigazgató vagy tanfelügyelő lenni, kinek oly rossz írása van, hogy a tanoncoknak legalább fele helyesebben ír? Nem lehetne tehát a papnövendékek írására is egy kis figyelmet fordítani, vagy őket arra, hogy azt javítsák, szorítani? — Hogyan lesz abból szakértő tanigazgató, ki előtt ismeretlen a tanrendszer, mindennemű tanirodalmi közlöny? ki egy régi kopott paedagógiának néhány elméleti cikkeit, s ezeket is csupán futtában, minden érdek nélkül hallgatta, az eszmecsérék nyilvános küzdeletén, jeles szakértők által készített módszertanból, pedig keveset vagy mitsem tud? Nem volna-e tehát tanácsos a theologia mellett a papnövendékeket ilyfélék megismerésére, kedvelésére s megtanulására is szoktatni? Azt mondja tán valaki: nincs erre idő; de szerintem, ki egykor szinte növendék voltam, jut arra elég idő s alkalom, csak a tanulmányok célszerű beosztása és szilárd akarat ne hiányozzék! csak a szünnapokat hazánk ily szép reményü s jobb tehetséggel bíró fiaik kelletén túl munkátlan henyelésben ne töltsék! Ha célt akarunk érní: használnunk kell az eszközöket is.

c) Kár ily életbevágó tárgyról csupán általánosságban elmélkedni, szobatudós gondolatokkal bibelődni, ide s tova rajongni; ideje volna már, különösen az élet-főszükségeire, s a nép financiájára figyelve, higgadt határozottsággal s minél részletesebben kijelölni: mi tanítas-sék? hogyan? mily vezérkönyvekből *)? s kinek-kinek meddig terjed műköre? kétségen túl szoros felelőség terhe alatt, mely menthetlenül érje az illetőket elsőtől utolsóig. Mária Theresiának kormánya e részben korszakot alkotott. 1770-ben kiadott rendelete valóságos áldást hozott az országra, mely által a falvakban elemi tanodákat állítottatott, s azok költségeiben a püspököket és földesurakat is részvételre szólította, bölcsen jegyezvén meg, hogy a földműves ifjuság neveléséből származó hasznokban, a földesurak is részesülnek. A következő évben ismét a felsőbb tudományok könnyebb megszerezhetésére nyújtott több módot a gondos királyné. 1777-ben végre azzal fejezte be a tanodák és nevelés körül erélyes anyai intézkedéseit, hogy jeles és tapasztalt férfiak által, az egész ország számára új nevelési s tanulmányi rendszert dolgoztatott ki. Ezeket s a később kibocsátott kegyelmes rendelvényeket jól megfontolva, csak olvasni kellene; bizonyára az ujitási vizsketeg által koholt, nem egyszer nemzetiség háttérbe nyomásával kivihetetlen felcsigázott tervezetek mellett, elmondanók magunkban, miszerint a sikertigérő tanodákra nézve az utóbbiakban még több kellék hiányzik, mint amazokban. Igen: tanítói képesség, rátermettség s illő ellátás, jó igyekezet, akarat s áldozatkészség, az illető közönség valódi érdekei, moral emeltyük s fiatal erők okos számbavétele, kegyeletek dajkálása tesz ebben mindent.

*) Ezzel koránsem állittatik, hogy örökké ugyanazon könyvek maradjanak.

d) Népelemi tanodákban a tan- és nevelésügynek főfeladata: a valláserkölcsei — szorosán tudományi avagy szellemi — anyagi és fegyelmi állásuk mibenléte s emelése. Hogy a valláserkölcsei az illető lelkipásztorok s azok törvényismerte előljáróik vezérlése alatt maradjon, ez nem egyéb, mint igazság. A tudományos oktatást illetőleg, szabad legyen kinek-kinek ott, és úgy, a hol s mikép nyilatkozni illő s leggyümölcsözőbb; a haladást és jobbat ki sem gátolhatja. — Az anyagot egészen a világiak kezelnék, kétségkül egyetértőleg a helybeli igazgató és kerületi felügyelővel. Anyagi alatt értjük pedig nevezetesen: a tanoda-épületet, a tanítók fizetését és ennek pontos kiszolgáltatását, a tanítók szaporítását, s ha többen hivataltokat viselnének, azoknak — a körülményekhez képest — lehető elválasztását, faiskolák felállítását és méhtenyésztést, szegényebb tanoncok ruházattal ellátását s könyveik megszerzését, végre az iskolabajárási kötelesség fenntartását.

A fegyelminek I. cikke hozná magával: miszerint mindegyik életrevaló gyermek 6. évtől egész 12-ig hétköznapi iskolába köteles járni. II. Hogy a tanodai éven át, kivéve a szokásos szünnapokat, folyton tartassék oktatás. Mégis tekintetbe vévén a nép szükségzeit, kivált oly vidékeken, hol a mezei-, kerti- és szőlőmunkák nagyobb mértékben üzetnek; a helybeli igazgató és világi felügyelő közbenjöttével, a fenforgó foglalkozásokhoz képest, nyáron is engedhető szünnidő. III. Ha mindannak dacára, hogy a tanoncok szülőik jelenlétében, mind a tanodában, mind az egyházban szószékről is, annak idején figyelmeztettek az iskolabajárássra, történnék, hogy valamelyik elegendő ok nélkül tanodába nem járna, a bekövetkezett világos hanyagságért pénzbüntetés szabandó.

Ugy értvén azonban a birságot, hogy ez mind a tanoda javára forditassék. IV. Iskolaév kezdetének közeledtekor a tanodaköteleseket az illető tanító köteles összeírni, mely névjegyzéket a helybeli igazgató és világi felügyelő ellenjegyezze. V. Az iskolajárásról napló vezetessék mind-egyik tanító által, mely naplónak értéke s becse az illetők által gyámolitassék.

e) Magyarorszáiban többek érdekében feküdvén, nem csupán a magyar nyelvnek, de más, honunkban divatozó nyelvek, tudása is; azon kellene lennünk, hogy legalább a betűző és olvasó-könyveink szövege, a midőn felnyittatnak, régi szerkezet szerint, egyik oldalon mindenütt magyar, másik oldalon pedig német, tót, szerb, oláh vagy más nyelven legyenek, a mikép t. i. a vidéken lakók ajka kívánja.

1853-ban különösen a vasárnapi tanodák, avagy ismétlő tanodák is, több gonddal karoltattak fel, mint azelőtt valaha. Sajnos, hogy eddigelő a gyakorlatra nézve célszerűbb irányt nem kaphattak. A „Tanodai Lapok“ban 1864-iki marcius hó 31-én 13. sz. alatt igénytelen practicus ohajaim közöltettek, melyek közül első volna, hogy a városi és vidéki ismétlő tanodák közt idő, tantárgyak és kezelésre nézve különbség alapitassék meg általában, azért leginkább, mert kivált nagyobb városokban igazgatók és tanítók többen lévén, idő s tantárgyak felosztásában szorultságtól nem tarthatni annyira, mint vidékeken.

Második: szorosabban határozassék meg, hogy a vasárnapi vagy ismétlő tanodákba való járás, három évi folyamu, névszerint a betöltött 12 évtől kezdve 15-ig bezárólag; mivel itt-ott azon visszaélés mutatkozik, hogy főkép leánynövendékek már 11, sőt néha 10 éves korukban

kezdenek a vasárnapi tanodákba járni, csakhogy a kötelezettség alól annál hamarább felszabaduljanak, s a rájuk nézve oly veszélyes korcsmai dombérozást minélelőbb megkezdhessék.

Harmadik: az órák meghatározása, mi véleményem szerint, vidéken legalkalmasb lenne a délutáni félkettőtől háromig úgy, hogy már egy órakor harangjel adatnék a toronyból. Ez időszakot azért vélem legalkalmasbna, mert ekkor már az étkezésnek s ezt követő foglalkozásoknak jobbadán mindenütt vége, a három órakor tartandó déleesti templomszolgálat után pedig, még elég idő marad a pihenésre, mielőtt szokott foglalkozásaik kezdődnének.

Ne gyedik: az évenkint egyszeri próbatét junius hó elején, minél nagyobb ünnepélylyel. Utána pedig szünnapok, valamint szüretkor is a bekövetkező sűrűbb foglalkozások miatt.

Ötödik: Lejárnván a három évi tanfolyam, utolsó próbatét után, mindegyik vasárnapi tanonc, kivétel nélkül tanbizonyítványt kapjon. Nem mondhatni ki, mily könnyelműséggel viseltetik a földművesek és kapások fiatal-sága a vasárnapi tanodák irányában ép azért; mert ők nem köteleztetnek, mint a kézművesek tanoncai, bizonyítványt felmutatni. Be lehetne ugyan e szokást hozni a helybeli előljáróság által is; de ekkor nem volna tán előttük eléggé fontos és kötelező.

Hatodik: Az illető tanítóknak, az egyházi s világi hatóság közbenjárása mellett, e tekintetben meghatározandó egyenlő díjazásuk legyen biztosítva, egyszer mindenkorra mindenféle ármány ellen.

Hetedik: A tanügy vezetésével megbizott szakértők befolyásával, mindenütt egyenlő tárgyak jelöltet-

nének ki s adatnának elő, kétségkívül korosabbakhoz illő módon.

Nyolcadik: Föltéve, hogy a vasárnapi tanodák három évi folyamuk, csak minden harminadik vasárnap tartatnék vallásoktatás. Egyébiránt az évenként egyenlőn fölveendő vallástárgyakat, határoznák meg az illető vallások főnökei vagy ezek megbízottjai stb.

Kilencedik: Bár az oktatók és tanulók könnyebbségeül, mielőbb készítenék egy alkalmas népszerű vezérkézikönyv, mely egyszersmint olvasmánykönyvül is szolgálna. Ezen vezérkönyvet három részre szeretném osztatni, s mindegyik részt külön kötetni. Így nemcsak olcsóbban lenne kapható, de egy évig könnyebben tartatnék épességben is stb.

Tizedik: A vasárnapi, valamint a köznapi tanodák járása, a lehető legnagyobb sanctióval erősítenék meg legfelsőbb helyről. Ha Svédországnak X. Károly óta törvénye van, melynek erejénél fogva egy legény sem házasodhatik meg, egy leány sem mehet férjhez, ki a vallás, olvasás, irás és számtanban tökéletes oktatást nem nyert; nálunk is behozható volna, hogy a tanítást szükségülő növendékek 6. évtől—12-ig, a köznapi tanodák 12-től pedig 15-ig bezárólag, a vasárnapi vagy ismétlő tanodákba jární fölmenthetlenül kötelesek. Mulasztás esetében szigorú büntetés érje a szülőket és inasok mestereit, a helybeli előljárással egyetemben.

Néhány évtized óta, főleg francia és német területen, a keresztényellenes erőlködésnek egy bizonyos neme ragálykép nyilvánul, mely a tanodákat általában a kath. egyháztól örömet elszakítaná, avagy miként mondogatják, az egyház gyámkodása s gondviselése alól felszabadítani óhajtná. Holland és Amerika példája által felbáto-

rodva, és a modern polgárisodás eszméitől elragadtatva, már nem egy francia s német író kelt ki a sikra, különféle ürügy alatt hadonázók, a tanodáknak állítólag jelen silány helyzete ellen*).

Egyik fontosabb vádjokat az egyháziak és tanítók közti éles surlódásban helyezik, mely véleményök szerint onnan származnék; mivel az egyháziakban hiányzik a tanítói képesség, kellő belátás és türelem. Sajnos tünevény! mondják, midőn a tudatlan és szenvedélyes önkényhez szokott egyén uralkodik, a különben nyomorral küzdő s finoman kiképezett néptanítón, eloltani akarván benne az üdvös szabadság utolsó szikráját is. Innen van, hogy az egyháziak és tanítók közt egymás ellenében majdnem folyvást panasz hallatszik. Mindez végre oda mutat, hogy a tanügy jelen állapota sinlődő beteges; orvos kell neki.

Azok közül lévén, kiknek nem egyrésről alkalom jutott, hosszabb éveken át, a tanügy körül tapasztalást szerezhetni, távrolról sem akarom tagadni, hogy ilyféle panaszok föl nem merülnének az életben; találkoznak itt-ott egyháziak, kik bár nagyobb hévvel viseltetnének a tanodák iránt, és több kellékekkel birnának az iskolák vezetésében! mit többnyire az ő bárgyuságok-, renyhességök-, gyöngébb talentumok- s hiányos növeltetésöknek tulajdonithatni. De vagynak ám néptanítók is, kik, fölöttébb szánandó gyarlóságuknál fogva, tán mindenre inkább, csak oktatásra nem alkalmasak, hivatásukat készakarva feledik, csekély tudományukat túlbecsülik, rend, pontosság s dolog nekik nem izlik, gögös elbizottak, mindennemű alárendeltség szemekben száalka, elviselhetetlen járom és gyalázatos lealacsonyítás, többenél-többet ohajtanak; mert szük-

---

*) Kirchen-Lexikon v. Wetzer és Welte. 1852. (Schule.)

ségeiket önmagok szaporítják, gondolataik s kívánataik határnélküliek.

Bautzen különösen azzal törekszik a néptanítók irányában rokonszenvet költeni, mert ők eddig nem mások, mint az egyházi tanfelügyelők valóságos napszamosai, polgári nullák, az emberektől megvetett férgek és amphibiumok, kik majd az egyház szentelt viztartóján, majd a világkegyeltség száraz földén tengődni kényszerülnek. Mindenki már messziről megismerheti a néptanítót görbült járásáról, s félékeny magatartásáról. Elvesztik nyomorultak egészen öntehetségöket, csuszók-mászókká válnak, jellemtelen gépek módjára működnek, s az egyháziaknak mereven örei, kapusai, kéjszemély-vadászói, csizmatisztítói, levél-, köpeny-, lámpahordói, a község zúgainak pedig seprői.

A becsületes magyar ember ilyfélére azt szokja felelni: már a mi sok, a sok. Mintha az említett fürkésző, távol vadonból, maga eleibe egy nyomorult különc-tanítót hajtattott volna föl, fényképezés végett, hogy aztán fogyasztásait nagyító-üvegen mutogathassa a publikumnak. Vannak emberek, kik mámoros állapotukban azt akarják másokkal elhiteitni, a mit önmagok sem hisznek. Ha a vak szenvedélyektől néha el is ragadtatunk, mint a szélvészről felzúdult tenger; de csillapodás perceiben a józanság követelményeinek is helyt kell adnunk. Ez a valódi felvilágosodás egyik feladata. Hála az égnek! igen számos egyháziakat s néptanítókat ismerünk honunkban, kik Isten dicsőségére, s emberiség javára, egymás iránt a legnagyobb békében és tiszteletben élnek. Nálunk a tanítók inkább boldogoknak érzik magukat, mert felügyelőik tudományos férfiak, kik segélyökre lehetnek, és érdemeiket méltányolni is tudják. Nincsenek a tanodák előljárói törvény

és szabály nélkül, hogy kénykedvők szerint járhatnának el, vagy akárkit is ok nélkül busithatnának. Az egyháznak gondviselése alatt nem azért állanak a tanodák, hogy uralkodjék fölöttük, hanem hogy azokat embertársai javára kormányozza, vezérelje és fentartsa.

Ily méltatlan faggatások közt nem csoda, ha a kath. egyház, melynek hivatásos tisztjei teljesítése végett, szabadságra van szüksége, magát gyáván lenyügözni nem hagyja — nem csoda, ha a valódi katolikusok, hitök elveit úgy, mint egyházuk saját tanitmányit, hűn vallván, ugyanazokat a fiatal szivekbe is tisztán csöpögtetni ohajtják.

A főlebbi kötetmet, a hajdan drága gyöngyeit, a kegyelet érzelmeit, s a haza szent oltárára vitt nemeskeblű áldozatokat, csak a szeszélyes erőszak nem tudja volta-kép becsülni.

Igazán magasztos lélekkel mondá Broglie herceg: „Az egyháznak a modern társadalomra annak kell lenni, a mi a hit az észre nézve: nem ellenség, mely ellene harcol, hanem tekintély, mely azt szabályozza. A modern társadalom alkotó elveinek, a vallás igazságaiban, nem ellenmondást kell találniok, mely azokat kárhóztatja, hanem kiegészítést, mely azokat bevégzi, féknek, mely visszatartja *).“

X.

Testvériség, szabadság és egyenlőség csábhangjai.

Bolygó csillagokként kísérik kezdet óta földünket eme magasztos égi eszmék, mintha az egész világ folyama

*) A szeptember 15-iki Conventio és december 8-iki Encyclica. 69. l.

alatt csupán rajtok, mint földi jobblétünk tengelyén, vágynék nyugodni az emberiség. Van kétségkívül saját valódi jelentések és értelmök — van üdvös és áldásdús erejük is; de a halandói bölcsészetnek homályfödte távcsöve nem bírja őket tisztán valósítani. Csalódás jobbról-balról. Itt is, ott is nagy hiány van. Mily különbözők e tekintetben a nézetek, s hány vészterhes bonyodalmak merültek fel már e miatt; a történelem folyton tanusítja. Nem szükség az őszhajtant idéznünk, ezt vagy ama népet, nemzetiség-, nyelv- és vallás-gyűlöletből rostálgatnunk; a tapasztalat városokban úgy, mint falvakban, közelebbről is untig mutatja, hogy a testvériség helyét többnyire vak irigység, kegyetlen civódás, önző verseny, részint ravasz, részint elkeseredett szakadás; — a szabadságot oktalan divatmajmolás, üres biztatás, merész szabadosság, duló féktelenség és iszonyu vérengzés — az egyenlőséget pedig alacsony haszonlesés, kegyvadászat, szerencse, fény, születés, rangkór, pénz és kegyenckedés foglalják el. Ugy látszik, nem ritkán szinte készakarva teremtetnek elő a bajos körülmények.

Tizennyolc századnál már régebben hallotta ugyan az emberi-nem, miként szólott egy rendkívüli származásu tanító, a kereszténység isteni alapítója. Ő egyebek közt világos és könnyen megfogható szavakban fejezte ki a testvériség, szabadság és egyenlőség fölséges eszméit: „Szeressed felebarátodat, mint tennenmagadat.“ — A mit te kívánsz, hogy mások tegyenek neked, viszont tedd te is azt másoknak, a mit pedig nem kívánsz magadnak, ne tedd azt másoknak, példázatban előadván, hogy minden ember kor-, nem-, hon-, nyelv- és valláskülönbség nélkül felebarátunk. — Minden a ki bünt cselekszik, szolgálja a bűnnek. — A Teremtő előtt nincs személyválogatás; az

örök igazság kinek kinek érdeme szerint megfizet. Halottátok, mily szózat hangzott egykor fölebből: „Ne orozz, még ne is kivánd igaztalanul másét stb.“ De a fortélyos okoskodás e szükséges s jótékony eredményü szabályok életbeléptetését azzal gyöngíté, mivel dicsekvé emlegeti, hogy ő csak erkölcsi tanító volt, országa, saját vallomása szerint, nem e világból való. Igen, de önszavai szerint azért is jelent meg köztünk, hogy a világra fényt áraszson, megvilágosítsa a sötétséget, s bennünket kivétel nélkül boldogítson. Mindennek dacára már akkor agyarkodtak reá sokan, sőt agyarkodnak máig; mert nem tetszik, hogy a tudomány-hiúságot szigorú önismerettel, a bársony pamlagot nemes önmegtágadással, mammont szeretetelli kereskedéssel, a gögöt szerény alázattal, a bajos mulandóságot pedig egy jobb jövőnek reményével mérsékli. Pedig volna-e ezekben valami el nem fogadható, ha időnk egy szarvashibában nem sinlődnék, mely miatt a régibb kor legszentebb hagyományait is fitymálva, csupán önézeteinek tömjénezget? Vagy nem mondatott ki már a pogányoknál, Cicero az ünnepelt haza atyja által: „legroszabb köztársaság és polgárzat az, hol kinek-kinek a magáét birni nem szabad.“ Érthetőleg ir hasonlón Cobbet Vilmos angol és protestans: „A szabadság nem csupán üres hang, nem csupán elvont képzet, s nem oly dolog, melyet senki sem érezhet. — Az a mi tulajdon vagyónunk tökéletes és nyugalmas élésében áll. Ha ezzel nem birsz, ha ez iránt elegendő bátorságban nem vagy; hívhatod magadat, a minek akarod, de csak rabszolga vagy“ *).

Franciáknál, nevezetesen az imént múlt XVIII. században, titkos társulat alakult, melynek törekvése volt

*) A „Protestans reformatio historiája Angliában s Irlandban.“ IV. füzet 184. lap. (Magyarul) Nagyváradon. 1834.

nemcsak a keresztény hitet megsemmisíteni, de bölcsei által egzszersmint egész dühvel hirdetni: hogy minden embernek szabad és egyenlőnek keli lenni, minden államnak köztársasággá kell alakulnia. Jelképek által, minők: a szabadságfa, vörös sapka s toll, színes mellrőzsa feltűzése, és új kalendárium készítése, gondolák terveik könnyebb létesítését. De a történelem tanuságul búsan följegyzé, hogy a testvériség, szabadság és egyenlőség helyett, majd mindnyájan borzasztó vérnapokra viradtak, és ha az isteni gondviselés más fordulatot nem enged a dolgok szomorú folyamának, talán egy hirneves szép nemzet a merények áldozatává esik.

Tudva van a szabadkőműveseknek jelszavuk: testvériség, szabadság és egyenlőség; de mily ellenkezőt mutatnak az élet mezején! Mit tesznek ott ők? Szabadsággal kecsegtetik a népeket, hogy lábaik alá tiporhassák; hogyan is tehetnék igazán szabadokká azokat, kiket megvetnek, páholyaikba se fogadnak, kiken uralkodni, kiknek parancsolni vágyakodnak? midőn rendtársaikat is kizárják titkaik javából, halálos esküvel kötelezván őket, mint lebilincselte rabjaikat, rendeleteik teljesítésére és siri hallgatagságra. — Szerkezetökből láthatni, hogy nincs köztük egyenlőség; van nekik egy legfőbb titkos nagy mesterök, van nagy mesterök, vannak mestereik, páholyfőnökeik, rendtársaik, tanoncaik, kevés, egészen beavatott, a többi kisebb nagyobb mértékben, vagy csupán vak eszközei a társulatnak; — s hol itt az egyenlőség? Így lepi meg a rangkór a demócratafélüket is a magok nemében! — Ugy tetszik, hogy a gyűlölt patriarchalis viszonyok s tekintély kora nem akar végkép lejárni.

„Ki nem ismeri a zavart, így szól egy ismert tudós férfiú, melyre a szabadság s egyenlőség eszméje alkalmat

adott, sőt ád napjainkban, — ki nem hallotta a panaszo-
kat, melyekkel ezen eszmék ellenei naponkint föllépnek?
Nem mondatott-e százszor, hogy ha az auctoritás elve
megrendül, a világ minden államainak fel kell bomlani,
hogy a szabad vizsgálódás elve megingatja az erkölcsi
elveket, melyeken társadalmunk alapszik; szét tépi a köte-
lékeket, melyek az embereket egybefűzték? — Nem állit-
tatik-e máig, hogy az egyenlőség lehetetlenné tesz minden
államot, mely alárendeltség nélkül nem képzelhető, meg-
semmisíti a birtokjogot, s vele együtt egész civilisatió-
kat? — s nem hozatnak-e föl tények, melyek csakugyan
ezen állításokat igazolni látszanak? — Mert ki tagadhatja,
hogy a szabad vizsgálat csakugyan sokat megrendített,
hogy a politikai szabadság ott, hol annak jogos követelése
elleneztek, több államot zavarba hozott, hogy az egyen-
lőség nevében oly követelések tétetnek, melyek minden
fenálló rendet megzavarnak, s egész civilisatiókat veszé-
lyeztetik; s mégis ha a nagy mozgalmat, melyre a szabadság
s egyenlőségi elv alkalmat adott, elfogultság nélkül tekint-
jük, ki nem ismeri el: hogy az egészben véve civilisa-
tiónk haladását elősegítette, sőt hogy e mozgalom civili-
satióink haladásának föltétele?*)

A meggyőződés, valamint a rózsakilátás, szerény ki-
nyomata megérdemli ugyan mindenkor a kimélést; de azért
a positiv téren sürűbben felmerült ellenkező esetek sem
veszthetik döntő súlyokat. — A hatalmaskodó korszellemnek
felkarolt néhány szüleményeire nem egyszer tűzte már az
élet e felíratot:

Minő szellem vala hajdan
Az utókor látja majdan —
Nem a zöldes tölgy-ágakon,
Hanem sajnos! — a romokon.

*) A „Nemzetiségi kérdés.“ Pest 1865. 146. lap.

Z á r s z ó.

Néminemü tájékozás ez, ama jelesek nyilatkozványtól kísérve, kik, több tekintetnél fogva meghallgatásra méltók.

Ha a politikai élet viharai közt, némelykor szivünk nemzeties hurjai talán zajosabban megpendülnek: van egy biztos gyógyszer pezsgő vérünk csillapítására, s ez az érdeklettek történet- és törvénykönyve.

Voltak dicső elődeinknek is nehéz viszonyaik, melyeken átvergődni nem kevés munkába került; — de voltak eszmék s elveik is, melyek vezérfényét sohasem akarták szem elől téveszteni. Így: a kereszténység szilárd megőrzése, igazság és törvényes egyeduralom hő tisztelete, észszerü tekintély a földi élet gyarlóságai közt, rend a dolgok lelke, okosabb rész határozzon, lassan menj s tovább érsz, tanácskozás alatt csend, komolyság s mérséklet uralkodjék, ítélet előtt hallgattassék meg a másik fél is stb.

Ujabb korunk igényei inkább másfélékre irányozvák, például: népfönség, vallás- és tanszabadság, általános szavazat, képzelt érdek, opportunitás (alkalomszerű) ad hoc (mostanra), kiméletlen célhajhászat, jó szolgálat, központosság, nyakra-főre haladás, elbizakodott magánynézet, hevenyészet elitelés, politikus csin stb.

A nyájas olvasó, ki eredmények s gyümölcsök után szeret itélni, szinte kényszerülve mérlegezi mindezeket,

őszintén kimondván magában nem egyszer: mi a jobb? — Raumer Frigyes pedig, XIX. századunk híres történésze, nagybecsű munkájában, magyar fordítás szerint, így nyilatkozik: „A történelem számos példával bizonyítja, hogy vannak szellemek, melyek kiváló szeretettel és vágygyal csak a multon csüggenek; mások kizárólagos lelkesüléssel fordulnak a jövő felé; ismét mások, csak a mindenkori jelennek változó pillanatait fogják fel, és tisztelik. Holott a legmagasabb feladat épen abban áll: hogy a multnak méltánylásából fejtsük ki sajátlag a jelent, s ezt egy nagy-szerű jövőnek csiráival termékenyítsük meg.

TARTALOM.

Bevezetés.

Dr. BALLAGI GÉZA.

Lap.

I. oka: Az emberi-nem gyöngéje, s kivált a tilosra nézve ellenkedni szerető nagy hajlama	—
II. „ Államok alaptörvényeinek időtlen, s erőszakos változtatása, vagy elbanyaglása „	4.
III. „ Népvélemény ingatagsága	70.
IV. „ A személyesített főhatalom kormányának nehézségei	84.
V. „ Valláskülönbség, s idegen érdekezi szegődés . .	90.
VI. „ Nyelv- és nemzetiség-tusa	114.
VII. „ Alkucsökönnyösség s békekötések mulékonysága . .	120.
VIII. „ Sajtó ferde iránya	125.
IX. „ Tanelv és terv, valamint tanodaszervezet hullámzása	128.
X. „ Testvériség, szabadság és egyenlőség csábhangjai .	143.
Zárszó	148.

Arabskönyvtéség - - - - VII.
Concordatum Austria és a pója közt - 46.
Az 1860. októberi Diploma - - - 50.

